

**REGIONÁLNÍ ROZDÍLY
VE SŇATEČNOSTI
OBYVATELSTVA
STŘEDNÍCH ČECH
(GENERACE 1771-1850)**

Magisterská práce

Bc. Pavel Tuček

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Přírodovědecká fakulta

Katedra demografie a geodemografie

Praha 2006

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a veškerou použitou literaturu jsem náležitě uvedl.

Pavel Tuček v.r.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Pavel Tuček', with a long, sweeping horizontal stroke extending to the right.

Poděkování

Děkuji tímto RNDr. Ludmile Fialové, CSc., Mgr. Petru Zlatohlávovi, JuDr. Hanně Uhlíkové a všem dalším za poskytnutou pomoc při dokončování této práce.

OBSAH

OBSAH	1-5
ÚVOD	1-7
Kapitola 1 MOŽNOSTI STUDIA SŇATEČNOSTI	1-9
<i>1.1. Životní podmínky v období pozdního feudalismu</i>	<i>1-9</i>
<i>1.2. Podmínky sňatku na selském venkově</i>	<i>1-12</i>
<i>1.3. Svatební smlouvy a sňatkové strategie</i>	<i>1-14</i>
<i>1.4. Vliv katolické církve</i>	<i>1-17</i>
<i>1.5. Migrace</i>	<i>1-18</i>
<i>1.6. Sňatky v prostředí velkých měst</i>	<i>1-20</i>
<i>1.7. Průmyslová revoluce a konec feudalismu</i>	<i>1-22</i>
<i>1.8. Předpoklady a cíle výzkumu</i>	<i>1-24</i>
Kapitola 2 METODY PRÁCE	2-27
<i>2.1. Zdroje dat a výběr oblastí výzkumu</i>	<i>2-27</i>
<i>2.2. Matriky</i>	<i>2-30</i>
<i>2.3. Analytické přístupy a principy testování hypotéz</i>	<i>2-31</i>
<i>2.4. Principy rozdělení zkoumaného období do časových úseků</i>	<i>2-35</i>
<i>2.5. Pracovní hypotézy</i>	<i>2-42</i>
Kapitola 3 OBDOBÍ KONCE 18. A POČÁTKU 19. STOLETÍ	3-43
<i>3.1. Nástin historického vývoje</i>	<i>3-43</i>
<i>3.2. Struktura sňatečnosti ve zkoumaných oblastech</i>	<i>3-47</i>
<i>3.3. Vývoj sňatkového věku – muži</i>	<i>3-51</i>
<i>3.4. Vývoj sňatkového věku – ženy</i>	<i>3-55</i>
<i>3.5. Vývoj heterogamních sňatků</i>	<i>3-59</i>
<i>3.6. Shrnutí poznatků</i>	<i>3-63</i>

Kapitola 4 OBDOBÍ 20. – 50 LET 19. STOLETÍ	4-65
<i>4.1. Nástin historického vývoje</i>	<i>4-65</i>
<i>4.2. Struktura sňatečnosti ve zkoumaných oblastech</i>	<i>4-67</i>
<i>4.3. Vývoj sňatkového věku – muži.....</i>	<i>4-71</i>
<i>4.4. Vývoj sňatkového věku – ženy.....</i>	<i>4-75</i>
<i>4.5. Vývoj heterogamních sňatků</i>	<i>4-79</i>
<i>4.6. Shrnutí poznatků.....</i>	<i>4-83</i>
Kapitola 5 OBDOBÍ 2. POL. 19. STOLETÍ	5-85
<i>5.1. Nástin historického vývoje</i>	<i>5-85</i>
<i>5.2. Struktura sňatečnosti ve zkoumaných oblastech</i>	<i>5-91</i>
<i>5.3. Vývoj sňatkového věku – muži.....</i>	<i>5-93</i>
<i>5.4. Vývoj sňatkového věku – ženy.....</i>	<i>5-101</i>
<i>5.5. Vývoj heterogamních sňatků</i>	<i>5-103</i>
<i>5.6. Shrnutí poznatků.....</i>	<i>5-107</i>
Kapitola 6 ZÁVĚR.....	5-109
LITERATURA	5-113
PŘÍLOHA.....	5-115

ÚVOD

V dnešní době, kdy každý jedinec vstupující do manželství má téměř 50% pravděpodobnost, že právě jeho manželství bude ukončeno rozvodem, může být výzkum historické sňatečnosti chápán jako nepotřebné hledání ztraceného času. Vyjdeme-li ze základního axiomu demografie, který říká, že „většinu toho, co v chování jedince nelze postihnout vlastním vědomím, lze v případě celé populace kvantitativně popsat“, může výzkum úrovně sňatečnosti z doby před dvěma stoletími, přinést cenné poznatky o počátcích moderní společnosti a jejího sňatkového chování, jehož změna pravděpodobně stála na počátku modernizačního procesu.

Již z dřívějších výzkumů vyplynulo, že intenzita sňatečnosti a především pak její struktura podle věku, pohlaví a rodinného stavu reaguje v tomto období velmi citlivě na všechny možné podmínky, které ať již subjektivně či objektivně ovlivňovaly životní osudy jedinců uzavírajících sňatek v tehdejší společnosti. Na soudobý vývoj sňatečnosti mají vliv především tři základní instituce – rodina, církev a stát.

Sňatek je v této době základním socializačním kritériem, kterým dává jedinec najevo, že akceptuje zavedené normy a nepohrdá společností (resp. komunitou) zavedenými tradicemi. Tato úcta k hodnotám, majetkovým, církevním i kulturním, projevovala navenek zavedenými rituály provázejícími celý proces vstupu do manželství – od namlouvání po uzavření sňatku. Racionalizace poselství předávaného po staletí církevními autoritami a větší zapojení rodin snoubenců do určování dalších životních kroků svých potomků svým způsobem znevážily biblickou spiritualitu manželského pouta – vždyť jedno z pravidel dobové společenské příručky z 18. století dokonce připouští: „Lépe jest budoucím manželům ponechat určitý čas, aby se ještě před svatbou sblížili!“¹

V 19. století však narůstá vliv individualizace jedince, jejíž moderní kořeny lze najít v ideálech Velké francouzské revoluce, které se po celé Evropě šíří na bajonetech napoleonských armád. S rostoucí individualizací jedinců vychovávaných v prostředí, které v mnohém opravdu připomínalo doslova *sňatkový trh*, bylo jen otázkou času, kdy jedinci využijí svobody, kterou jim poskytla situace rušení feudálních vazeb a lepší životní podmínky nových sídelních oblastí, které prosperují v důsledku moderní koncepce práce a strojové velkovýroby. V anonymitě dělnických čtvrtí pak jedinec vyrůstá v nového moderního člověka, zbaveného povinnosti vůči rodové držbě a majetkových předpokladů. Sňatek se zde stává spíše vyústěním milostných vztahů než dopodrobna vypočítaným plánem.²

¹ **Bologne, Jean-Claude:** *Svatby. Dějiny svatebních obřadů na Západě*. Volvox Globator, Praha 1997, s. 221.

² Tamžě s. 287–291.

Prodlužováním délky života se také prodlužuje faktická délka tohoto manželství, přičemž v případě, že takovéto soužití přestane vyhovovat, zůstává zde pojistka rozvodu. Z postupného využívání rozvodů, které se již tenkrát setkávají s prudkým odporem církve (což de facto trvá dodnes), je na místě otázka, zda-li manželství jako instituce zajišťující soužití dvou jedinců (dříve výhradně opačného pohlaví) je schopno takovouto úlohu dlouhodobě plnit. V průběhu 2. poloviny 20. století pak civilizační proces vyústí ve stav, kdy je uzavírání sňatků již pouze dvakrát častější než jejich rozvod.

V současnosti se lidská populace nachází před pomyslným Rubikonem, jehož překročení může budoucí sňatkové chování jednou provždy ovlivnit. Současná liberální společnost, ve které neustále roste podíl nesezdaných soužití, si totiž stále častěji klade otázku – „Není už manželství přežitek?“ Podobné otázky si před více než dvěma stoletími také kladli osvícenští klasikové – a ihned vytvářeli různé utopické teorie, podle kterých by se měl další vývoj ubírat. Veřejné mínění je tehdy nevyslyšelo a populační vývoj se ubíral pod záštitou instituce manželství.

Tato studie má shrnout a ještě dále prohloubit naše poznání o této revoluční době, kdy populace procházela bouřlivým civilizačním procesem. Její motto zní: „Ten kdo nezná dostatečně svoji minulost, je zpravidla okolnostmi donucen prožít ji znovu!“

Kapitola 1 MOŽNOSTI STUDIA SŇATEČNOSTI

1.1. Životní podmínky v období pozdního feudalismu

Již těžko si dnes dokážeme představit dobu, kdy život většiny obyvatel Českých zemí nebyl svobodný ve smyslu toho, jak pojem občanská svoboda chápeme my dnes. Především obyvatelé vesnic se v té době rodí do *nevolnického postavení* a v průběhu svého života jsou nuceni zdarma pracovat pro tzv. *vrchnost*, kterou představuje lokální feudální šlechta. Tato práce je až na výjimky bezplatná a značně tím zatěžuje hospodaření vlastní domácnosti a rodiny. Úzká vazba na vrchnostenské „pány“ je po převážnou část 18. století pro život vesnického obyvatelstva určující.³ Vliv státu představovaného habsburskou monarchií na život jedince není v této době převažující – většina výkonné moci je delegována na místní panství. Dokonce i administrace jedněch z posledních povinností vůči instituci státu, které přetrvaly do konce 20. století – tj. povinná školní docházka, povinnost platit daně a povinnost mužů sloužit v armádě – je v první polovině 18. století stále ještě zajišťována vrchnostenskou správou, která tím tak z velké části spoluvytváří rámec životních podmínek na území panství (Pozn.: kromě školní docházky, která v této době ještě ani není zavedena).

Nelze se proto divit, že sociální mobilita jedince je ve feudálním systému velmi nízká a možnosti zlepšení ekonomických poměrů domácnosti jsou limitovány shora. V takovémto systému, kdy se na vesnici setkávají majetní hospodáři s úplnými bezzemky, je sňatek jednou z mála životních událostí, s globálním dopadem na život jedince, jeho domácnosti i celé jeho široké rodiny. Snaha o zabezpečení stability socioekonomické situace domácnosti s případnou možností jejího dalšího zlepšení je při sňatku pro výběr partnera zřetelná. Sňatek je v této době spíše než individuální volba založená na vzájemných sympatiích partnerů předmětem životní nutnosti a velmi často také rodinné strategie, kdy výběr partnera je podmíněn schválením ze strany rodičů nebo je rodiči přímo uskutečněn – mnohdy již v dětství jedince, budoucího ženicha nebo nevěsty.⁴

Také obyvatelé měst, ačkoliv se mohli z velké části těšit svobodnému postavení, nemohli přistupovat ke sňatkům plně svobodně. Zákonitosti zachování nebo nejlépe zlepšení společenského postavení ovlivňují i zde chování snoubenců

³ **Velková-Klásterská, Alice:** *Zásahy státu do vztahu mezi vrchností a poddanými a jejich dopad na vesnickou rodinu na přelomu 18. 19. století.* ČNM 168/ 1999. Národní Muzeum, Praha 1999, s. 53.

⁴ **Mrázková, Jana:** „Přislibuji sobě věrnost, lásku a upřímnost až do smrti zachovati.“ *Vliv rodiny a „přátel“ na volbu životního partnera – panství Třeboň na konci 18. a počátkem 19. století.* HD 29/2005, Komise pro historickou a sociální demografii, Praha 2002, s. 66.

Tab. 1.1 Přehled důležitých letopočtů

<i>Rok</i>	<i>Historická událost</i>	<i>Hospodářství</i>	<i>Ostatní</i>
1745			Zřízením zemského vojska vzniká krajům povinnost každoročního doplňování stavu armády (<i>verbování</i>)
1774			Zavedení povinné školní docházky
1775	Porážka Selského povstání	Vydán robotní patent o snížení robotních povinností	
1777		Raabův aboliční systém (<i>raabizace</i>) - privatizace	
1779	Konec Války o Bavorské dědictví		
1781		Patent o zrušení nevolnictví	Toleranční patent
1787			Všeobecný řád o dědické posloupnosti ustanovuje dědicem nejstaršího syna
1791			Patent o právě dědickém umožňuje ženám stát se držitelkami usedlostí
1800			Finanční dekret požadující pro sňatek úředníka souhlas nadřízeného
1811		Státní bankrot Rakouska v důsledku <i>Napoleonských válek</i>	<i>Všeobecný občanský zákoník</i> upravuje podmínky ke sňatku
1847		Objev hlavní Kladenské uhelné sloje	
1848	Revoluční bouře v Praze	Zrušení poddanství	Na pomoc pražskému povstání jsou po celých Čechách vypravovány symbolické <i>Národní gardy</i>
1868			Úpravou sňatkového zákona je ustaven <i>občanský sňatek</i>
1849–68			Politický konsensus ukládá snoubencům <u>povinnost žádat o povolení k sňatku úřady</u>
1866	Prusko-rakouská válka		Epidemie (cholera, neštovice)
1873–79		<i>Hospodářská krize</i>	

a výběr partnera u většiny občanů – úředníků, měšťanských pannen, řemeslníků a jejich tovaryšů a v neposlední řadě u městské chudiny, jejíž početní stav není zanedbatelný. Status sňatku je v tehdejší době vnímán jako akt úplné integrace do společnosti, podtrhuje úspěšnost kariéry ženicha a kvality nevěsty, které sňatkem připadá nová společenská role hospodyně, příp. „paní domácnosti“. Avšak právě měšťanské prostředí, které narozdíl od selského venkova není takovou měrou svázáno s výrobními funkcemi a orientuje se spíše na spotřebu a pak na samotnou biologickou reprodukci, bylo podle některých badatelů ideálním kulturním zázemím pro evoluci manželských a rodinných vztahů. Odlišný životní způsob, při kterém již rodinu ve většině případů nespojuje společná každodenní práce (jako tomu je např. v zemědělství), zřejmě zapůsobil na transformaci vztahů a čím dál vyšším důrazem na citovou vazbu mezi členy domácnosti (rodiny) postupně mění vnímání sňatku a funkce manželství v kontextu smyslu života jedince. Jako i dnes nebyly změny tehdejších společenských hodnot a struktur otázkou krátkého období. K tomu, aby instituce manželství nabyla její dnešní podoby, s vysokou mírou rozvodovosti manželství a nízkou reprodukční funkcí musela však uběhnout ještě dlouhá doba.⁵

Príslib změn v zavedených společenských strukturách s sebou přináší až reformy v době vlády Marie Terezie a Josefa II, která od historiků dostala charakteristické pojmenování *osvicenský absolutismus* a které začínají v druhé polovině 18. století centrálně ovlivňovat životy většiny obyvatel monarchie. Zřízení *zemského vojska* v roce 1745 a zavedení *povinných odvodů do armády* mělo jistě vliv na životy četných venkovských mládenců, kteří nemajíce dostatek peněz k vykoupení se z vojenské služby, museli narukovat do armády – často i na velmi dlouhou dobu. Důležitými reformami prochází v 2. polovině 18. století také státní správa. Je zavedeno nové krajské zřízení, v jehož čele je hejtman, který nutně nemusí pocházet z řad šlechty a poprvé v historii může po složení nutných právních zkoušek být i občanského původu. Soudní procesy jsou nadále umožněny vést pouze vzdělaným úředníkům, přičemž je také radikálně omezena možnost vynášet hrdelní rozsudky (tresty smrti). Také *ustavení povinné školní docházky* v roce 1774 přináší změny do zavedených životních způsobů obyvatelstva. Ve městech se zakládají *hlavní školy*, na vesnicích (obvykle farní vesnice) a menších městech pak vznikají *školy triviální* vyučující čtení, psaní, počtům a náboženství.⁶

Nerovné životní příležitosti a rigidní sociálněekonomický systém v 18. století přetrvávají i nadále. Tento systém nebyl schopen změnit životní podmínky obyvatelstva Českých zemí, odvíjejících se od neefektivního hospodářství, založeného na feudálním zemědělství – např. při neúrodě takřka pravidelně přicházejí hladomory (příp. v kombinaci s navazujícími epidemiemi infekčních chorob).⁷ Konečně po potlačení *selského povstání* v roce 1775 mají reformátoři ve

⁵ Šimůnková, Alena: *Statut, odpovědnost a láska: vztahy mezi mužem a ženou v české měšťanské společnosti v 19. století*. ČCH 95/1997, Historický ústav AV ČR, Praha 1997.

⁶ Beneš a kol.: *Mladoboleslavsko v proměnách času*. Libri, Praha 1997, s. 102–104.

⁷ Kárníková, Ludmila: *Vývoj obyvatelstva v Českých zemích 1704-1914*. Nakladatelství Československé Akademie Věd, Praha 1965, s. 27.

Vídni dostatek argumentů pro zásadní změny společenského systému – vydání *robotního patentu* upravujícího objem robotních prací a pozemkovou reformu ve formě dočasně zavedeného *Raabova aboličního systému* (1777) umožňujícího selskému obyvatelstvu odkoupení státních, vrchnostenských a církevních pozemků a založení nové selské usedlosti, představovaly pouze první nesmělé pokusy. Opravdovým zásahem do života poddanského obyvatelstva se stává až vydání *patentu o zrušení nevolnictví* v roce 1781 doprovázené *tolerančním patentem*, který připouští možnost jiného než katolického vyznání (pouze jiná křesťanská vyznání jako např. luteránské, helvétské a pravoslavné).⁸

Zrušení nevolnictví formálně umožňuje volnost pohybu, vzdělání a uzavírání manželství bez ohledů na povolení vrchnosti. Ačkoliv bylo nevolnictví zrušeno na mnoha panstvích prakticky již dávno před touto dobou – mezi první podnikatele v nových hospodářských odvětvích totiž velmi často patřila také pokroková šlechta – je rok vydání patentu považován za počátek období příznivého pro pracovní migrace do průmyslového odvětví reprezentovaného v té době manufakturami, které představují jakési předchůdce základních jednotek průmyslové výroby – továren. Bez formálního uvolnění pracovního trhu by pravděpodobně průběh průmyslové revoluce byl odlišný, a proto kladou někteří autoři její počátek právě do posledních dvou dekád konce 18. století.

1.2. Podmínky sňatku na selském venkově

Území Českých zemí bylo v 18. a 19. století domovem majority domácností tzv. jednoduchých rodinných, které v některých oblastech reprezentují i více než 90% ze všech existujících. Tento typ domácnosti nejčastěji tvoří manželské páry s dětmi.⁹ Sňatek, který ve většině předcházela založení takovéto domácnosti, má z hlediska procedurálních podmínek obdobný charakter pro všechny snoubence. Pokud se snoubenci rozhodli uzavřít sňatek, zjišťovali se především formální bariéry – jako je např. zletilost snoubenců, ustavená ve *Všeobecném zákoníku* vydaném v roce 1811 na 24 let.

Všeobecný zákoník formálně brání sňatku osob, které tehdejší mocnářství shledává sňatku nevhodných. Kromě již tradičních překážek v podobě zletilosti snoubenců (nezletilému snoubenci musí sňatek povolit jeho rodič anebo poručník), příbuzenských vazeb mezi nimi, trestní bezúhonnosti, fyzické a právní způsobilosti, je zde patrná snaha o zamezení sňatku snoubenců, u nichž lze předpokládat, že svoji novou rodinu nebudou schopni uživit. Od posledně jmenovaného kritéria tzv. *manželského konsensu* si zákonodárci slibovali omezení dalšího nárůstu chudiny.¹⁰

⁸ Beneš a kol.: *Mladoboleslavsko v proměnách času*. Libri, Praha 1997, s. 102–104.

⁹ Velková-Klásterská, Alice: *Zásahy státu do vztahu mezi vrchností a poddanými a jejich dopad na vesnickou rodinu na přelomu 18. 19. století*. ČNM 168/ 1999. Národní Muzeum, Praha 1999, s. 53.

¹⁰ Mrázková, Jana: „Přislibuji sobě věrnost, lásku a upřímnost až do smrti zachovati.“ *Vliv rodiny a „přátel“ na volbu životního partnera – panství Třeboň na konci 18. a počátkem 19. století*, HD 29/2005, Komise pro historickou a sociální demografii, Praha 2002, s. 64.

Zákonná hranice plnoletosti stanovená v roce 1811 na 24 let nebývala často překážkou ke sňatku. Rodiče snoubenců rádi souhlasili s brzkým sňatkem ještě před dovršením dospělosti zejména v případech, kdy hospodářství si žádalo novou hospodyně, anebo když chtěli zachránit svého syna před odvedením do armády – ženatí muži rukovali v tehdejší době pouze výjimečně. Vyhýbání se vojně pomocí brzkého sňatku se zřejmě stalo natolik častým, že císařský patent z roku 1856 zakázal sňatky osobám podléhajícím branné povinnosti a prakticky tak zredukoval sňatky mužů mladších 22 let na minimum (výjimku z tohoto ustanovení mohla udělit pouze vrchnost).¹¹

Kromě tohoto omezení zavádí tzv. *politický konsensus* nutnost žádat o povolení k sňatku v letech 1849 – 1855 obecní úřady a v letech 1856 – 1868 úřady okresní.¹²

Volba potenciálního životního partnera v té době ovšem závisí také na velmi racionálním kritériu, kterým je *dědictví*. Pokud snoubenec pochází z majetné rodiny, kterou v případě venkovského obyvatelstva představovala rodina hospodáře žijící na selském gruntu, případně chalupnické usedlosti¹³, znamená jeho sňatek také zásah do majetkoprávního uspořádání budoucího dědictví po hospodáři. V případě, že se sňatek realizuje po smrti hospodáře, platí toto pravidlo dvojnásob, protože uspořádání dědictví je životně důležité pro další fungování široké rodiny a celého hospodářství.

V souladu s *reskriptem pražského gubernia* z roku 1769 je ponecháno rozhodnutí o ustavení dědice na hospodáři (otci). Běžně se tak dědicem usedlosti stává nejmladší syn. To dává hospodáři prostor pro vedení hospodářství až do pozdního věku, kdy nejmladší syn dospívá a je schopen převzít usedlost. Problém ovšem nastává v momentě, kdy hospodář umře ještě před převodem usedlosti. Tato situace v době vysoké míry úmrtnosti nebyla vůbec výjimečná. V takovém případě se hospodářství ocitá v komplikované situaci, protože ať již nastoupí na místo zemřelého hospodáře kdokoliv (nový manžel vdovy po hospodáři nebo starší sourozenec příp. jeho partner), bude jeho hospodaření pouze dočasné – do doby, než se přihlásí ke svému dědictví nejmladší syn. Toto řešení zanechává často hospodářství bez hospodáře a tím snižuje jeho ekonomický přínos pro stát.

Snaha o pozvednutí hospodářství na selském venkově stála patrně za uzákoněním *Všeobecného řádu o dědické posloupnosti* v roce 1786, který napříště stanoví dědicem nejstaršího syna, přičemž hospodáři je ponechána možnost rozhodnout ve svojí poslední vůli jinak. Dále zákon zavádí *zásadu rovných dílů* pro všechny potomky. Tímto se ještě více akcentuje důležitost pořadí při narození jedince na jeho budoucí sociálněekonomické postavení ve společnosti. U dalších

¹¹ Štěrbová, Blanka: *Vývoj sňatečnosti – Novosedly nad Nežárkou 1686-1910*. HD 11/1987, Ústav československých a světových dějin ČSAV, Praha 1987, s. 107.

¹² Fialová, Ludmila: *Sňatkový věk obyvatelstva Starého Města Pražského v 19. století*. DP – Žena v dějinách Prahy, 1996, s. 178.

¹³ Selské grunty lze obecně od chalupnických usedlostí rozlišit podle vlastnictví potahu, které se odvíjelo od velikosti usedlosti. Většinu chalupníků pak vlastnictvím půdy odlišuje od „domkářů“, kteří byli povětšinou bezzemky (Maur, Eduard: *Základy historické demografie*. Universita Karlova, Praha 1983, s. 104).

dětí – nedědiců –, kteří sobě nenalezli partnera pro výhodný sňatek, dochází velmi často ke společenskému sestupu. Finanční vyrovnání dědického podílu, které často představovalo uhrazení nákladů na vyučení se řemeslu či menší peněžní obnos, navíc nebylo vypláceno okamžitě a záviselo především na počtu sourozenců a možnostech nového hospodáře (nejstaršího syna).¹⁴

Uvedení tohoto zákona do praxe sice nějakou dobu trvalo, ale bezprostředně po změně dědického zákona začíná přibývat dědiců z řad nejstarších synů a lze zdokumentovat, že již od 20. let 19. století se nejmladší synové mezi novými hospodáři vyskytují již méně často.¹⁵ Tato právní regulace způsobuje, že forma vypořádání dědictví a volba dědice se v majetných rodinách stále více stává předmětem rodinné strategie, protože hospodář musí důstojně zaopatřit také ostatní svoje syny a dcerám našetřit na věno, bez kterého by pouze těžko našli partnera ze stejné sociální kategorie. K množství variací dědického vypořádání ještě přispívá zmírnění *ustanovení o nedělitelnosti poddanských gruntů*, které dává hospodářům větší možnosti rozdělit grunt mezi několik potomků. Méně zámožní hospodáři využívají k zajištění potomků stavebního rozmachu na konci 18. století, kdy vzniká velký počet domkářských usedlostí. K takovéto usedlosti sice nepatří žádné pozemky, ale poskytují základní životní standard pro založení rodiny a nehrozí, že se potomek narozený v jiném než dědickém pořadí bude muset nechat zaměstnat jako *podruh*. Díky novému dědickému právu se také hospodářovi zvyšuje pravděpodobnost dožití se věku, kdy dědic bude schopen převzít usedlost. To mu dává možnost podílet se na výchově budoucího dědice a předat mu dostatek svých „profesních“ zkušeností, ale především mu umožňuje využít věna snachy a zajistit tak budoucnost sourozenců ženicha-dědice.

Variace na sňatkové kombinace jistě nenechávají některé hospodáře v klidu a nutí je racionalizovat svoje vztahy s jednotlivými potomky. Nelze se proto divit, že se sňatek snoubenců pocházejících z majetných selských rodin podobal spíše obchodu než-li dobrovolnému aktu. A jako každý obchodní akt mohl být také sňatek motivován určitou strategií.

1.3. Svatební smlouvy a sňatkové strategie

O detailech, které hráli roli při výběru životního partnera, nejlépe svědčí dochované svatební smlouvy, které se těšily velké oblibě nejen na venkově. V této kapitole si představíme dosavadní poznatky ze studia těchto historických dokumentů, kterému se věnuje Jana Mrázková.¹⁶

¹⁴ **Holubová, Michaela:** *Geografická a sociální mobilita snoubenců farnosti Dobrovice od konce 18. století do druhé poloviny 19. století*. HD 28/2004, Komise pro historickou a sociální demografii, Praha 2004, s. 112.

¹⁵ **Velková-Klásterská, Alice:** *Zásahy státu do vztahu mezi vrchností a poddanými a jejich dopad na vesnickou rodinu na přelomu 18. 19. století*. ČNM 168/ 1999. Národní Muzeum, Praha 1999, s. 59.

¹⁶ Viz **Mrázková, Jana:** „*Přislibuji sobě věrnost, lásku a upřímnost až do smrti zachovati.*“ *Vliv rodiny a „přátel“ na volbu životního partnera – panství Třeboň na konci 18. a počátkem 19. století*, HD 29/2005, Komise pro historickou a sociální demografii, Praha 2002.

Svatební smlouva je v této době předmětem rozmanitých vlivů a zájmů. Její konečná podoba se totiž dotýká nejen nejbližších příbuzných novomanžela, ale velmi často také dalších osob spřízněných s ním spíše ekonomicky – např. prozatímních hospodářů anebo nevlastních rodičů. Ve většině případů smlouvu uzavírají dvojice vlastníci usedlost. Pouze výjimečně reflektuje smlouva situaci, kdy jedna rodina zakoupila pro novomanžele usedlost novou. V zásadě nejčastěji užívají smluvních podmínek pro sňatek vesničtí boháči – dědicové hospodářství, vdovci upravující výši budoucího snoubenčina *vejminku* nebo vdovy zařizující prozatímní hospodaření pro dalšího manžela – nového hospodáře. Ze všech svatebních smluv uzavřených na přelomu 18. a 19. století mezi snoubenci na Třeboňském panství připadá na děti sedláků více než polovina, přičemž ve 30. letech 19. st. jsou pro sňatky selských ženichů takto vyhotoveny dokonce 2 ze 3 smluv.

Majetkové vyrovnání, které je základním ustanovením ve svatebních smlouvách je v případě nevěstina kapitálu nazýváno „*věnem*“. Věno se nejčastěji skládá z podílu od otce nevěsty a tak i jeho výše záležela především na jeho uvážení a aktuálních možnostech rodiny. Forma věna sestává se nejčastěji z peněz a dobytka, zemědělské mechanizace, výjimečně i náradí a osiva nebo palivového dříví. Forma většinou odvisí od účelu, ke kterému má být věno použito – v případě koupě nemovitosti šlo především o peněžní hotovost. Ženichův kapitál je v tomto období označován jako „*protivěno*“. Označení vyplývá z praxe, kdy oba kapitály byly vnímány jako dva sobě rovnocenné vklady do manželství. Velmi často byla podstatná část věna použita na zaplacení dluhů po otci anebo na majetkové vyrovnání při dědickém řízení se sourozenci – toto platilo především v případě sňatků dědiců usedlostí.

V případě nezletilosti snoubenky (častější případ) vystupoval jako právní zmocněnec její otec. Nejen v období let 1812–1816 po vydání nového zákoníku, který ustanovuje hranici zletilosti na 24 letu, uzavírá svatební smlouvu ženich s otcem své nevěsty (případně matkou nebo poručníkem). Takto je vliv rodiny na sňatek novomanželů přinejmenším zachován, ne-li dále posílen. Vliv rodiny při uzavírání smluv nezůstává pouze latentním – přímé důsledky vlivu můžeme vystopovat při aktu předávání „*protivěna*“ ženichovi, se kterým musí rodina nevěsty souhlasit. Od 30. let nicméně explicitní vliv rodiny ve smlouvách ustupuje a nadále je smlouva formálně uzavírána přímo mezi nevěstou a ženichem.

Ačkoliv je ke konci 18. století dárce věna sama nevěsta, lze od první dekady 19. století vysledovat vzrůstající vliv rodiny a otců nevěst, kteří jsou ve smlouvách uvedeni jako Ti, kteří „*věno nastávajícímu zeti připovídají*“.

RODINNÁ STRATEGIE Sňatky svobodných osob a to především dědiců usedlostí podléhají zpravidla určité rodinné strategii. Budoucí manželka je posuzována přednostně dle výše jejího věna, protože toto sehrává klíčovou roli při budoucím zaopatření ženichovy rodiny. Také vhodným sňatkem dcery-nevěsty lze zatížit rodinné jmění méně, než je pro vyhotovení patřičného věna nezbytně nutné. Za jakousi další prioritu je dále vnímána možnost provdat dceru za svobodného ženicha.

Z dnešního pohledu nepochopitelným se jeví fakt, že mnohým snoubencům (a jejich rodinám) tehdy nezáleželo na tom, která dcera nebo syn se nakonec stane

jejich partnerem. V některých rodinách vede snaha ušetřit na výplatách věna a protivěna až tak daleko, že jsou vypraveny dvou a *vícenásobné svatby*, při kterých se vždy několik sourozenců vydává za stejný počet sourozenců z druhé rodiny. Takovéto manželství je pro rodinnou strategii velice výhodné, protože např. budoucí dědic usedlosti nevyplácí dědický podíl své sestře, protože ten je (fiktivně) počítán jako její věno pro sňatek se švagrem dědice. Z dnešního pohledu lze toto označit za skutečnou „transakci“ na sňatkovém „trhu“, nicméně vžijeme-li se do pocitů hospodáře, který měl dokonce několik dcer na vdávání, kterým by za jiných okolností musel vyplácet několik věn, lze do jisté míry pochopit jeho snahu ušetřit a umožnit tak dcerám brzký sňatek. Z výzkumů vyplývá, že takovýto svateb „proti lidskosti“ se na Třeboňském panství uzavřelo nejvíce v letech 1812–1816, tzn. v období bezprostředně po státním bankrotu provázeném vysokou inflací, která bezpochyby připravila hodně hospodářů o velkou část jmění.

Jako připomenutí tehdejších životních podmínek nejlépe poslouží fakt, že svatební smlouva, kterou dnes chápeme spíše jako akt počátku „nového“ života jedince, nezřídka obsahovala také klauzule odpovídající spíše funkci dnešní závěti – poslední vůle. Tehdejší stále ještě vysoká úmrtnost a nízká naděje dožití pro jedince obou pohlaví (vlivem častých úmrtí žen při porodu) vytvářely pro případného pozůstalého manžela dvě varianty. Pokud ovdověl jako bezdětný, nebylo vždy jisté, že mu připadne všechn majetek. Někdy uplatňovali příbuzní ve svatební smlouvě *pravidlo „do roka a do dne“*, které vycházelo ze staré evropské tradice a podmiňovalo plné nabytí majetku zplozením potomka (ke kterému obvykle do roka po svatbě docházelo). Sňatek tím byl dodatečně uznán a odpadlo tím riziko, že si příbuzní budou nárokovat nějaký podíl z kapitálu, se kterým do manželství vstupoval zemřelý partner. Podobná situace mohla nastat, pokud jeden z manželů zemřel před dovršením věku zákonné zletilosti. Situace se mění ve 30. letech 19. století, kdy pozůstalému manželovi zřídka připadl majetek celý – ve většině případů získali příbuzní zemřelého partnera čtvrtinu (někdy i celou polovinu) zpět.

Vypořádání majetku, pokud jsou v manželství nějaké děti, většinou znamenalo jeho rozdělení na dvě poloviny, které připadly ovdovělému manželovi a dětem. Vdova se se svými dětmi dělí většinou rovným dílem. Proto snoubenci ve smlouvách pamatují i na případné další partnery svých ovdovělých manželů a manželek. Přesným ustanovením postavení manželky-vdovy v budoucím uspořádání chtěl nejčastěji manžel-hospodář nevěstě již dopředu ulehčit hledání nového „prozatímního“ hospodáře v případě, že on sám zemře.

Také vdovci do svého nového sňatku žádné „protivěno“ nevěstě velmi často ani vložit nemohli – jejich hospodářství již bylo určeno dítěti z předchozího manželství. O takovýto sňatek byl největší zájem mezi nevěstami z řad chudších obyvatel vesnic, kteří si tak mohli zvýšit svůj životní standard a prestiž.

STRATEGIE SVOBODNÝCH OSOB Sňatky svobodných osob vyjma dědiců usedlostí *nepodléhají do takové míry rodinné strategii*. Především v případě dalších sňatků vdovců nehraje jeho širší rodina pro rozhodování o budoucí nevěstě takovou roli. Sourozenci vdovců-dědiců usedlosti jsou v době ovdovění jejich nejstaršího bratra většinou již vyplaceni. Hlavní starostí vdovců proto je zajistit co nejdříve své zarmoucené rodině novou hospodyně a především macechu pro svoje potomky (nezřídka v raném dětském věku). Ačkoliv se to může v naší době jevit jako podivné, je zjištěno, že např. v letech 1812–1816 u vdovců na Třeboňském panství trvala tato doba nejčastěji od jednoho měsíce do půl roku po smrti manželky – výjimečně se hledání nové hospodyně protáhlo na 1 rok! Hlavními prioritami přitom již nebylo nevěstino věno ale především schopnost starat se o rodinu. Vzhledem k tomu, že jak sociální tak ekonomické postavení vdovce-hospodáře bylo po celou dobu trvání předchozího manželství stabilní, nemusí se tedy obávat dalšího sňatku se svobodnou ale méně bohatou nevěstou (kterým dávali přednost před dalším sňatkem s vdovou) nebo dokonce sňatku s dívkou nemanželského původu. Věno svobodné nevěsty nižšího postavení většinou tvořily její vlastní úspory – v případě, že takováto žena odkládala svůj sňatek na pozdější dobu (až bude mít dostatek úspor), přestává být pro svobodného ženicha atraktivní a často se provdá až za vdovce, případně se již neprovdá vůbec.

Životní situaci svobodných ženichů z řad druhorozených synů hospodáře velmi často ovlivňoval také sňatek jejich bratra – dědice usedlosti. Jeho svatební smlouva s konečnou platností určovala, kam se budou jejich další osudy ubírat. V průběhu 19. století se vlivem zvyšující se atraktivní pracovní migrace v závislosti na větší míře pracovních příležitostí, které nabízejí nová průmyslová odvětví a intenzifikované zemědělství, jejich úděl postupně zlepšuje. Nové životní perspektivy již nenutí tyto mladé muže tak často založení jejich rodiny odkládat na příhodnější dobu (až jim jejich sourozenec vyplatí manželský podíl), případně volit raději sňatek s vdovou.

1.4. Vliv katolické církve

Ačkoliv vydání Tolerančního patentu předcházely silný odpor katolické církve, byl tento motivován spíše bojem za principy církevní integrity než-li obavou z možné konkurence v podobě jiných křesťanských církví. České země zůstávají i nadále především katolickou zemí. A proto jakkoliv je legislativním garantem instituce manželství v Českých zemích stát, rozhodující vliv má i nadále církev.

Životní dráha prakticky každého jedince je v té době provázena mezníky církevních obřadů prakticky od útlého dětství až do smrti. Po narození je pokřtěn, ještě před biřmováním začne chodit do školy, kde je povinně vyučováno náboženství (katolické), v dospělosti předstupuje se svým partnerem k oltáři pro vykonání svátosti manželství a má-li štěstí, stihne mu kněz ještě před tím, než ho pohřbí na hřbitově za kostelem, posloužit svátostí poslední zpovědi. Proto když v roce 1811 ruší Všeobecný zákoník povinnost *církevního sňatku*, neznamená to, že by v roce 1855, kdy se po uzavřeném konkordátu státu s církví vrací administraci sňatků zpět pod správu církve, většina snoubenců pocítovala nějakou újmu. I nadále je v případě katolického vyznání alespoň jednoho z partnerů

požadován sňatek církevní a manželství dvou katolíků v podstatě nelze ukončit rozvodem.

Revize zákona v roce 1868 zachovává stávající procedury – odpadají ovšem diskriminační podmínky pro smíšená manželství katolíka s jinověrcem či bezvěrcem (děti musely být dříve vychovávány jako katolíci apod.). Svatba je veřejná za přítomnosti kněze a dvou svědků, 3 týdny před obřadem musí být ohlášena. Tato opatření mají především zabránit tajným sňatkům proti vůli rodičů snoubenců. Snoubenci však ve většině případů respektovali přání svých rodičů – podvědomě na ně možná působil kromě společenských konvencí také morální apel církve „Cti otce svého a matku svou!“¹⁷ Snoubencům, kteří chtějí uzavřít civilní sňatek, se nyní otvírá nová možnost – vystoupením z katolické a registrací u jiné církve se jedinec právně vymaňuje z jejího vlivu a nadále podléhá pouze světským zákonům; kromě civilního sňatku je mu pak povolen také rozvod.¹⁸

Také zvyk uzavírat nový sňatek ve farnosti, z které pochází nevěsta (i v případě, že se snoubenci po sňatku hodlají přesídlit), pochází z církevních nařízení ze 16. století a je pouze dalším příkladem, jak hluboce bylo uvažování a jednání jedinců v této době ovlivňováno náboženstvím.¹⁹

1.5. Migrace

Místo původu snoubenců vystupuje v této době jako záruka důvěryhodnosti nastávajícího partnera nejen ve svatbních smlouvách – lze předpokládat, že tak jako byla příslušnost k dané vesnické komunitě vystavována do popředí ve svatbních smlouvách, byl nedůvěřivě přijímán každý, kdo se do ní přiznal nebo přivdal zdaleka a nemohl tak stoprocentně prokázat svůj původ. Nedůvěra k cizincům je ostatně lidskému rodu vlastní a můžeme se s ní setkat prakticky dodnes.²⁰

Představa, že před rokem 1781, kdy zrušením nevolnictví formálně padly zábrany pro opuštění panství, žádný poddaný neopustil vesnici, případně si žádná nevěsta nepřivedla ženicha z jiného panství, neplatí v obecném slova smyslu. Z výzkumu farnosti Střelské Hoštice ležící na typicky zemědělském jihu Čech vyplývá, že ve 2. polovině 18. století asi 1/4 ženichů registrovaných zde ke sňatku nepocházela z této farnosti. Tento podíl pak dále narůstal až ve 2. polovině 19. století spadá do této kategorie tzv. *exogamních sňatků* již téměř každý druhý

¹⁷ Šimůnková, Alena: *Statut, odpovědnost a láska: vztahy mezi mužem a ženou v české měšťánské společnosti v 19. století*. ČCH 95/1997, Historický ústav AV ČR, Praha 1997.

¹⁸ Prokopec, Jiří: *Manželství a rozvody v Českých zemích v 19. století*.

¹⁹ Štěrbová, Blanka: *Vývoj sňatečnosti ve Střelských Hošticích v letech 1891–1999*. HD 23/1999, Komise pro historickou a sociální demografii, Praha 1999, s. 163.

²⁰ Mrázková, Jana: „Přislibuji sobě věrnost, lásku a upřímnost až do smrti zachovati.“ *Vliv rodiny a „přátel“ na volbu životního partnera – panství Třeboň na konci 18. a počátku 19. století*. HD 29/2005, Komise pro historickou a sociální demografii, Praha 2002, s. 67.

sňatek.²¹ Také z výzkumů geografické mobility ve farnosti Dobrovice spadající do Boleslavského okresu se dozvídáme, že na konci 18. století připadá v této farnosti plná 1/5 na exogamní sňatky snoubenců. V letech 1821–1830 se tento podíl zvyšuje na téměř 1/3.²²

Významný vliv na přirozenou měnu obyvatelstva a tím i na úroveň sňatečnosti má geografická mobilita ve své nejzákladnější formě – vnější migrace tedy stěhování ze státu do státu (emigrace či imigrace) a vnitřní migrace, kterou představuje změna bydliště v rámci teritoria jednoho státu. Eduard Maur²³ rozlišuje migrace pro období feudalismu, kdy většina obyvatel neměla statut svobodných občanů a žila v tzv. poddanství následovně:

T y p 1 Odchod mimo hranice panství spojený s vynětím z poddanství k tomuto panství. Jednalo se buď o výhost (zhost), tj. převedení pod pravomoc jiné vrchnosti, nebo o propuštění na svobodu, které bylo praktikované nejčastěji při odchodu z vesnice do města.

T y p 2 Dlouhodobý (někdy mnohaletý) pobyt mimo panství, který nezbavoval poddanosti k tomuto panství. Byl povolován tzv. fedrovním (povolovacím) listem. Zvláštním typem tohoto pobytu byl vandr tovaryšů, kdy se nevyučení řemeslnický učeň (tovaryš) rozhodl opustit domov a cestovat po určité dobu za účelem hledání odpovídající pracovní příležitosti, kterou si nejen vydělá nějaké prostředky potřebné ke zřízení vlastní živnosti, ale nasbírá i potřebné pracovní zkušenosti (praxe), na základě kterých jej jeho zaměstnavatel – mistr řemesla – prohlásí za „vyučeního“ (příp. vydá „výuční list“).

T y p 3 Nezákoně opuštění panství (zběhnutí).

V případě tzv. *sezónní migrace* za prací (např. sklizeň u zemědělské produkce) nejde o migraci v pravém slova smyslu, protože se jedinec po sezoně zpravidla vrací zpět do svého „trvalého“ bydliště. Proto nemají na úroveň sňatečnosti přímý vliv.

Obecně jsou ovšem migrace považovány za základní předpoklad pro úspěšnou industrializaci Českých zemí v 19. století. Ačkoliv není jisté, nakolik silná byla rozlišovací schopnost rakouských soupisů přesně změřit poměr přítomného *domácího* a nepřítomného *cizího obyvatelstva*, klesá od konce 18. století v Českých zemích podíl přítomného obyvatelstva z 98% v roce 1800 na 95% v roce 1846. S určitostí nemůžeme ani tvrdit zda-li přímý pohyb do velkých měst byl pro migrace z venkovských oblastí v 19. století typický. Je také možné,

²¹ Štěrbová, Blanka: *Vývoj sňatečnosti ve Střelských Hořticích v letech 1891–1999*. HD 23/1999, Komise pro historickou a sociální demografii, Praha 1999, s. 164.

²² Holubová, Michaela: *Geografická a sociální mobilita snoubenců farnosti Dobrovice od konce 18. století do druhé poloviny 19. století*. HD 28/2004, Komise pro historickou a sociální demografii, Praha 2004, s. 118, 121.

²³ Maur, Eduard: *Základy historické demografie*. Universita Karlova, Praha 1983, s. 146.

že tento pohyb byl rozfázován do několika přesunů – nejprve do menších, následně do středních a nakonec do největších měst případně do zahraničí.²⁴

Na počátku 50. let 19. století, v době, kdy v Českých zemích žije již téměř 7 mil. obyvatel, vzrůstá *zahraniční emigrace* na několik tisíc osob ročně, které odcházející převážně ze zemědělských oblastí. Od 60. let 19. století sídlí v Praze konzulát Spojených Států Amerických. Již o 20 let později odhaduje americký konzul počet emigrantů z Čech na 10 000 ročně. Poměr vystěhovalých činí 54:46 ve prospěch jedinců mužského pohlaví; jejich sociální struktura zahrnuje 40% zemědělců, 35% dělníků a 25% nádeníků. Zahraniční emigrace oslabuje především nejmladší ročníky – v nejmladší věkové skupině 11 – 20 let, odcházejí již od 17. století mladí lidé do služby většinou do blízkého okolí domova, zatímco nejobvyklejším věkem pro zámořské migrace je považován věk 20 – 35 let. Můžeme se pouze domnívat, že vzhledem k tehdy obvyklému vysokému věku pro vstup do manželství opouštěla valná většina emigrantů zemi jako svobodní jedinci. Část z nich pak realizovalo svůj první sňatek až v cizině.²⁵

Tyto poměry poznamenávaly životy generací osob, které v zemi zůstaly a kterým se tak významně zužovala nabídka vhodných partnerů. Nutno ovšem poznamenat, že důvody k emigraci byly převážně ekonomické – žádné nucené odchody ze sociálních a náboženských důvodů (tzv. exody) nejsou v dějinách obyvatelstva českých zemí v průběhu 19. století zaznamenány. Emigranti proto zřejmě zužují nabídku především pro méně majetné partnery, protože např. partner-dědic selského hospodářství by těžko mohl uzavřít sňatek s nemajetným partnerem.²⁶

1.6. Sňatky v prostředí velkých měst

Možná více než na vesnici znamenal sňatek v měšťanské společnosti pro snoubence zásadní změnu společenského stavu. V Českých zemích je pravidlem, že po sňatku v měšťanském prostředí odcházejí snoubenci z domova a zakládají vlastní domácnost. Celý proces od namlouvání po následný život novomanželů je chápán jako veřejná společenská událost, kterou provází množství ustálených rituálů (prakticky každý akt jednání na veřejnosti má svůj zvláštní význam). Celá záležitost sňatku nezřídka bývala předmětem následného literárního ztvárnění.²⁷

Finančním dekretem vydaným v roce 1800 se všem státním, městským a fundovním úředníkům zakazuje ženit se bez svolení představeného, pokud jejich

²⁴ **Kárníková, Ludmila:** *Vývoj obyvatelstva v Českých zemích 1704–1914*. Nakladatelství Československé Akademie Věd, Praha 1965, s. 133.

²⁵ **Fialová, Ludmila:** *Age Structure of the Balance of Migration in the Czech Lands*. HD 13/1989, Ústav československých a světových dějin ČSAV, Praha 1989, s. 237, 238.

²⁶ **Horská, Pavla:** *Vztah sociální a geografické mobility v dějinách obyvatelstva českých zemí*. HD 12/1987, Ústav československých a světových dějin ČSAV, Praha 1987, s. 225-227.

²⁷ **Šimůnková, Alena:** *Statut, odpovědnost a láska: vztahy mezi mužem a ženou v české měšťanské společnosti v 19. století*. ČČH 95/1997, Historický ústav AV ČR, Praha 1997, s. 103.

plat nedosáhl pevně stanoveného limitu. I u jiných státních zaměstnanců bylo pro povolení ke vstupu do manželství požadováno dosažení určitého služebního postavení. Týkalo se to především učitelů, příslušníků finanční stráže, četnictva a vojska. Potenciální ženich je v této době hodnocen především podle dosaženého sociálního postavení.²⁸ Služební *definitiva*, která s povolením ke sňatku souvisela, zaručovala trvalé zaměstnání a bývala základní ve městech zárukou životní stability, která otvírá cestu ke společenské realizaci a tím i k založení rodiny.

Ekonomické způsobilosti k ženění nemohl zpravidla muž v měšťanském prostředí dosáhnout před svým třicátým rokem. Výše věku zde u muže byla spojována s životními zkušenostmi a ekonomickou soběstačností, naproti tomu žena se zvyšujícím se věkem přestává být pro tehdejší společnost atraktivní potenciální manželkou a brzy po 20. narozeninách by se měla vdát.²⁹

Pro budoucí sňatek byla tehdy velmi důležitá odpovídající reprezentace potenciální nevěsty. Díky vzrůstajícímu počtu společenských akcí se také rozšiřuje účast žen z rozličných společenských kruhů. Ačkoliv představuje tehdejší ples jistě velmi vysokou investici, mohla si ji občas dovolit i služebná, tedy dívka nižšího sociálního postavení. S narůstající oblibou plesů se začínají pořádat plesy i pro méně urozené např. sokolské, obchodnické, studentské a živnostnické. Také možnosti sňatku s měšťanským ženichem nebyly pro měštšské nevěsty tak limitující jako v případě dědiců gruntů na venkově. Ve městech neplatilo pravidlo věna a protivěna nebo alespoň nebylo „nezbytně“ nutné. Na rozdíl od praxe na venkově navíc připadá dědictví v měšťanských rodinách nejstaršímu synovi již před právní úpravou v roce 1786.³⁰ Takovéto perspektivy sňatku s bohatým ženichem (často ovdovělým) by tedy chudá vesnická dívka, která odešla z domova jako služebná, na své rodné vesnici hledala obtížně.³¹

Ačkoliv se může objemný sňatkový trh Prahy v 19. století jevit z tohoto pohledu jako ideální místo pro uzavření sňatku, data ze sčítání nám dokazují opak – v roce 1880 je ve věku 45–49 let sečteno více než 23% svobodných žen a 12 % svobodných mužů. Tyto údaje potvrzují častý *odklad sňatků* do vyššího věku, který se zvyšujícím se věkem jedince zvyšoval také pravděpodobnost jeho *definitivního celibátu* – tzn. situace, kdy zůstane po zbytek svého života svobodným. V souvislosti se zvyšováním naděje dožití žije v městské populaci stále větší podíl neprovdaných žen a vdov, které tvoří pouze služebné, které se do Prahy přistěhovaly z venkova, ale také domácí obyvatelstvo jako např. dcery řemeslníků, obchodníků a městské inteligence – v případě nemajetných dívek byl sňatek ve vyšším věku prakticky nemožný. Fakt, že se žena neprovdala, znamenal

²⁸ **Tuček, Pavel:** *Analýza sňatečnosti ve třech vybraných farnostech letech 1784–1899.* Bakalářská práce, PřF UK, Praha 2000, s. 35.

²⁹ **Šimůnková, Alena:** *Statut, odpovědnost a láska: vztahy mezi mužem a ženou v české měšťanské společnosti v 19. století.* ČČH 95/1997, Historický ústav AV ČR, Praha 1997.

³⁰ **Holubová, Michaela:** *Geografická a sociální mobilita snoubenců farnosti Dobruška od konce 18. století do druhé poloviny 19. století.* HD 28/2004, Komise pro historickou a sociální demografii, Praha 2004, s. 112.

³¹ **Horská, Pavla:** *Žena v Praze na přelomu 19. a 20. století.* Documenta Pragensia 1996, s. 197–199.

v tehdejší společnosti prakticky pád na společenském žebříčku a svým způsobem i doživotní degradaci. Tuto situaci jen dokumentuje také *nárůst zaměstnanosti žen*, které jsou v mnoha případech odkázány pouze na vlastní majetek, a proto neváhají s prací ani v nově vznikajících průmyslových odvětvích.³²

Pokud neprovdaná žena pocházela z majetné rodiny, mohla si po získání úředních povolení otevřít privátní dívčí ústav. Později se také ženy uplatňují jako učitelky na dívčích školách, ale to již v podstatě představuje horizont jejich kariérních možností – na rozdíl od mužů nemají v té době ženy rovnoprávný přístup k vyššímu vzdělání a jednostranně zaměřené dívčí školy ve společnosti jen posilují vnímání role ženy jako budoucí manželky, matky a hospodyně.³³

1.7. Průmyslová revoluce a konec feudalismu

Demografické chování obyvatelstva Českých zemí je po celé 19. století stále velmi úzce spjato s životními podmínkami plynoucími z hospodářské situace v zemi. V jednotlivých oblastech tak i v rozdílných odvětvích hospodářství se však období krize nebo konjunktury projevují odlišně – a to jak intenzitou tak časováním. Vzhledem ke stagnujícímu stavu zemědělské výroby, u které na přelomu 18. a 19. století nedochází k jejímu zefektivnění, a tudíž není schopna na stejných zdrojích uživit pozvolna se zvyšující počet obyvatelstva, narůstá s podílem zaměstnaných v „lehkém“ textilním průmyslu, který ve své „domácí“ podobě měl v Čechách tradici již v 18. století, také míra pracovní migrace. V roce 1786 je zde napočítáno 14 tkalcoven, 8 továren na výrobu flanelu a 16 kartounek (textilní manufaktura specializující se na potisk bavlněných tkanin).³⁴

Napoleonské války, v nichž se Rakouskou angažovalo především boji mimo území Čech, sice nezpůsobují vážnější materiální škody, ale státní bankrot v roce 1811 a z něj pramenící hospodářská krize představují jakýsi mezník v hospodářském vývoji. Pokračující rozvoj hospodářství po ukončení válek v roce 1815, byl sice pozvolný, ale konec 20. let již lze označit za výchozí období pro další průmyslový i zemědělský růst Českých zemí.³⁵ V porovnání s rokem 1789 vykazuje objem sklizně v roce 1828 stejného výnosu (na prakticky stejně velké osevné ploše), přičemž na našem území se nachází pouze 2 cukrovary – tento stav pouze dokumentuje narůstající potřebu intenzifikace zemědělství. Oproti tomu je zde napočítáno již 499 továren a manufaktur. Vývoj populace v podstatě kopíruje vývoj hospodářství – přirozený přírůstek obyvatelstva dosahuje po letech poklesu opět obdobných hodnot jako na konci předchozího století.³⁶

³² **Fialová, Ludmila:** *Sňatkový věk obyvatelstva Starého Města pražského v 19. století.* Documenta Pragensia XIII/ 1996, s. 173, 179.

³³ **Šimůnková, Alena:** *Statut, odpovědnost a láska: vztahy mezi mužem a ženou v české měšťanské společnosti v 19. století.* ČČH 95/1997, Historický ústav AV ČR, Praha 1997.

³⁴ **Srb, V. a Kučera, M.:** *Vývoj obyvatelstva v Českých zemích v XIX. století.* s. 113.

³⁵ Srovnej s **Průcha V., Faltus J.:** *Všeobecné hospodářské dějiny 19. a 20. století.* VŠE, Praha 1996, s. 39

³⁶ Tamtéž s. 114.

30. létům 19. století bývá také někdy připisován počátek průmyslové revoluce.³⁷ Dále narůstá počet továren vznikajících v nových centrech průmyslové výroby s dostatečným nerostným zázemím, čemuž napomáhá také budování infrastruktury v podobě železniční i silniční sítě. Dováží se stále více parních strojů a České země se pomalu mění z agrární země v zemi zemědělsko-průmyslovou. V roce 1841 je podle nové klasifikace průmyslu napočítáno 1 736 továren, z nichž se 80% nachází na území Čech.³⁸

Mezi vyššími vrstvami a vzdělanci sílí na počátku 19. století, kdy je odborníky datován jeho počátek, *národní obrození*, reagující na situaci, kdy většina českých měst, má spíše německý charakter – německy se hovoří s úřady, na školách, v běžném životě a dokonce i vývěsní štíty obchodů jsou psány v němčině. Nárůst ekonomické síly městského obyvatelstva, sociální bouře vznikající dělnické vrstvy a snaha vymanit se z robotních povinností na venkově pouze předznamenávají revoluční události konce 1. poloviny 19. století. Ačkoliv se většinou národní gardy do přímých bojů v Praze roku 1848 nezapojily, samotný fakt jejich vytvoření symbolizuje svým způsobem také emancipační snahy nižších vrstev tehdejší společnosti, které revolucí také nejvíce získaly. Kromě ustavení konstitučního zřízení v monarchii počítáme mezi výsledky revoluce především *zrušení poddanství a patrimoniální správy* (vrchnost) – a tím i povinnost *roboty*.³⁹

I přes obtíže, které politicky angažovanému občanovi v životě způsobila dekáda *Bachova absolutismu*, který je po revoluci nastolen, se většině obyvatelstva vedlo stále lépe. Lokální krize a epidemie trvají pouze krátkou dobu a České země procházejí v této době vlastně konjunkturou, kterou charakterizuje také zvyšování zemědělské produkce a další rozvoj potravinářské výroby v podobě cukrovarnictví. Dále se rozvíjí dopravní infrastruktura. Počet obyvatelstva trvale roste, ačkoliv je silně oslabován vlnami zahraniční emigrace, které jsou z větší části tvořeny osobami z venkovských krajů, pro které se tak jedná o tzv. *útek z venkova*.

Důsledky prusko-rakouské války r. 1866, kdy se vlivem přesunů vojsk rozšířily neštovice a v krajích postižených hladem epidemie cholery, rychle odeznívají a na přelomu 60. a 70. let zažívají České země opět období konjunktury, která je přerušena až poslední *velkou hospodářskou krizí* v 19. století, způsobenou krachem na Vídeňské burze v roce 1873. V době před krizí je také zaznamenán první delší *vzestup sňatečnosti*, nevídaný pak až do 20. století. Vzestup sňatečnosti nelze považovat za globální, protože ohniska vzestupu představovala především nově vzniklá centra průmyslu s převahou mladého sňatku schopného obyvatelstva, které se přistěhovalo za prací. Vzhledem k malému zapojení žen do práce v odvětvích jako je těžba nerostných surovin a hutnictví (na rozdíl např. od textilní výroby), je zde vytvořena příznivá situace pro

³⁷ Srovnej s **Průcha V., Faltus J.:** *Všeobecné hospodářské dějiny 19. a 20. století.* VŠE, Praha 1996, s. 39 a **Srb, V. a Kučera, M.:** *Vývoj obyvatelstva v Českých zemích v XIX. století.* s. 117.

³⁸ **Srb, V. a Kučera, M.:** *Vývoj obyvatelstva v Českých zemích v XIX. století.* s. 118.

³⁹ **Beneš a kol.:** *Mladoboleslavsko v proměnách času.* Libri, Praha 1997, s. 107–111.

uzavření sňatku a založení rodiny. Navíc tovární dělníci a především horníci dostávají svůj plat pravidelně a jsou tak stabilnějšími partnery než muži vypomáhající v zemědělské výrobě. Při sčítání lidu je v roce 1869 sečteno již téměř 30% obyvatel zaměstnaných v průmyslových odvětvích, přičemž zastoupení obyvatelstva činného v zemědělství postupně ubývá!⁴⁰

Ačkoliv je toto období považováno některými autory za zakončení průmyslové revoluce v Českých zemích⁴¹, představuje hospodářská krize 70. let svým zásahem do ekonomiky systému rakouského mocnářství, pouze zakončení její první fáze. Proto jsou důsledky krize vnímány jako začátek poslední etapy přerodu zemědělsko-průmyslového systému na systém průmyslově-zemědělský. Krize totiž v zásadě ukončila fungování zastaralých ekonomických subjektů a napříště umožnila vznik takových moderních podniků, které v té době fungovaly v tehdy již rozvinutém kapitalismu zemí západní Evropy. V té době zanikají mnohá prastará řemesla, která již nemohou konkurovat průmyslové velkovýrobě. Tento proces je však kompenzován vznikem nových specializovaných oborů – řemesel – v úzké návaznosti na průmyslovou výrobu (např. strojní zámečnictví apod.).

Nutno ještě dodat, že období před hospodářskou krizí bylo také obdobím posledního vzestupu porodnosti, po kterém následovala pokles počtu narozených dětí, který byl pravděpodobně způsoben změnou reprodukčního chování obyvatelstva označovanou také jako *demografický přechod / revoluce*. Tento pokles v řádu rození, který nebyl až do 90. let 19. století kompenzován poklesem úmrtnosti znamenal pro obyvatelstvo Českých zemí trvalý početní úbytek (znásobovaný ještě vzrůstající zahraniční emigrací), který byl zastaven až na počátku 20. století v souvislosti s celkovým zlepšením úmrtnostních poměrů (především poklesem kojenecké úmrtnosti) a zdravotního stavu obyvatelstva.⁴²

1.8. Předpoklady a cíle výzkumu

Jak vidno i dnes, nebyla realizace sňatku ani na konci feudalismu a v období průmyslové revoluce snadnou záležitostí a mnohdy měla daleko k romantické idyle popisované v soudobé próze. Právě proto je výzkum historické sňatečnosti důležitý pro pochopení života tehdejších lidí a jejich životních podmínek. Období konce 18. století a století 19. představuje v dějinách nejen Českých zemí důležitý předěl, kdy se obyvatelstvo emancipuje, padají poslední přežitky tradiční kastovní společnosti, která existovala prakticky kontinuálně již od středověku a je položen základ technologicky moderní občanské společnosti s masovou produkcí a globálními válečnými konflikty, jak ji známe z 20. století.

Zjištěné trendy ve sňatkovém chování mohou dokumentovat, nakolik život jedince v tehdejší společnosti ovlivňovala zákonná ustanovení, které v rakouské monarchii produkovala narůstající byrokracie, případně objektivní exogenní

⁴⁰ **Srb, V. a Kučera, M.:** *Vývoj obyvatelstva v Českých zemích v XIX. století.* s. 123.

⁴¹ **Kárníková, Ludmila:** *Vývoj obyvatelstva v Českých zemích 1704–1914.* Nakladatelství Československé Akademie Věd, Praha 1965, s. 123.

⁴² **Srb, V. a Kučera, M.:** *Vývoj obyvatelstva v Českých zemích v XIX. století.* s. 137-143.

příčiny vlivu zhoršení nebo zlepšení životních podmínek a tím i větší možnost se v životě realizovat a mít rodinu.

Z teorie víme, že základními faktory kontinuálně ovlivňujícími sňatečnost je sňatkový věk, četnost sňatků vyššího pořadí (další sňatek ovdovělé nebo rozvedené osoby) a četnost případů, kdy jedinec ve svém životě žádný sňatek neuzavřel – tzv. definitivní celibát. Vzrůst středních hodnot sňatkového věku označuje období demografické krize, jejímž vlivu bylo obyvatelstvo vystaveno minimálně čtvrt roku (epidemie, hladomor, válečné události apod.). V takovémto období dochází k výraznému omezení sňatků, které se následně projeví odklady prvních sňatků do vyššího věku anebo bezprostředně změnou struktury vlivem nárůstu počtu heterogamních sňatků (vdovec – svobodná nevěsta, svobodný ženich – vdova).⁴³

Na chování jedince a tím i na sňatečnost samotnou má určitou roli také rozdílný sňatkový trh v ekonomicky i sídelně od sebe odlišných oblastech. V době průmyslové revoluce bude zajímavé sledovat vliv industrializace na různé typy oblastí – především na selský venkov. Jednou ze základních zkoumaných tezí také je, zda se v průběhu 19. století lišilo sňatkové chování obyvatelstva selského venkova od sňatkového chování typicky městského obyvatelstva. Druhým fenoménem sledovaným v této práci je tzv. odklad sňatků do vyššího věku, který měl být podle dosavadních výzkumů vždy velkou měrou způsoben dopadem zhoršení hospodářské situace v jednotlivých oblastech na tamní obyvatelstvo, ale byl zároveň prvním symptomem počátků změn demografického chování obyvatelstva, které vyústily v demografickou revoluci.

Bude zajímavé prokázat, zda-li skutečně souvislost mezi sňatkovým věkem a zajištěním obživy nové rodiny byla kauzální nebo pouze volná. Vysoký sňatkový věk a vůbec možnost uzavřít sňatek byly u řady autorů spojovány s existujícím dědickým právem a možností založit tak soběstačnou rodinnou domácnost. Nověji ovšem víme, že sňatky běžně uzavírali i příslušníci chudších vrstev obyvatelstva bez vlastní usedlosti nebo řemeslné dílny, případně domu. Počet příslušníků této sociální skupiny bezzemků – v českých poměrech zvaných *podruzi* – byl přitom zejména v 19. století značně vysoký.⁴⁴

⁴³ **Maur, Eduard:** *Základy historické demografie*. Universita Karlova, Praha 1983, s. 118, 121, 122.

⁴⁴ **Maur, Eduard:** *Počátky demografického přechodu v Evropě*. UK, Praha 2005, s. 5-6.

Kapitola 2 METODY PRÁCE

2.1. Zdroje dat a výběr oblastí výzkumu

V období 18. a 19. století se pro studium diferenční sňatečnosti nemůžeme opřít o dostatečnou datovou základnu ze státních statistik. Proto prakticky jediným pramenem jsou sňatkové matriky (knihy oddavek), které jsou již od konce 18. století považovány za statisticky spolehlivý zdroj dat. Tyto prameny bohužel z velké části neobsahují informace o sociálním postavení jednotlivých snoubenců, příp. místě bydliště (víme, že za sňatky se často migrovalo do farního obvodu nevěsty), a proto je nutné sociální status snoubenců pojmut globálně podle místa, kde se sňatek uskutečnil.

Nejprve je však nutné vybrat oblasti – reprezentanty odlišného odvětvového, sídelního a tím i sňatkového typu – které by od sebe neměly být příliš vzdálené, aby nedocházelo ke zkreslení z důvodu odlišného kulturního a demografického areálu. Jako ideální areál se takřka nabízí území dnešních Středních Čech, které s větší nebo menší intenzitou fungovalo jako spádová oblast Prahy již v tomto období. Po dohodě s vedoucí diplomové práce jsme vybrali následující obce (farnosti), jejichž sňatkové matriky již byly L. Fialovou excerpovány.

Farnost Svatého Havla na Starém Městě pražském

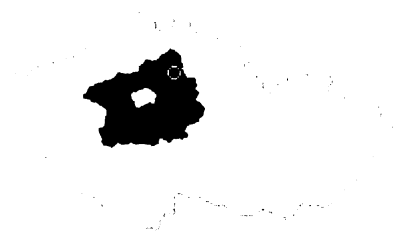
Praha, kterou od r. 1783 tvořila čtyři pražská města, zaujímá v celých dějinách Českých zemí výhradní postavení největšího města, sídla nejvýznamnějších politických, správních a kulturních institucí.

Přímo sousedí jak se zemědělskými oblastmi, jejichž obce ji zásobují potravinami, tak s oblastmi, ve kterých se v 19. století začíná vytvářet průmyslová výroba. Farnost Sv. Havla patří mezi nejstarší farnosti na území tehdejší Prahy.⁴⁵ Obyvatelstvo tvoří především *typické měšťanstvo* s převahou vyšších a vzdělanějších vrstev – tzn. státních zaměstnanců, obchodníků, právníků, učitelů a lékařů. Na Starém Městě jsou v menší míře zastoupeni také řemeslníci (kteří převažují spíše na Novém Městě), žije zde ovšem také početná chudina.⁴⁶ Tuto matriku v tomto období již zpracovala L. Fialová, avšak ke svým závěrům o úrovni sňatečnosti došla za použití méně přesného transverzálního přístupu.⁴⁷

⁴⁵ Farní matriky z farního obvodu Sv. Havla jsou uloženy ve sbírce matrik Archivu Hlavního města Prahy, signatura HV 06– HV 15.

⁴⁶ **Kárníková, Ludmila:** *Vývoj obyvatelstva v Českých zemích 1704–1914*. Nakladatelství Československé Akademie Věd, Praha 1965, s. 104–105.

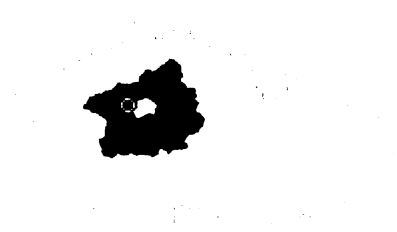
⁴⁷ **Fialová, Ludmila:** *Sňatkový věk obyvatelstva Starého Města pražského v 19. století*. Documenta Pragensia XIII/ 1996, s. 175–184.

Mladá Boleslav

Mladá Boleslav patřila jako regionální centrum Boleslavského kraje, který je již v 18. století považován za *tradiční průmyslovou oblast* se základnou v textilním průmyslu, k předním českým městům a to nejen do velikosti a významu.

Vzdálenost od Starého Města pražského je zhruba 50km vzdušnou čarou. V roce 1785 se v tomto královském městě nachází více než 412 domů. Velikost širší aglomerace zahrnuje 705 domů. V roce 1786 je ve městě Mladá Boleslav napočítáno 3 573 obyvatel.⁴⁸ V oblasti se v 19. století díky příznivým podmínkám rozvíjí také potravinářská výroba v čele pěstováním cukrové řepy a navazujícím cukrovarnictvím. Ve farní matrice jsou zapsány také sňatky uzavřené v obcích širší aglomerace.⁴⁹

Kladno

Až do 1. poloviny 19. století lze *Kladensko* označit za *lesnatou zemědělskou oblast*, kterou tvoří několik menších obcí. V roce 1757 se v celé farnosti městečka Kladno nachází pouze 44 domů (v roce 1713 je zde napočítáno 658 obyvatel).

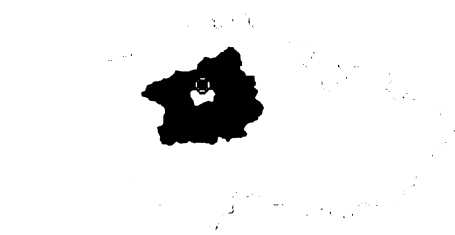
Ačkoliv je zde již na počátku 18. století zdokumentována první *povrchová těžba uhlí* (tzv. „selská“), počátek skutečné těžební činnosti spojené se zakládáním kamenouhelných dolů datujeme až do období 19. století – hlavní kladenská uhelná sloj je objevena až v roce 1847, přičemž celá kladenská aglomerace zahrnující v té době 324 domů má ještě stále zemědělský charakter. Počet obyvatel zde nedosahuje ani 3 000 (2 623 v roce 1843). V této době také začíná bouřlivý rozvoj těžby uhlí a na ni navazujícího hutního a strojírenského průmyslu, který dal vznik jedné z nejvýznamnějších *průmyslových oblastí nového typu* v Čechách 19. století. Díky imigraci pracovních sil do oblasti se od roku 1850 do roku 1869 zvyšuje počet obyvatel žijících v aglomeraci města Kladno 5x – v samotném Kladně je nyní 782 domů, ve kterých žije více než 10 000 obyvatel (10 199 v roce 1869); celá kladenská farnost čítá 1 280 domů a 16 421 obyvatel.⁵⁰ Ve farní matrice jsou uvedeny také sňatky v obcích Kročehlavy, Štěpánov, Újezd,

⁴⁸ **Kuča, Karel:** *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Libri, Praha 1996–7, s. 27–51.

⁴⁹ Matrika je uložena ve Státním oblastním archivu v Praze, Sběrka matrik, sign. M12-1.

⁵⁰ **Kuča, Karel:** *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Libri, Praha 1996–7, s. 859–876.

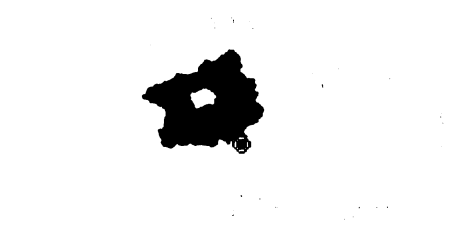
Motyčín a Rozdělův.⁵¹ Vzdálenost od Starého města pražského činí něco více než 20km vzdušnou čarou.

Odolena Voda

Autonomní sociálněekonomický vývoj úrodných nížinných zemědělských oblastí, ve které se nachází také farnost Odolena Voda, se vyznačuje stále se rozvíjejícím zemědělstvím, které se během 19.

století stále výrazněji orientuje na tzv. příměstský typ zemědělství – vždyť vzdálenost od Starého Města pražského činí méně než 20km vzdušnou čarou. Postupně se zde rozšiřovalo pěstování průmyslových plodin, jako byla cukrová řepa a chov dobytka na mléko.⁵² Novodobý rozvoj obce se započal založením cukrovaru, který vznikl v areálu panského dvora v roce 1844. Od roku 1785, kdy bylo v Odolene Vodě napočítáno 69 domů, se obec rozrůstá pouze pomalu – v roce 1843 zde přibýlo pouze 7 domů. Celkový počet obyvatel v té době nedosahuje ani 500.⁵³ Ve farnosti obce Odolena Voda byly v matrice uvedeny sňatky v obcích Čenkov, Dolínek, Červená Lhota, Klíčany, Korycany, Kopeč, Máslovice, Odolena Voda, Panenské Břežany, Postřižín, Velká Ves a Vodochody.⁵⁴

Čechtice a Borovnice

Městečko Čechtice vzniká na přelomu 12. a 13. století, původně jako osada vybudovaná kolem panského dvora. Díky zámecké vrchnosti se také Čechtice rychle obnovují ze stavu způsobeného třicetiletou válkou a

v polovině 18. století přesáhl počet domů ve městě stav z doby před „Bílou horou“. Nově vzniklé domy však tvoří převážně domkářská obydlí, což mj. svědčí také o tom, že Čechtice leží v *neúrodné zemědělské oblasti*, která je vzdálena od Starého Města pražského zhruba 70km vzdušnou čarou. V roce 1757 je v Čechticích napočítáno 77 domů a za dalších téměř 100 let se městečko rozrůstá jen o dalších 43 domů (údaj z roku 1843). V této době žije v Čechticích 844

⁵¹ Farní matriky z farního obvodu Kladno jsou uloženy ve Státním oblastním archivu Praha pod signaturou M 7 – 1/ 6, 7, 16, 17, 18, 49, 50, 51, 52, 53, 54.

⁵² **Tuček, Pavel:** *Analýza sňatečnosti ve třech vybraných farnostech letech 1784–1899.* Bakalářská práce, PFF UK, Praha 2000, s. 13.

⁵³ **Kuča, Karel:** *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.* Libri, Praha 1996–7, s. 549–552.

⁵⁴ Farní matriky z farního obvodu Odolena Voda jsou uloženy ve Státním oblastním archivu Praha pod signaturou M 17–7.

obyvatel.⁵⁵ V sousedství Čechtice leží také obec Borovnice, která je také farnostní, nicméně v dnešní době její matrika administrativně spadá pod Čechtice. Lze předpokládat, že se obě obce ve zkoumaném období demograficky vyvíjejí obdobně. V matrikách obou obcí jsou také zaznamenány sňatky v obcích Chmelná, Kuňovice, Mnichovice, Černíči, Dobříkovice, Jeníkov, Krčemy, Malá Paseka, Nakvasovice, Nové Práchněny, Otročice, Palčice, Růžkovy Lhotice, Staré Práchněny, Sudislavice, Zhoř, Jenšovice, Kuňovice.⁵⁶

2.2. Matriky

Ačkoliv jsou oddací matriky jako zdroje dat pro výzkum sňatečnosti považovány obecně za velmi spolehlivé a zápisy v nich za téměř úplné, nemusí tomu tak být vždy a všude. Obzvláště v migračních oblastech se setkáváme se zkreslením v důsledku dodržování pravidla uzavírat sňatek ve farnosti, ke které přísluší nevěsta. Také neustále se měnící farní obvody komplikují interpretaci četnosti zápisů. Někdy je četnost zápisů krátkodobě vychýlena zápisy za farníky ze sousední fary, která se na čas uvolnila (nepřítomnost faráře), a lidé museli svoje životní změny administrovat v nejbližším fungujícím farním obvodu.

Dalším problémem matrik obecně je časté zaokrouhlování věku při zápisu matriční události. Někdy je určitý věk *konformně přepisován automaticky podle sociálního postavení* jedince, jindy je zapsaný věk předmětem subjektivního odhadu matrikáře.

Rokem 1784 se dále zdokonalují zápisy v matrikách zavedením oddílů za jednotlivé obce, čímž je ještě vylepšen systém rubrik z r. 1771. Nový formulář pro matriční zápis je velmi důkladný a kromě několika úprav se používal až do roku 1949! „Kniha oddavek“ jak se také sňatková matrika nazývala, musí podle nového ustanovení obsahovat následující rubriky: datum, číslo domu, křestní jméno a příjmení snoubence, náboženské vyznání, věk a rodinný stav. Svědkové pak jsou povinni připojit k zápisu vlastnoruční podpis nebo znamením ověřit podpis provedený cizí rukou. Ačkoliv se jeví posledně zmiňované nařízení v dnešní době jako úsměvné, nesmíme zapomínat, že v tehdejší společnosti (především na vesnici) žije stále mnoho analfabetů – povinná školní docházka byla v té době ustanovena poměrně nedávno (1774). Ačkoliv se v průběhu 19. století ve vedení církevních matrik zavádí ještě několik dílčích změn a dále se zpřesňuje výklad jednotlivých rubrik, k definitivnímu sjednocení zápisu na českém území dochází až roku 1890.

Dle dosavadních zkušeností se za minimální statisticky spolehlivou jednotku výzkumu považuje farnost s počtem farníků vyšším než 500 „duší“, přičemž ideální velikost je nad 1000 osob. Samotná četnost demografických událostí – v našem případě sňatků – a její zvyšující se nebo snižující se úroveň může zhruba

⁵⁵ **Fialová, Daniela:** *O Čechtících od nejstarších dob do současnosti*. Obecní úřad, Čechtice 1993, s. 24–37 a **Kuča, Karel:** *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Libri, Praha 1996–7, s. 460–462.

⁵⁶ Matriky z farního obvodu Čechtice a Borovnice jsou uloženy ve Státním oblastním archivu Praha pod signaturou M25–3 a M25–2.

vystihovat změny v početnosti obyvatelstva zahrnutého do konkrétní studované farnosti. V našem případě, máme-li pouze sňatkové matriky se zápisy sňatků podle roku uzavření sňatku, věku snoubenců a jejich rodinného stavu, signalizuje náhlý vzrůst nebo pokles četnosti zapsaných událostí riziko možného zkreslení (obzvláště pokud se matrika nenacházela v migrační oblasti). Obecně platí zásada, že analýza sňatečnosti určité oblasti musí zahrnovat období nejméně jednoho století.⁵⁷

Ačkoliv se *generační* (longitudinální) přístup k analýzám v historické demografii prakticky nevyskytuje, v moderní demografii je velmi častým typem, především pokud je cílem interpretace demografických trendů. Slabinou *průřezové* (transverzální) analýzy je fakt, že do výběrového souboru vstupují osoby narozené v různých obdobích, u kterých je předpoklad, že se budou navzájem odlišovat svými životními zkušenosti (danými různým věkem), výchovou a také motivy chování. Ačkoliv je předmětem analýz např. sňatkový věk, lze předpokládat, že důvody k sňatku se u jedince s jeho věkem měnily a mohly tak být pro různé generace odlišné. Generační analýzou pak dokážeme nejlépe určit vývojové trendy ve sňatečnosti a zjistit, která z generací měla pro uzavření sňatku výhodnější podmínky a která naopak musela svůj sňatek častěji odkládat do vyššího věku. Nevýhodou generačních analýz, pro kterou nebyly v tak hojné míře aplikovány také v historické demografii, je skutečnost, že se badatelům v tomto oboru nenabízí dostatečně početná datová základna, přičemž většinu dat si tak jako tak musí sami předem pracně připravit (excerpovat).⁵⁸

2.3. Analytické přístupy a principy testování hypotéz

Na rozdíl od předchozí bakalářské práce⁵⁹ není hlavním cílem této studie detailně popsat demografický vývoj, resp. vývoj sňatečnosti v jednotlivých oblastech v historickém kontextu, nýbrž provést analýzu rozdílů (diferenciace) ve sňatečnosti, jejím charakteru a struktuře v jednotlivých oblastech navzájem *ve stejných časových úsecích – historických obdobích*. Historické reálie jednotlivých období, které si v jejich nejdůležitějších bodech na začátku každé z kapitol stručně připomeneme, uchopíme v této studii jako *pracovní hypotézy*, které budeme na pozadí analýz sňatečnosti testovat.

Vzhledem k tomu, že pro hlubší analýzy sňatků dalších pořadí, jako jsou ve zkoumaném období převážně sňatky ovdovělých (příp. řidčeji rozvedených) osob, není datová základna dostatečně objemná, je většina hypotéz zkoumána pomocí analýz sňatků prvního pořadí – tzn. výhradně *protogamních sňatků* osob, které v době sňatku vstupovaly do svého prvního manželství nebo častěji všech prvních sňatků vč. heterogamních prvních sňatků, kdy jeden z partnerů vstupoval do

⁵⁷ **Maur, Eduard:** *Základy historické demografie*. Universita Karlova, Praha 1983, s. 54, 55, 56, 73, 74, 75, 77, 87, 88, 116.

⁵⁸ Jiný názor na výskyt generačních analýz v klasické demografii je uveden v **Maur, Eduard:** *Základy historické demografie*. Universita Karlova, Praha 1983, s. 118.

⁵⁹ **Tuček, Pavel:** *Analýza sňatečnosti ve třech vybraných farnostech letech 1784–1899*. Bakalářská práce, PŘF UK, Praha 2000.

svého dalšího manželství z důvodu úmrtí předchozího partnera a následného ovdovění. Ke výběru úplného počtu prvních sňatků pro soubory testované v generačních analýzách jsme přistoupili s předpokladem, že zahrnutím heterogamních prvních sňatků snoubenců s vdovou, resp. vdovcem, nejlépe odhalíme skutečné poměry panující na sňatkovém trhu ve zkoumaných oblastech. Dle zatím uvedených předpokladů byl sňatek s většinou staršími a majetnějšími partnery preferován naopak u méně majetných snoubenců, příp. snoubenců, kteří svůj sňatek odkládali až do doby, kdy již nebyli pro potenciální svobodné partnery dosti atraktivní a sňatek s ovdovělou osobou pak byl jediným východiskem. Proto se tento zvýšený podíl sňatků v jednotlivých generacích mj. promítá do středních hodnot sňatkového věku. Analýzy sňatků dalšího pořadí nejsou z důvodu řádově nižších četností v této studii využity.

Přestože není statistické testování hypotéz a výsledků analýz v demografii běžné, v případě historické demografie, kdy se v převážné míře pracuje pouze s početně málo objemnými sondami, které představují ve své podstatě výběrové soubory z populace, shledáváme pro opodstatnění prezentovaných výsledků ověření statistické významnosti nezbytným. Výsledky mnohaletého pracovního úsilí jsou u mnoha autorů bohužel poznamenány právě tím, že závěry učiněné na statisticky nevýznamných rozdílech, příp. statisticky (početně) irelevantních sondách, nemohou být obecně přijatelné. Pravdou ovšem zůstává, že po zavedení kritéria statistického testování hypotéz jako principu práce v historické demografii by mnoho výzkumů nemohlo být z důvodu neexistence dostatečné datové základny ani provedeno, čímž by do jisté míry utrpělo historiografické poznání, které si nečiní ambice na statistickou relevanci, ale jehož hlavní přínos je spíše výčtem informací kvalitativního charakteru. To naštěstí není náš případ – díky excerptu L. Fialové a následné digitalizaci zkrácených opisů matrik autorem této studie disponujeme pro výzkum výjimečně početným vzorkem, který v historii výzkumů v české historické demografii není obvyklý.

Abychom splnili požadavek objektivnosti výsledků této studie pro historickou demografii, budeme rozdíly v úrovni sňatečnosti zjišťovat na přísné hladině významnosti 99% ($\alpha=0,01$), ačkoliv zavedeným standardem v sociálních vědách (např. v sociologii) je hladina 95% ($\alpha=0,05$). V praxi to znamená, že při zanedbání spolehlivosti pramene a dodržení všech testovacích kritérií leží zjištěná hodnota proměnné (např. podíl homogamních a heterogamních sňatků) mimo interval spolehlivosti (tzv. konfidenční interval, který vymezuje rozmezí skutečných hodnot proměnné), teoreticky v 1 ze 100 případů. K tomuto kroku nás vede potřeba prověřit a potvrdit (nebo vyvrátit) pracovní hypotézy s co nejvyšší jistotou. Dále také předpokládáme vyšší spolehlivost testovaných dat, která vyplývá z podstaty zkoumaného jevu – sňatečnosti jako součásti přirozené změny obyvatelstva. Spolehlivost dat o přirozené změně obyvatelstva je v našem předpokladu vysoká a stejně vysoké jsou také naše nároky na testování datového souboru. Přesto jsme ochotni toto riziko podstoupit, protože výsledkem takto nastavených analýz budou závěry, které by měly s vysokou pravděpodobností 99% odpovídat skutečnému chování snoubenců ve sledovaném období.

Jak již bylo uvedeno (viz Kap. 2.9), budou se analýzy v této studii opírat především o střední hodnoty sňatkového věku. V našem případě představuje sňatkový věk snoubenců uváděný při zápisu sňatku do matriky *věk dokončený*. Vzhledem ke zkreslení způsobeném zaokrouhlováním věku anebo jeho

odhadováním (v případě osob, které se ve farnosti nenarodily), jej někteří badatelé v historické demografii označují dokonce za *věk přibližný*. Pro výpočet přesného věku je zapotřebí znát dva údaje ze dvou různých pramenů – přesné datum sňatku ze *sňatkové matricy* a přesné datum narození z *křestní matricy*. Předpokladem pro konkrétní výpočet je ovšem poměrně náročná a ve své podstatě datově omezená metoda *rekonstrukce rodin*.⁶⁰ Datovou základnu této práce tvoří excerpované prameny sňatkových matrik, a proto je sňatkovým věkem myšlen vždy věk dokončený.

S přihlédnutím k rozložení sňatků do celého kalendářního roku je potom nutno zpřesnit výpočet *věkového průměru* (dále jen průměr / průměrný) připočtením hodnoty 0,5 k hodnotě prostého aritmetického průměru. Vypočtené hodnoty průměru jsou ve studii vždy uváděny s příslušnou hodnotou směrodatné odchylky (standardní odchylka – s.o.), která charakterizuje u výběrového souboru míru variability. Variabilita (rozptyl) souboru v podstatě charakterizuje odchylku hodnot proměnné od jejich aritmetického průměru a vzhledem k tomu, že se jedná o kvadratickou funkci, má její rozdílná hodnota při porovnávání průměrného sňatkového věku u dvou oblastí (nebo generací) větší vliv na šířku intervalu spolehlivosti, na kterém se teoreticky nachází reálná hodnota věkového průměru, než-li velikost obou souborů (počet hodnot sňatkového věku), ke které se má šířka intervalu spolehlivosti nepřímo lineárně.

V praxi to pak znamená, že šířka intervalu spolehlivosti, na které se teoreticky pohybuje skutečná hodnota vypočteného průměrného sňatkového věku, je totožná pro soubor 50 sňatků se směrodatnou odchylkou s.o.=5 a soubor 4x větší (200 sňatků) kde s.o.=10 (tedy pouze 2x vyšší)! Zjednodušeným výpočtem, kdy trojnásobek podílu směrodatné odchylky a druhé odmocniny velikosti souboru (počet hodnot ve vzorku – n) přičteme a následně odečteme od dosažené hodnoty průměru, získáme poměrně přesnou představu o šířce intervalu spolehlivosti (pro $\alpha=0,01$), na které se hodnoty skutečného průměru teoreticky pohybují.

Další statistikou pro posuzování existence rozdílu mezi vypočtenými středními hodnotami sňatkového věku je *věkový medián*, který je v případě unimodálního (jednovrcholového) rozložení jevu de facto prost vlivu extrémů (např. vysokého sňatkového věku některých jedinců v populaci), a proto se pro optické porovnávání regionálních rozdílů (diferenciace) sňatkového věku hodí nejlépe – je přesnějším ukazatelem než průměr.⁶¹ Z důvodu pozitivní asymetričnosti rozložení sňatkového věku je věkový medián vždy nižší než hodnota průměrného věku!⁶²

Pro zjišťování rozdílů ve struktuře rozložení sňatkového věku – a to jak z hlediska výše věku, tak z hlediska rodinného stavu – je ve studii použito *testu homogenity dvou binomických rozdělení*

⁶⁰ **Maur, Eduard:** *Základy historické demografie*. Universita Karlova, Praha 1983, s. 118, 121, 122.

⁶¹ **Tuček, Pavel:** *Analýza sňatečnosti ve třech vybraných farnostech letech 1784–1899*. Bakalářská práce, PřF UK, Praha 2000, s. 55.

⁶² **Pavlik Z., Rychtaříková J., Šubrtová A.:** *Základy demografie*. Academia, Praha 1986, s. 121.

Rozdíly v průměrech sňatkového věku jsou v této studii testovány za použití *t-testu dvou nezávislých průměrů* (v omezené míře), přičemž ve většině analýz je pak použito jeho funkční rozšíření vhodné pro testování rozdílů mezi větším počtem skupinových průměrů, tzv. *ANOVA (Analýza rozptylu)*, resp. její *jednovýchodná*, resp. *jednofaktorová* varianta. Vzhledem k tomu, že statistika *F* (podíl variability mezi skupinami a variability uvnitř skupin, konkrétně jejich průměrů součtu druhých mocnin směrodatných odchylek) vychází ve všech případech výrazně vyšší než 1 – což je základní předpoklad existence rozdílu mezi průměry – jsou v Příloze uvedeny výstupy pouze z post-analýz. Ty tvoří *testy mnohonásobného srovnávání*, které umožňují testovat rozdíly průměrů mezi několika skupinami najednou a označit existenci rozdílů u konkrétních skupin – v našem případě tyto skupiny mohou představovat generace snoubenců nebo sňatky v konkrétních oblastech. Použijeme jednak poměrně přísný (tzv. konzervativní, resp. silnější) *Scheffého (F-test)* tak i hojně používaný *Bonfferoniho (t-test)* test. Pro posuzování významnosti rozdílů zjednodušeně platí, že reálná existence rozdílu mezi průměry, který označí oba testy jako významný, je „jistější“ než v případě, že rozdíl označí pouze jeden z testů.

V souvislosti se spolehlivostí ANOVA analýzy je třeba upozornit na případy, ve kterých náš „zdravý rozum“ a zkušený odhad odhalí rozdíly v průměrech, které v analýze jako rozdílné nevyšly. Tato irelevance výstupů analýzy rozptylu se odvíjí od jedné ze základních podmínek jejího použití – shodnosti rozptylů jednotlivých souborů, u kterých testujeme rozdíly průměrů. Ačkoliv náš datový soubor splňuje další nezbytné předpoklady pro použití ANOVA analýzy – tj. podmínka nezávislosti jednotlivých výběrů a podmínka normálního rozložení sňatkového věku ve výběrových souborech –, *rozdílný rozptyl* v praxi způsobený rozdílným počtem hodnot v souborech může „statisticky devalvovat“ rozdíly mezi malými soubory, jejichž průměry hodnot sňatkového věku se přitom evidentně liší (takovéto situace mohou nastat především na počátku období, kdy mezi farnostmi–oblastmi existuje u jednotlivých generací dokonce řádový rozdíl v počtu uzavřených sňatků). V takovémto případě na problém upozorníme a vysvětlíme, že v případě většího počtu uzavřených sňatků by při zachování zjištěných sňatkových poměrů rozdíl průměrů sňatkového věku byl významný. Toto výše zmíněné „omezení“ testovacích metod mj. také ospravedlňuje nezařazení samostatného studia sňatků vyššího pořadí do této studie – tyto sňatky již ze své povahy nejsou zastoupeny v analyticky zajímavém počtu (narozdíl od sňatků prvních), a proto nejsou předmětem výzkumu, o němž pojednává tato studie.

2.4. Principy rozdělení zkoumaného období do časových úseků

Po digitalizaci záznamů excerpovaných z matrik, nutných pro generační analýzy, vznikl datový soubor čítající 20 319 sňatků. V celém datovém souboru chybí u 67 sňatků údaje o věku snoubence a u 77 sňatků věk snoubenky, což představuje méně než 1% chyby. Snoubenci, u nichž není uveden sňatkový věk, přirozeně ve výběrových souborech zkoumaných generací nevystupují.

Zápisy u většiny matrik zahrnují sňatky v letech 1784–1899 až na tyto výjimky:

- matriky Čechtické farnosti, kde zápisy končí rokem 1891
- matriky Borovnické farnosti, kde zápisy končí 1894 a v letech 1787–88 zde nebyl zaznamenán žádný sňatek
- matriky farnosti Odolena Voda končí záznamy až v roce 1903

Nejnižší věk při sňatku v datovém souboru činí 13 let a vyskytl se u jedné nevěsty, která do manželství vstoupila v r. 1798; mezi muži uzavřel nejmladší snoubenec sňatek ve věku dokončených 16 let. Po přepočtu na generační soubory zvolíme za nejstarší data zkoumaná ve výběrovém souboru sňatky snoubenců, kteří se narodili v letech 1770–71 (označováno jako generace 1771). Nejmladší generaci vstupující do analýz prezentovaných v této studii určíme podle horní hranice reprodukčního období ženy, kterou demografie deklaratorně stanovila na 49 let. Pokud se žena do tohoto roku nevdá, hovoříme u ní o tzv. *definitivním celibátu*. Z tohoto předpokladu vyplývá, že poslední generace, která mohla takto uzavřít sňatek ještě do konce období, které postihují naše prameny, se narodila v letech 1849–1850. Ačkoliv nám u záznamů matrik farností Borovnice a Čechtice chybí zápisy na konci 19. století, lze z výsledků frekvenční analýzy generací 1771–1850, konstatovat, že předpokládané zkreslení, kterým může být zatížen výpočet sňatkového průměru v těchto farnostech, je zanedbatelné, protože věk vyšší než 40 let je u prvních sňatků poměrně vzácný – z celkového počtu 1547 prvních sňatků žen se do 40 let věku vdalo 96,8%; ze 1426 prvních sňatků mužů tvoří tyto 95,9%. U hodnot věkového mediánu se zkreslení takřka nemůže projevit již z principu jeho konstrukce, víme-li, že jeho hodnota v celém období nepřesáhla věk 26 let ani u jednoho pohlaví.

Výběrový soubor představuje 80 generací a obsahuje údaje o sňatkovém věku u 9 842 prvních sňatků mužů, resp. 10 638 žen a 2 601 sňatků mužů (vdovců), resp. 1 442 žen (vdov) vyššího pořadí. Nyní rozdělíme těchto 80 generací na generační dekády, které se jeví jako vhodné třídící kritérium, protože ani v nejméně početných farnostech tak nedojde k poklesu počtu protogamních sňatků, které budou vstupovat do většiny analýz, na statisticky kritický počet 30.⁶³ V posledních dvou generačních dekáдах 1831–1850 se nám díky zvyšujícímu se

⁶³ Pozn.: V našem případě pracujeme prakticky s úplnými soubory – záznamy sňatků jsou výčetem všech ve farnosti uzavřených – tudíž by $n > 30$ teoreticky nemělo vadit, nicméně pro takto malé četnosti jsou intervaly spolehlivosti příliš široké a rozdíly málokdy vycházejí jako významné.

Tab. 2.1 Modus sňatkového věku vs. efekt zaokrouhlování na sudý věk

Modus sňatkového věku – muži					
	Sv. Havel	Mladá Boleslav	Kladno	Odolena Voda	Čechtice-Borovnice
rok	modus	modus	modus	modus	modus
1784–1900	26	24	24	24	24
1784–1790	28	26	24	24	24
1791–1800	30	28	24(a)	24	24
1801–1810	26	25	22	24	24
1811–1820	26	24	22(a)	24	24
1821–1830	26	25	27	24	25
1831–1840	27	25	22	23	23(a)
1841–1850	28	27	24	24	26
1851–1860	31	30	25	30	25
1861–1870	30	27	24	25	29
1871–1880	25	25	24	25	27(a)
1881–1890	24(a)	24	24	25	24
1891–1900	26	24	24	25	24
a – nejnižší hodnota věkového modu (v příp. multimodálního rozložení věku v daném období)					
Modus sňatkového věku – ženy					
	Sv. Havel	Mladá Boleslav	Kladno	Odolena Voda	Čechtice-Borovnice
rok	modus	modus	modus	modus	modus
1784–1900	24	23	22	22	20
1784–1790	24(a)	20	20	20	20
1791–1800	24	20	18(a)	18	20
1801–1810	24	22	20	20	18
1811–1820	24	24	20	20	18
1821–1830	24	25	21(a)	25	22
1831–1840	24	23	25	24	19
1841–1850	20	29	23	25	24
1851–1860	23	27	22	24(a)	22
1861–1870	24	23	23	23	23
1871–1880	23	21	22	23	22
1881–1890	25	24	20	22	23
1891–1900	25	23	22	22	19
a – nejnižší hodnota věkového modu (v příp. multimodálního rozložení věku v daném období)					

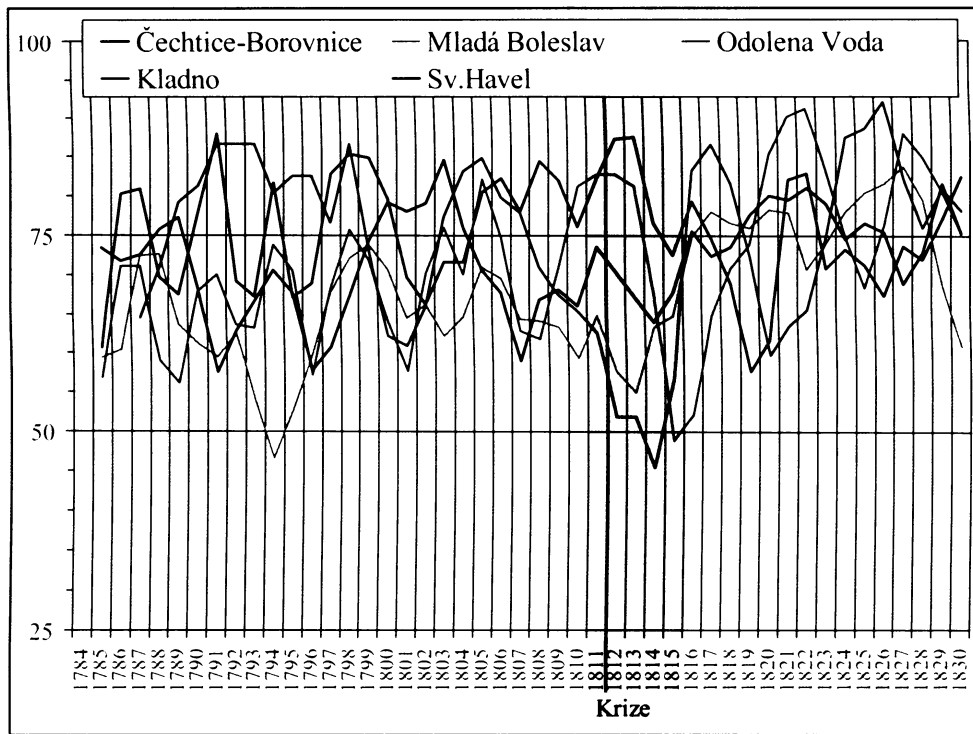
počtu záznamů o sňatcích u mladších generací naskýtá příležitost porovnávat oblasti na kratších intervalech – generačních pětiletkách. Musíme ovšem sloučit datové soubory sídelně i geograficky totožných farností Čechtické a Borovnické, u kterých nedošlo na rozdíl od Kladenské farnosti k tak prudkému růstu obyvatelstva – bez tohoto kroku bychom museli v některých pětiletkách porovnávat mezi sebou oblasti řádově rozdílné počtem záznamů sňatků. Dříve než tak učiníme, je nutné porovnat rozptýl sňatkového věku generací snoubenců, z obou farností zvláště podle pohlaví. Pokud zjistíme, že se průměrný sňatkový věk mezi oběma farnostmi liší, jedná se o heterogenní soubory a sloučení není metodicky opodstatněné. Pro zjištění rozdílů mezi aritmetickými průměry dvou souborů hodnot (v našem případě souborů sňatkových věků) nám postačí jednoduchý dvouvýběrový t-test nezávislých průměrů. Po jeho výpočtu ($\alpha=0,01$) zjistíme, že se v tomto období průměrný sňatkový věk v těchto farnostech neliší a sloučení je možno provést (viz Příloha 1). Nově vzniklý soubor bude ve studii dále označován jako oblast Čechtice-Borovnice.

Zvláštní pozornost nyní věnujme zaokrouhlování zápisů věku při uzavření sňatku na sudé číslo, na které upozorňuje L. Fialová u sňatkového věku snoubenců, kteří uzavřeli svůj sňatek ve farnosti Sv. Havla a které přestalo až po roce 1850, kdy vzniká povinnost předkládat při žádostech o oddávky také křestní list snoubenců.⁶⁴ Pro všechny oblasti vypočítáme hodnoty sňatkového modu – tzn. nejčastější hodnotu sňatkového věku, která se v zápisech objevuje – tentokrát zvolíme transversální přístup, který vychází z letopočtu uzavření sňatku (nikoliv předpokládaného roku narození). Z tabulky 2.1 vidíme, že zaokrouhlování sňatkového věku představuje ve všech farnostech z počátku zkoumaného období problém a obzvláště ve farnosti Sv. Havla je až do poloviny 19. století patrné, nicméně zkreslení celého datového souboru, které mohl tento jev způsobit, nelze přeceňovat – z tabulky vidíme, že ve všech ostatních farnostech bylo od této praxe evidentně upuštěno již ve 20. letech 19. století.

Nyní již máme strukturovaný datový soubor, zbývá ještě zvolit období, na kterých budeme vývoj sňatečnosti sledovat. Vzhledem k tomu, že disponujeme generacemi členěnými do 6 dekád a 4 pětiletěk, bude jistě přehlednější, když na jejich vývoj sňatečnosti nebudeme nahlížet spojitě, ale rozdělíme je do podobně dlouhých intervalů – období. Vzhledem k tomu, že pro vymezení takovýchto intervalů nejsou žádná pravidla zavedena, můžeme jejich volbu provést ad hoc. Na druhou stranu by jejich konstrukce neměla být nahodilá, ale měla by podléhat určité logice výzkumného záměru. Nás zajímá především vývoj sňatečnosti v kontextu společenských změn, a proto by hranice jednotlivých období měly korespondovat se závažnými historickými mezníky, u nichž předpokládáme, že mohly mít na vývoj sňatečnosti v Českých zemích vliv. Nesmíme ovšem opomenout, že nevýhodou jinak přesnějšího longitudinálního (generačního) přístupu je již z principu fakt, že období realizace sňatků jednotlivých generací nejsou od sebe přesně odděleny a jejich konce se překrývají. Ve stejném okamžiku mohou do manželství vstupovat mladí snoubenci z pozdějších generací

⁶⁴ **Fialová, Ludmila:** *Sňatkový věk obyvatelstva Starého Města pražského v 19. století.* Documenta Pragensia XIII/ 1996, s. 177.

Obr. 2.1 Podíl: **Protogamní sňatky (1784–1820)** – dvouletý klouzavý průměr

a zároveň snoubenci z předchozích generací, kteří svůj sňatek dlouho odkládali. Je proto nezbytné u jednotlivých generací získat alespoň základní představu o rozložení prvních sňatků snoubenců podle věku. Pro základní charakteristiku rozložení sňatkového věku v celém období nám výborně poslouží hodnota jeho mediánu, což představuje věk, ve kterém již realizovala svůj sňatek polovina snoubenců z celé generace (v našem případě generační dekády). Po výpočtu zjistíme, že nejnižší hodnotu věkového mediánu vykazuje generace selských nevěst let 1781–1790, které svůj sňatek uzavřely ve farnosti Odolena Voda a v oblasti Čechtice-Borovnice; nejvyšší věkový medián představují první sňatky ženichů let 1791–1830, kteří svůj sňatek uzavřeli ve farnosti Sv. Havla a v Mladé Boleslavi (viz Příloha 2).

Jako pomocník pro orientaci v celém období nám poslouží nejlépe průřezový (transverzální) pohled na podíly sňatků obou svobodných snoubenců v jednotlivých farnostech v průběhu sledovaného období (viz Obr. 2.1–3). Pro odstranění vlivu nízkých počtů sňatků uzavíraných ve venkovských farnostech zejména z počátku sledovaného období použijeme aproximaci a podíly zobrazíme pomocí dvouletých klouzavých průměrů (v případě Kladenské farnosti použijeme až do roku 1851 klouzavý průměr čtyřletý a to z důvodu příliš nízkých absolutních četností sňatků v jednotlivých letech).

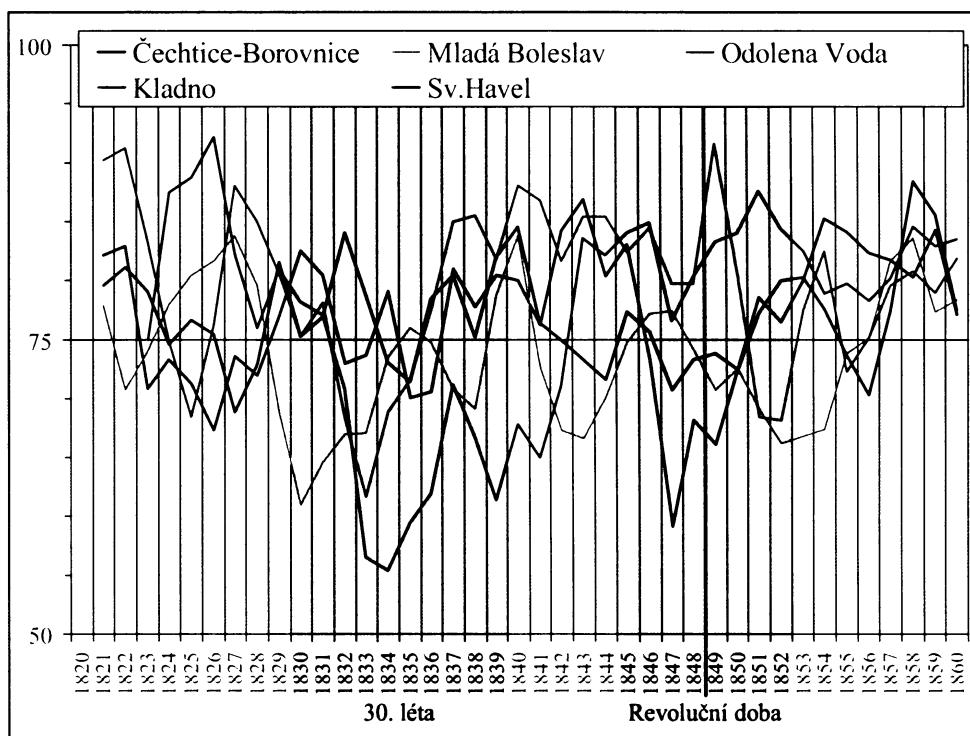
Z teorie víme, že v dobách příznivých pro vývoj sňatečnosti stoupá podíl protogamních sňatků, naopak v dobách odkladů sňatků jejich podíl klesá ve prospěch sňatků vyššího pořadí – tzn. heterogamních sňatků svobodného snoubence a ovdovělé osoby, příp. homogamních dalších sňatků jedinců, kteří oba vstupují do svého dalšího manželství (např. vdovec-vdova). Na první pohled vývoj ve sledovaných farnostech vyznívá spíše pro opačné časování – po odeznění nepříznivých období přicházejí „vlny“ kompenzační sňatků přervané až následnými dalšími krizemi, které přicházejí v poměrně rychlých sledech za sebou. Navíc je potřeba si uvědomit, že v době těchto krizových období se většinou také zvyšuje úmrtnost, která pro následující kompenzační období vyvolává potřebu dalšího sňatku pro ovdovělé jedince, přičemž víme, že podíl jejich sňatků nebyl zanedbatelný především z počátku zkoumaného období. Vývoj sňatečnosti ovlivňují v neposlední řadě také individuální osudy obyvatelstva jednotlivých oblastí se svými problémy lokálního charakteru (např. požáry apod.).

OBDOBÍ KONCE 18. A POČÁTKU 19. STOLETÍ Do prvního zkoumaného období spadají generace let 1771–1800. V tomto období prochází prakticky celá Evropa napoleonskými válkami. České země se nacházejí v proměnlivé situaci změn, které obyvatelstvu způsobují válečné útrapy, hospodářské recese a útlaku, který ze strachu před šířením ideologie Velké francouzské revoluce zavádí císař František II.⁶⁵ Na obrázku 2.1 je v tomto období jasně patrná měnová krize po bankrotu Rakouska v roce 1811, devalvující jistě hodnotu věna mnohých snoubenců, kteří pak museli sňatek ještě na nějaký čas odložit.

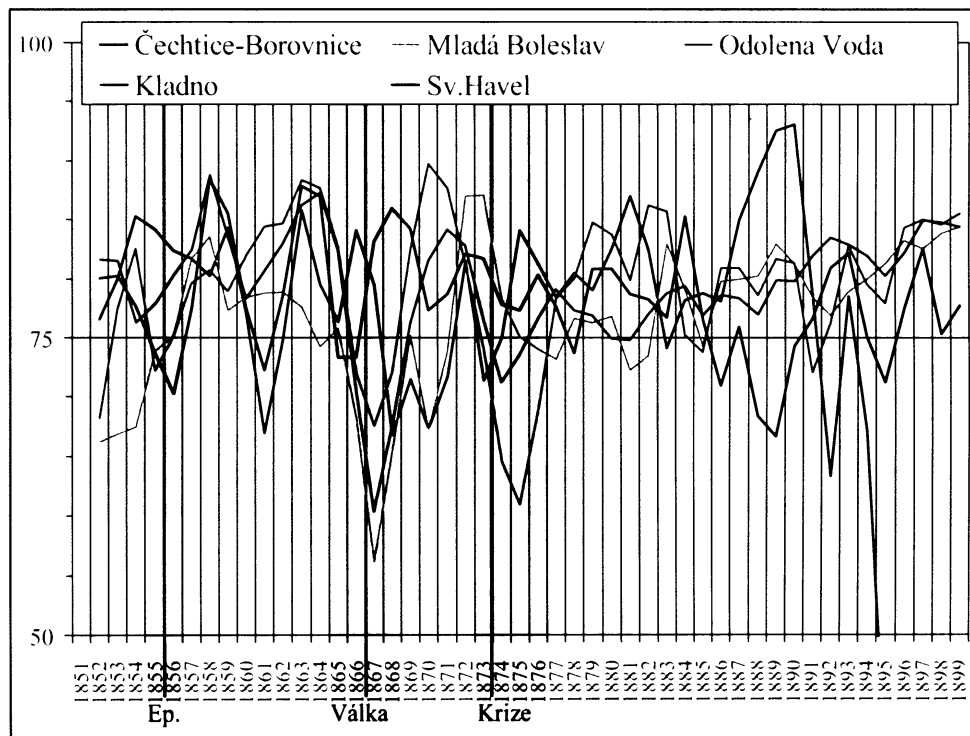
OBDOBÍ 20. – 50 LET 19. STOLETÍ Ačkoliv jsou mezníky druhého období považovány za dobu příznivých hospodářských životních podmínek – 20. léta

⁶⁵ Čapka, František: *Dějiny země Koruny české v datech*. LIBRI, Praha 2000.

Obr. 2.2 Podíl: První sňatky (1820–1860) – dvouletý klouzavý průměr

Obr. 2.3 Podíl: První sňatky (1851–1899) – dvouletý klouzavý průměr

jsou některými autory dokonce považována za nejpříznivější období pro populační vývoj obyvatelstva⁶⁶ – je jádro tohoto období historickými demografy obecně považováno za období odkladů a zvyšování středních hodnot sňatkového věku na maximální hodnoty nevidané pak až do konce 19. století (resp. do 90. let 20. století). Tento demografický fenomén budeme analyzovat na sňatcích generací let 1801–1830, u kterých by zlom ve sňatkovém chování měl být dobře patrný.

OBDOBÍ 2. POLOVINY 19. STOLETÍ Začátek posledního období je symbolicky zvolen tak, aby reagoval na konec feudalismu a zachytil následný vývoj ve znamení průmyslové revoluce a hospodářského vzestupu. V tomto období budeme podrobně analyzovat sňatkové chování generací let 1831–1850 (v pětiletých generačních intervalech). Snoubenci z těchto generací začínají realizovat svoje první sňatky prakticky ihned po uklidnění revoluční situace v prvních letech nové epochy – 2. poloviny 19. století. V tomto období jsou patrné poklesy podílu protogamních sňatků vlivem dvou mortalitních krizí způsobených epidemiemi cholery (v roce 1855 a následkem války v r. 1866); výrazný je také pokles v důsledku hospodářské krize 70. let (viz Obr. 2.3).

Logickým krokem pro ověření správnosti konstrukce „generačních období“ je provedení analýzy rozptylu (ANOVA) a zjištění rozdílu v průměrném věku při prvním sňatku pro generace jednotlivých období; toto je nutno provést zvlášť podle pohlaví snoubenců a pro jednotlivé farnosti-oblasti. Z analýzy vyplývá, že se sňatkový věk snoubenců významně lišil v jednotlivých navržených generačních obdobích tak i ve všech zkoumaných oblastech (viz Příloha 3 a 4). Námi vytyčená období tedy postihují vývojově odlišné momenty ve sňatečnosti a můžeme je proto použít pro rozvržení dalších analýz.

⁶⁶ **Kárníková, Ludmila:** *Vývoj obyvatelstva v Českých zemích 1704–1914*. Nakladatelství Československé Akademie Věd, Praha 1965, s. 121.

2.5. Pracovní hypotézy

V jednotlivých obdobích budou testovány následující *hypotézy*⁶⁷, které v podstatě vycházejí se souhrnu poznatků současné české historické demografie:

- 1) Odlišují se jednotlivé zkoumané oblasti sňatkovým věkem obyvatelstva?
 - a) Pokud ano – liší se po celé zkoumané období?
 - b) Které odvětvové typy oblastí se od sebe liší nejvíce příp. nejčastěji?
 - c) Platí teorie, že „V tradičních průmyslových oblastech (textilní průmysl) a v Praze klesá sňatečnost a zvyšuje se sňatkový věk z důvodu zapojení žen do průmyslové výroby, čímž se tyto oblasti odlišují od nových průmyslových oblastí, kde zaměstnávání žen prakticky neexistuje.“⁶⁸ ?
 - d) Liší se zemědělské oblasti vyšším podílem sňatků vdovců, kteří museli po smrti manželky zabezpečit rodinu a hospodářství?
- 2) Koresponduje vývoj sňatkového věku a struktura prvních sňatků podle pořadí a věku se zdokumentovanými historickými událostmi, právními regulacemi a hospodářskou situací?⁶⁹
 - a) Pokud ano – ve kterých oblastech / ve kterém období?
 - b) Projevil se nějak vzestup sňatečnosti v letech 1810–11?
- 3) Jakým způsobem se promítá zvýšená pracovní migrace indikovaná nárůstem počtu sňatků na Kladensku v jejich struktuře a sňatkovém věku?
- 4) Znamenají léta poklesu podílu protogamních sňatků opravdu odklady sňatků do vyššího věku a tím i zvyšování sňatkového věku?

⁶⁷ Ve statistickém testování pracujeme nejčastěji s tzv. *nulovou hypotézou*, která v praxi obvykle reprezentuje opak (negaci) výzkumných předpokladů. Důkazem, že platí náš předpoklad, je potvrzení tzv. *alternativní hypotézy* tím, že se nulovou hypotézu podaří vyvrátit. Vzhledem k tomu, že formulace nulových hypotéz by čtenáře mátl, jsou pod pojmem hypotézy v této práci uváděny spíše nanejvýš pravděpodobné předpoklady, které mají analýzy potvrdit.

⁶⁸ viz **Kárníková, Ludmila**: *Vývoj obyvatelstva v Českých zemích 1704–1914*. Nakladatelství Československé Akademie Věd, Praha 1965, s. 129.

⁶⁹ Vývoj sňatečnosti souvisí s úrovní a situací v hospodářství – v letech neúrody, válek a hospodářských krizí se odkládají sňatky (viz **Srb, V. a Kučera, M.**: *Vývoj obyvatelstva v Českých zemích v XIX. století*. s. 143)

Kapitola 3

OBDOBÍ KONCE 18. A POČÁTKU 19. STOLETÍ

3.1. Nástin historického vývoje

V Českých zemích je na konci 18. století obyvatelstvo měst i vesnic stále ještě vystavováno občasným hladomorům spojeným s předchozí neúrodou a náhlým vzrůstem cen obilí, které se do méně úrodných oblastí musí stále dovážet. Tato situace vede jednak k rozšíření *pěstování brambor* jako méně náročné plodiny, které se daří i v podhorských a méně úrodných oblastech, a také k výskytu lokálních sociálních bouří na selském venkově, kde stále většina obyvatelstva je v nevolnickém postavení a musí zdarma vykonávat robotní práce pro lokální vrchnost. Po velkém selském povstání v Čechách i na Moravě v roce 1775, které přišlo po předchozím hladomoru, se rakouská vláda poprvé odhodlává ke snížení zatížení obyvatelstva robotními pracemi a postupnému přechodu na práci za plat.⁷⁰ Absolutistická vláda Josefa II. je ke změnám tlačena nejen rostoucím neklidem v řadách obyvatelstva, ale také tlakem rodících se podnikatelských vrstev, kterým nevolnictví s jeho „svázáním jedince s půdou“ komplikuje příliv pracovních sil do vznikajících manufaktur.⁷¹ Dochází také k prvnímu nesmělému pokusu o privatizaci pozemků, což má napomoci vzrůstu drobného rolnictva. Celkově vzato přinášejí změny – v období tzv. *josefínských reform* – uzákoněné *robotním patentem* z roku 1775 a následované *patentem o zrušení nevolnictví* vydaným na konci roku 1781 zlepšení podmínek jak pro růst průmyslu, tak i pro samotné obyvatelstvo – v druhé polovině 70. let se po delší době mírně zvyšuje přírůstek obyvatelstva.⁷²

Severní oblasti Čech již dlouhou dobu vykazují růst řemeslné a manufakturní výroby, která svými produkty zásobuje mnohdy i zahraniční trhy. Tímto se sever značně liší od úrodných nížinných oblastí středních Čech a rovněž silně zemědělského jihu země. Do oblastí rozvíjejícího se „severu“ počítáme také *Boleslavský okres*, patřící v 18. a 19. století k nejlidnatějším okresům s centrálním městem Mladá Boleslav, které rovněž řadíme k tehdejším největším městům (zanedbáme-li Prahu jako autonomní území se samostatným vývojem). Záznamy o vzniku prvních ranně průmyslových podniků – *manufaktur* – podpořené faktem,

⁷⁰ Beneš a kol.: *Mladoboleslavsko v proměnách času*. Libri, Praha 1997, s. 102–104.

⁷¹ Srb, V. a Kučera, M.: *Vývoj obyvatelstva v Českých zemích v XIX. století*. s. 113.

⁷² Kárníková, Ludmila: *Vývoj obyvatelstva v Českých zemích 1704-1914*. Nakladatelství Československé Akademie Věd, Praha 1965, s. 26-51.

že podíl obyvatelstva velkých měst v průběhu pozvolného početního růstu obyvatelstva Českých zemí na konci 18. století zůstává konstantní, signalizují, že průmyslová revoluce provázená zlepšováním ekonomických podmínek a přílivem pracovních sil se odehrává mimo velká města. Nové manufaktury a později továrny vyrůstají v původně zemědělských oblastech, mezi které patří i tehdejší *Mladoboleslavsko*, kde první velké podniky vznikají mimo město Mladá Boleslav.⁷³

MLADÁ BOLESLAV⁷⁴ Od poloviny 17. století do poloviny 18. století se Mladá Boleslav stavebně nerozvíjela – stavební práce jsou zde prováděny pouze za účelem oprav škod způsobených válečnými událostmi a velkými požáry. Kupříkladu konec třetí slezské války s sebou v roce 1757 přinesl i zhoubný požár. Výsledkem poddanského povstání v roce 1775, které je ukončeno poražením selských oddílů na Mladoboleslavsku, je vydání *robotního patentu*, který nejen v tomto kraji znamenal pro poddanské obyvatelstvo podstatné snížení pěší roboty. V roce 1777 následuje zavedení tzv. *Raabova aboličního systému* („raabizace“), který formou „privatizace“ vrchnostenských, městských a církevních statků představoval pro část selského obyvatelstva možnost zakoupení alespoň malého hospodářství. Konec *války o bavorské dědictví* („bramborová válka“) s sebou v roce 1779 opět přinesl zhoubný požár, který v Mladé Boleslavi zničil 36 domů. V roce 1780 připadá mladoboleslavský hrad místní vojenské správě, čímž dále narůstá vojenský význam města Mladá Boleslav. Početnost místní vojenské posádky ještě dále narůstá a z Mladé Boleslavy se stává typické *posádkové město*. Císař Josef II. potvrdil městu již dříve přiznaná privilegia a polepšil některá ustanovení. Městu je také přiznáno právo *hrdelního soudu II. stupně*.

Vydání *tolerančního patentu* nepředstavovalo v roce 1781 pro obyvatelstvo mladoboleslavského kraje významný předěl – počet jedinců nekatolického vyznání nepřesáhl několika desítek. Zato *patent o zrušení nevolnictví* („zrušení tělesné poddanosti neb člověčenství“) zaručoval volnost pohybu, vzdělání a uzavírání manželství všem poddaným a v kombinaci se vzrůstajícím důrazem obecné vzdělanosti – vlivem zavedení povinné školní docházky (1774) – se vytvořila situace příznivá pro rozmach manufaktur. Do konce 18. století vyrostlo v obcích na Mladoboleslavsku 20 „triviálních“ škol, přičemž hlavní škola otevřená v roce 1778 v Mladé Boleslavi již v roce 1782 rozšiřuje dosavadní tři třídy o čtvrtou, ve které probíhala příprava na řemesla a manufakturní „průmysl“. Jedna z prvních manufaktur – papírna – byla na Mladoboleslavsku založena již na konci 17. století a brzy se k ní připojily i další. V roce 1763 položil hrabě Josef Bolza základy malé tkalcovny, která se již brzy v 19. století rozrostla pod vedením nových majitelů (rodiny Leitenbergerů) v jednu z největších a nejvýznamnějších textilek na evropském kontinentu. Textilní průmysl je jedním z prvních odvětví, která zažívají v první polovině 19. století rozkvět. Napoleonské války, které nepředstavovaly pro většinu českého území vážnější hrozbu, nepřímo pozitivně ovlivnily nárůst textilního průmyslu v jeho počátku tím, že císař

⁷³ **Kárníková, Ludmila:** *Vývoj obyvatelstva v Českých zemích 1704-1914*. Nakladatelství Československé Akademie Věd, Praha 1965, s. 26-51.

⁷⁴ **Beneš a kol.:** *Mladoboleslavsko v proměnách času*. Libri, Praha 1997, s. 103–123.

Napoleon vyhlásil na anglické zboží blokádu, čímž prakticky zbavil evropské výrobce nepříjemné konkurence. Naopak státní bankrot Rakouska v roce 1811 a uvolnění dovozu anglického textilu znamenaly na konci napoleonských válek pro textilní závody krátkodobě krizi.

V roce 1785 se ve městě Mladá Boleslav nachází již 412 domů. Velikost širší aglomerace zahrnuje 705 domů. O rok později je ve městě Mladá Boleslav napočítáno 3 573 obyvatel. Dále pak počet obyvatelstva nevzrůstá a v roce 1811 je zde napočítáno 3 511 obyvatel, což je dokonce méně. V této době začíná jakýsi stavební rozvoj, nicméně stavu katastru z doby předbělohorské Mladá Boleslav zatím nedosahuje. V letech 1817–1818 je z důvodů nedostatečné kapacity dosavadní nemocnice postavena nová vojenská nemocnice. Velká příležitost pro 600 dělníků se naskytla založením Köchlin-Singerovy kartounky. Následovalo založení lihovaru, voskárny a cukrovaru v blízkosti nádraží.

Č E C H T I C E⁷⁵ Ačkoliv byla povinná školní docházka zavedena až v roce 1774, místní farní škola zde již fungovala o mnoho let dříve. Kolem zámku vyrůstá postupně velká zahrada osázená vzácnými ovocnými a okrasnými dřevinami, další vzácné stromy a keře vyrůstají v rozsáhlých sklenících. O moderním způsobu vedení panství svědčí také fakt, že zrušení nevolnictví (1781) se obyvatel Čechtic příliš nedotklo – již dávno předtím zde lidé pracovali sami na svých zakoupených gruntech. V roce 1757 je v Čechticích napočítáno 77 domů. Většinu tehdejších měst sužovaly časté požáry – tak i v Čechticích požárem v roce 1791 vyhořelo 32 domů (tedy téměř polovina), následujícího roku 25 domů a více než 30 stodol a v roce 1794 opět 32 domů a mnoho stodol a kolen.

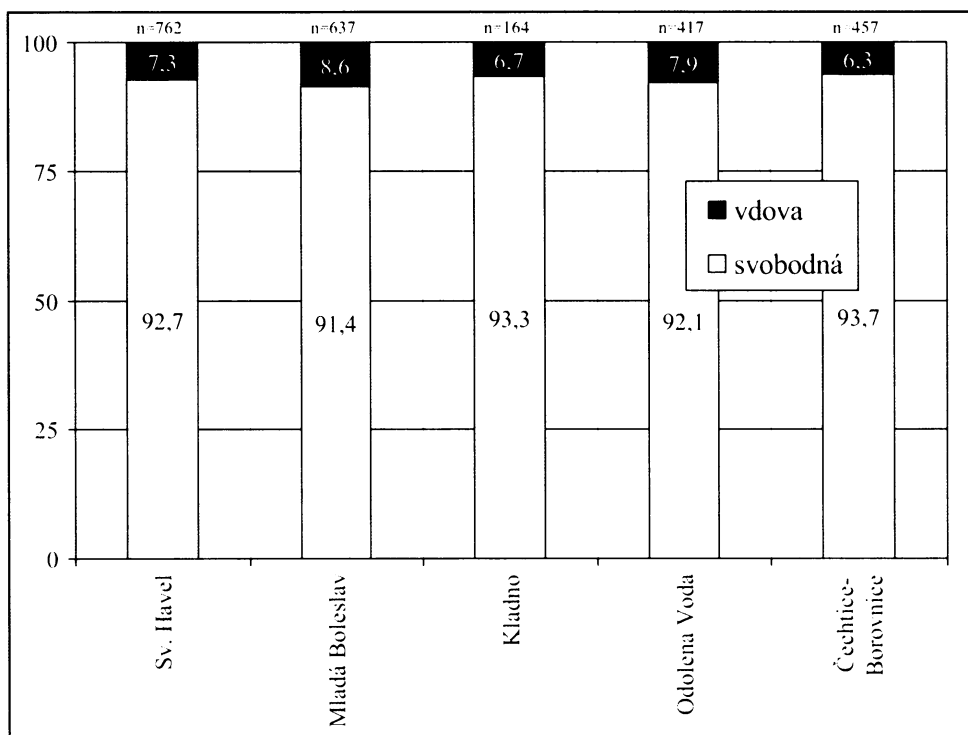
Na území farního obvodu Kladna můžeme najít velký počet malých ale lidnatých obcí ležících v méně úrodné oblasti, kterou pokrývají z velké části lesy. V roce 1757 se v okolí městečka Kladno nachází pouze 44 domů. Roku 1780 zde nechává opat Stephan Rautenstrauch založit dvě nové osady – Štěpánov u Kročehlav a Rozdělov západně od Kladna; noví osadníci jsou povoláni z Broumovska. Samotné Kladno tehdy sice prosperovalo, ale i na prahu 19. století bylo malým bezvýznamným městečkem; když je roku 1814 postihl požár, mělo jen kolem 650 obyvatel.⁷⁶ I přes zdokumentované případy *povrchové těžby uhlí* (tzv. „selská“), je Kladensko v tomto období stále zemědělskou oblastí. Z historie další oblasti – *Odolené Vody* – jejíž úřední název v tomto období zní „Vodolka“, víme pouze to, že ještě před zrušením Jezuitského řádu (1783) byla rozdělena pole rustikální a dominikální panského dvora mezi usedlíky; poté následuje období, ve kterém se na místním panství vrchnost střídala. Celá oblast si tehdy žila svým vlastním zemědělským životem. V letech 1770–1785 se v obci počet domů zvýšil zhruba o 1/3 na 69 domů.⁷⁷

⁷⁵ **Fialová, Daniela:** *O Čechticích od nejstarších dob do současnosti*. Obecní úřad, Čechdice 1993, s. 24-37.

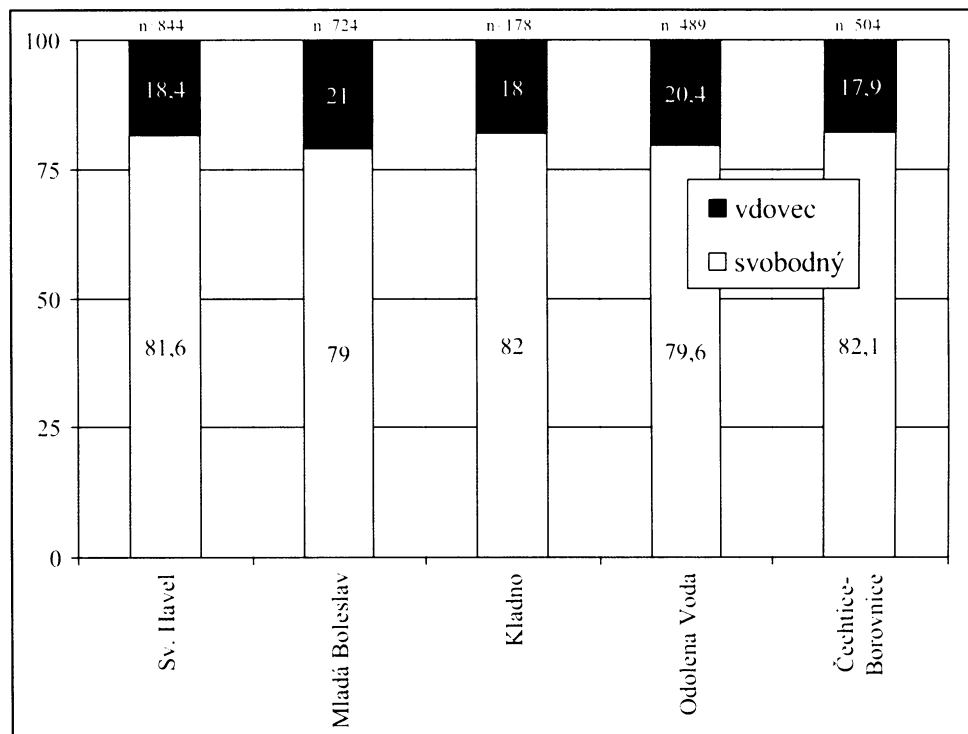
⁷⁶ **WIKIPEDIA** Otevřená encyklopedie (aktualizováno 17. 8. 2006).
URL: http://cs.wikipedia.org/wiki/Kladno#D.C4.9Bjiny_m.C4.9Bsta

⁷⁷ **Webová prezentace obce Odolena Voda** (vytvořeno 25. 05. 2003).
URL: <http://www.odolnavoda.cz/view.php?cisloclanku=2003052501>

Obr. 3.1 Podíl: **Struktura prvních sňatků podle rodinného stavu partnera – generace mužů let 1771–1800**

Obr. 3.2 Podíl: **Struktura prvních sňatků podle rodinného stavu partnera – generace žen let 1771–1800**

3.2. Struktura sňatečnosti ve zkoumaných oblastech

V této kapitole se pokusíme porovnat stanoviska, která k vývoji sňatečnosti v době konce 18. a prvních dvou až tří dekad 19. století v Českých zemích zaujímá současná historická demografie, se skutečným chováním snoubenců ve zkoumaných oblastech, které v jistém ohledu představují ideální archetypy sňatkového chování. Nejprve bude jistě zajímavé zjištění, nakolik se v jednotlivých oblastech liší podíl heterogamních sňatků mezi prvními sňatky snoubenců narozených v generacích 1771–1800, které budeme v této kapitole analyzovat.

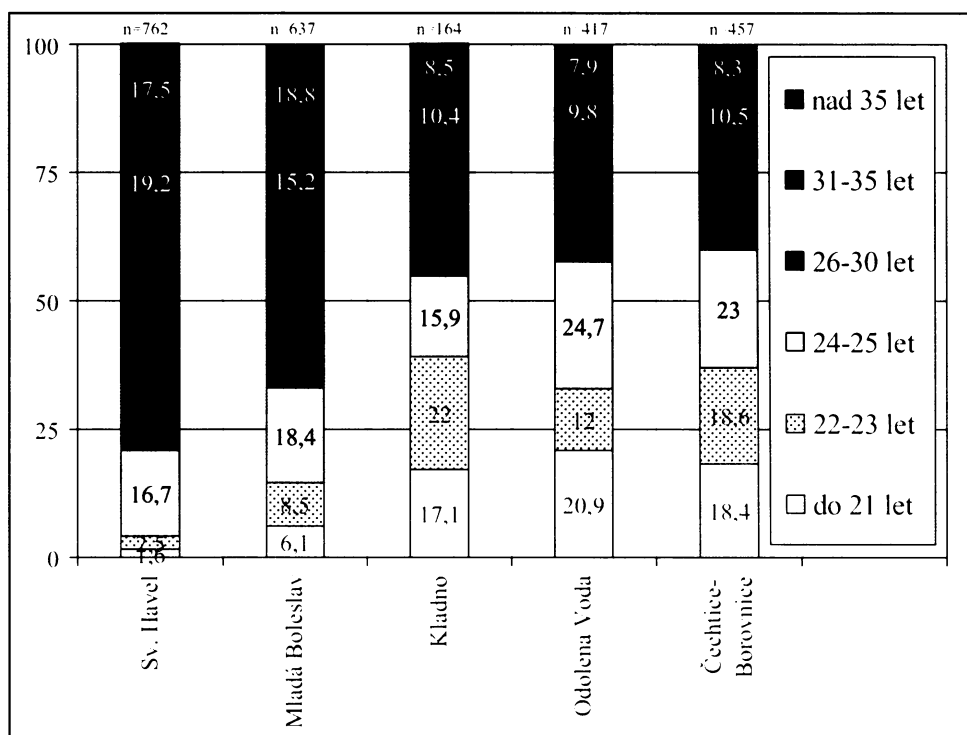
Ve struktuře prvních sňatků generací snoubenců podle rodinného stavu partnera neexistují významné rozdíly mezi jednotlivými oblastmi, přičemž se potvrzuje předpoklad vyššího podílu heterogamních prvních sňatků žen s vdovci (viz Obr. 3.1–2). Ze zjištěných sňatkových poměrů vyplývá, že v tomto období uzavíralo méně než 10% mužů svůj první sňatek s vdovou a zhruba každý pátý sňatek svobodné ženy byl uzavírán s vdovcem.

Na rozdíl od struktury prvních sňatků podle rodinného stavu partnera je při pohledu na Obr. 3.3, znázorňující věkovou strukturu prvních sňatků mužů, ihned patrná diferenciací zkoumaných oblastí do dvou skupin – věková struktura ženichů z oblastí městského typu (Sv. Havel a Mladá Boleslav) se statisticky liší od vesnických oblastí zemědělského typu (Kladno, Odolena Voda a Čechtice–Borovnice) prakticky všech věkových kategoriích vyjma podílu ženichů, kteří svůj první sňatek uzavřeli v roce dovršení zákonné hranice dospělosti příp. bezprostředně po té (kat. 24–25 let); rozdíly mezi oblastmi patrné u této kategorie, nejsou ovšem statisticky významné.

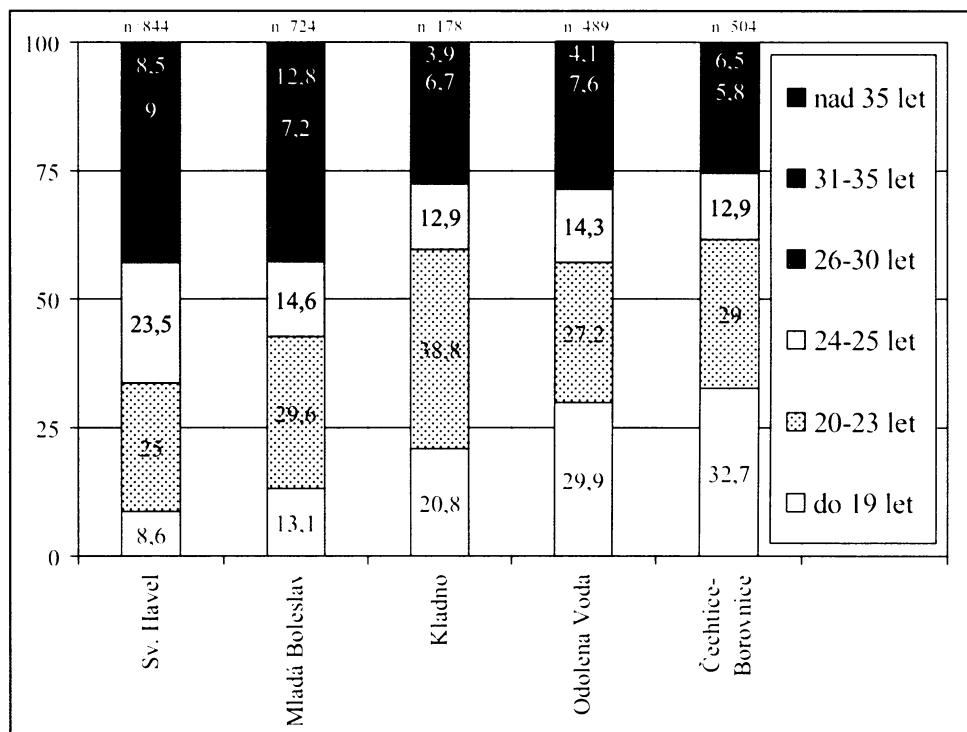
Můžeme se pouze domnívat, zda-li muži v zemědělských oblastech, kteří vstupovali do manželství de jure v nezletilém věku, byli pro toto chování více motivováni nutností zabezpečit chod hospodářství a jeho budoucnost spolu s budoucností svých sourozenců, nebo se sňatkem vyhýbali odvodům do armád protifrancouzské koalice. Ve městských oblastech se před dosažením věku zletilosti poprvé ženil pouze marginální počet mužů a naopak více než 1/3 zdejších mužů vstupuje do manželství starší 30 let – předmanželský požadavek na stabilní sociálněekonomické postavení v kombinaci s podmínkou koncensu u zaměstnanců úřadů byl velmi silný. Zajímavé je, že ženiši z Mladé Boleslavi se významně liší od pražských vyšším podílem sňatků realizovaných před svými 24. narozeninami – tzn. věkem dosažení zákonné plnoletosti – v neprospěch podílu těch, kteří se ženili mezi 26 a 30 rokem věku. Je možné, že svoji roli zde sehrály opět odvody do armády, které ve městě sice nebyly tak časté jako verbování venkovských mládenců, nicméně v Mladé Boleslavi, jakožto posádkovém městě s vojenskostrategickým významem, byli přeci jen častější, než ve velkoměstském anonymním prostředí pražského centra, kde se bohatí měšťané raději z vojenské povinnosti vykoupili.

Vraťme se nyní k celkovému pohledu na strukturu prvních sňatků mužů ve všech zkoumaných oblastech, která vykazuje zajímavé zjištění. Vzhledem k tomu, že jedinou věkovou kategorií, která nediferencuje sňatečnost mužů na regionálním principu, jsou sňatky uzavřené bezprostředně po dovršení věku

Obr. 3.3 Podíl: Struktura prvních sňatků dle sňatkového věku – generace mužů let 1771–1800

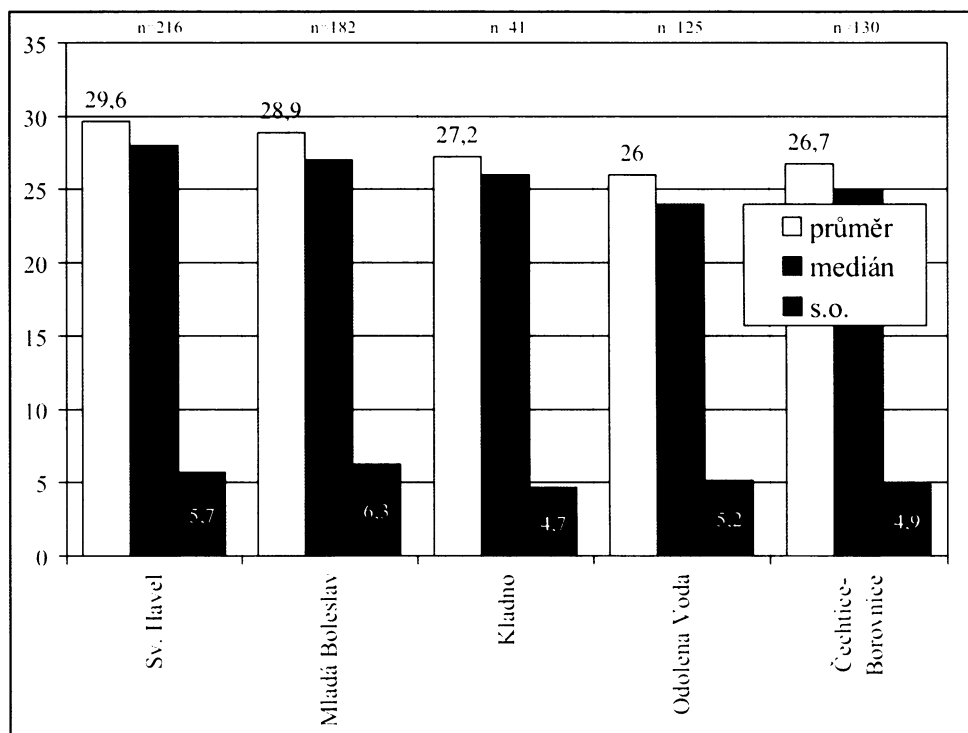
Obr. 3.4 Podíl: Struktura prvních sňatků dle sňatkového věku – generace žen let 1771–1800

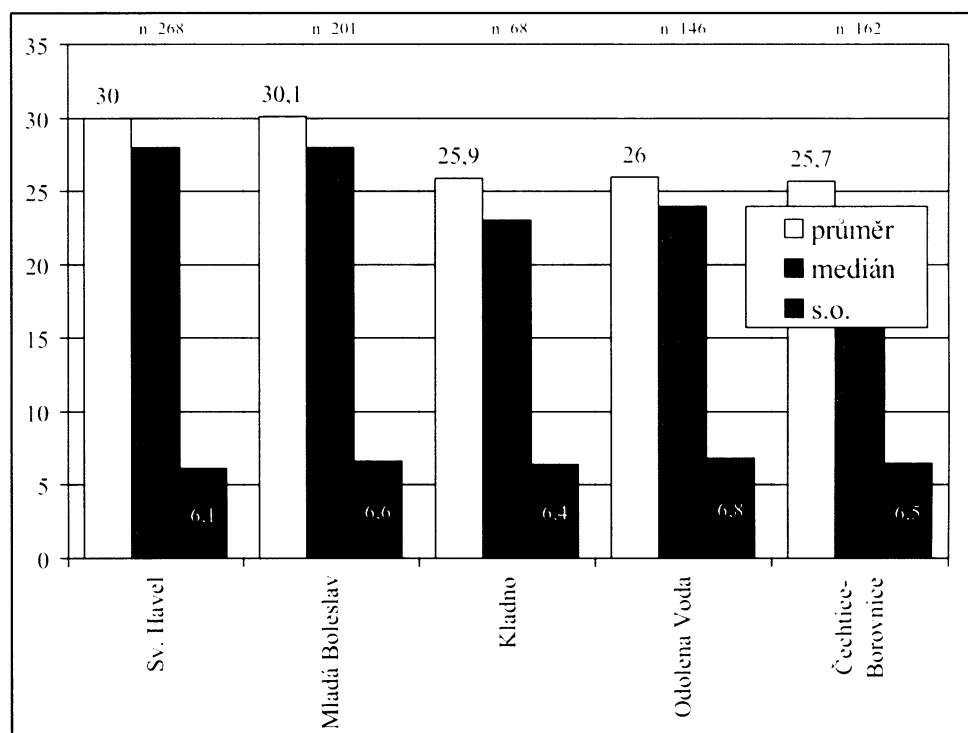
zákonné zletilosti, nabízí se domněnka, že tyto sňatky reprezentují určitý konstantní poměr sňatků – cca 20% – které byly snoubenci naplánovány již nějaký čas před dovršením věku zákonné zletilosti a to jak ve městech, tak na vesnicích. Zajímavé bude sledovat vývoj zastoupení této věkové skupiny v detailním pohledu na věkovou strukturu prvních sňatků jednotlivých generačních dekád v následující kapitole.

Struktura prvních sňatků nevěst vykazuje v tomto období mnohem větší rozdíly než je tomu u případů mužů-ženichů, a to napříč mezi zkoumanými oblastmi (viz Obr. 3.4). Nicméně vymezení oblastí město vs. vesnice je přesto patrné – struktura sňatkového věku se u těchto dvou skupin významně odlišuje na hranici dokončeného věku 25 let, ve kterém se v městských oblastech provdala již většina nevěst, zatímco na vesnicích ve věku starším než 25 let byly v těchto generacích provdány 3/4 žen. Zajímavé je také zjištění, že v této době ve městech každá desátá nevěsta poprvé uzavírá sňatek ve věku vyšším než 35 let, kdy ji de facto zbývá již jen 1/3 z jejího reprodukčního období. Patrný je také trend zvyšování podílu nevěst mladších 20 let se vzrůstající vzdáleností oblasti od vlivu města příp. se zmenšující se velikostí města – nejmenší podíl v Praze (8,6%) a nejvyšší v oblasti Čechtice-Borovnice (32,7%).

Obr. 3.5 Střední hodnoty: Věk při prvním sňatku – generace mužů let 1771–1780

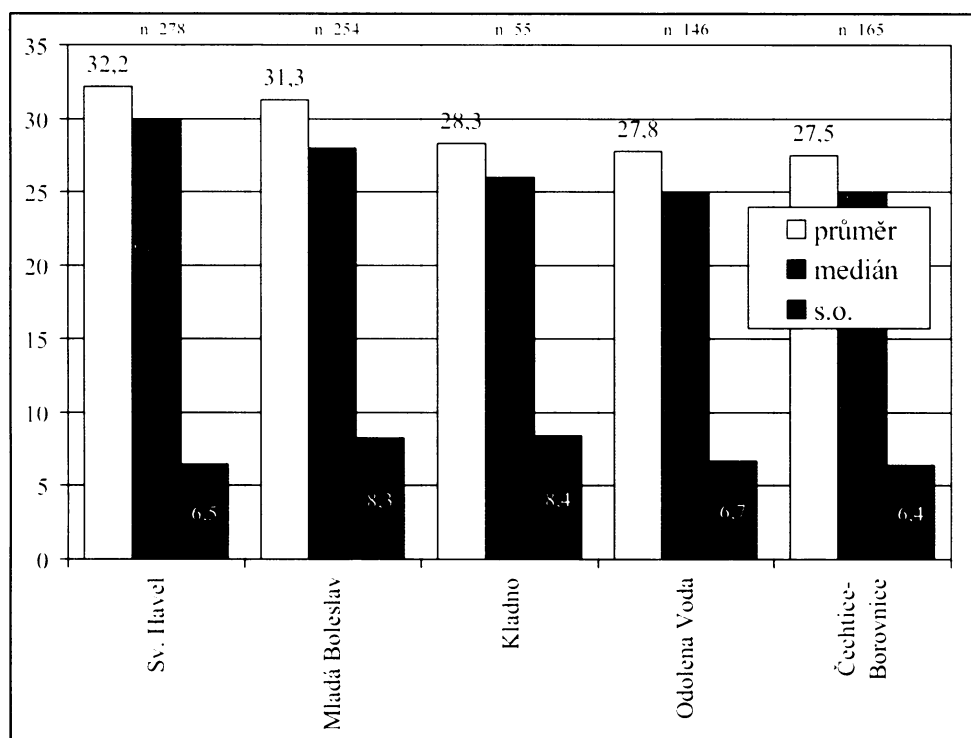
Obr. 3.6 Střední hodnoty: Věk při prvním sňatku – generace mužů let 1781–1790

3.3. Vývoj sňatkového věku – muži

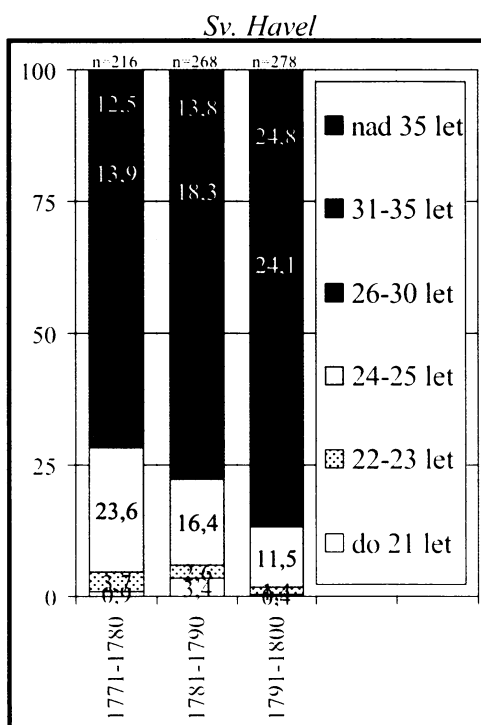
Rozdíly ve struktuře sňatkového věku se přirozeně odrážejí také ve středních hodnotách sňatkového věku. Dle našeho předpokladu vstupují muži z městských oblastí do svého prvního manželství starší než vesničtí ženiši a to zhruba o 4–5 let. Zatímco v městských oblastech polovina mužů uzavírá sňatek starší 27–28 let a v generační dekádě pražských ženichů se tento věk dále posouvá až na hranici 30 let věku; na vesnici vstupuje do manželství polovina mužů ve věku 23–26 let – soudě podle věkového mediánu. Kromě kladenské oblasti⁷⁸, se tedy po celé období významně liší sňatkový věk generací mužů z městských oblastí od generací uzavírající svůj sňatek na vesnici (viz Příloha 6). Na celém období je patrné postupné zvyšování sňatkového věku u mladších generací.

Obr. 3.7 Střední hodnoty: Věk při prvním sňatku – generace mužů let 1791–1800

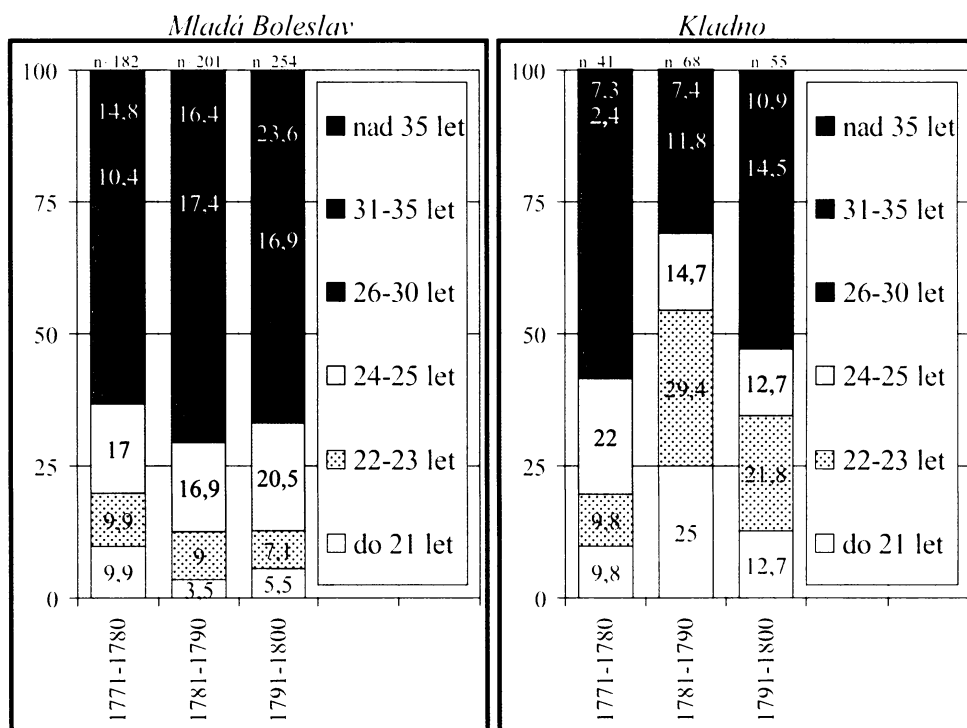

⁷⁸ Na vysoké hladině spolehlivosti 99% ovlivňuje úspěšnost analýz také velikost vzorku. Ačkoliv neukazují oba komponentní testy ANOVA analýzy rozdíly mezi Kladenskou oblastí a oběma městskými, považujeme tento fenomén za statistickou irelevanci, protože rozdíly průměrů jsou výrazné (-2,3 a -1,6) v porovnání s rozdíly městských oblastí (0,68) a v případě, že by počet hodnot za Kladno vstupujících do testu byl vyšší, test by ukázal významný rozdíl.

Obr. 3.8 Podíl: **Struktura prvních sňatků dle sňatkového věku – generace mužů let 1771–1800, Sv. Havel**

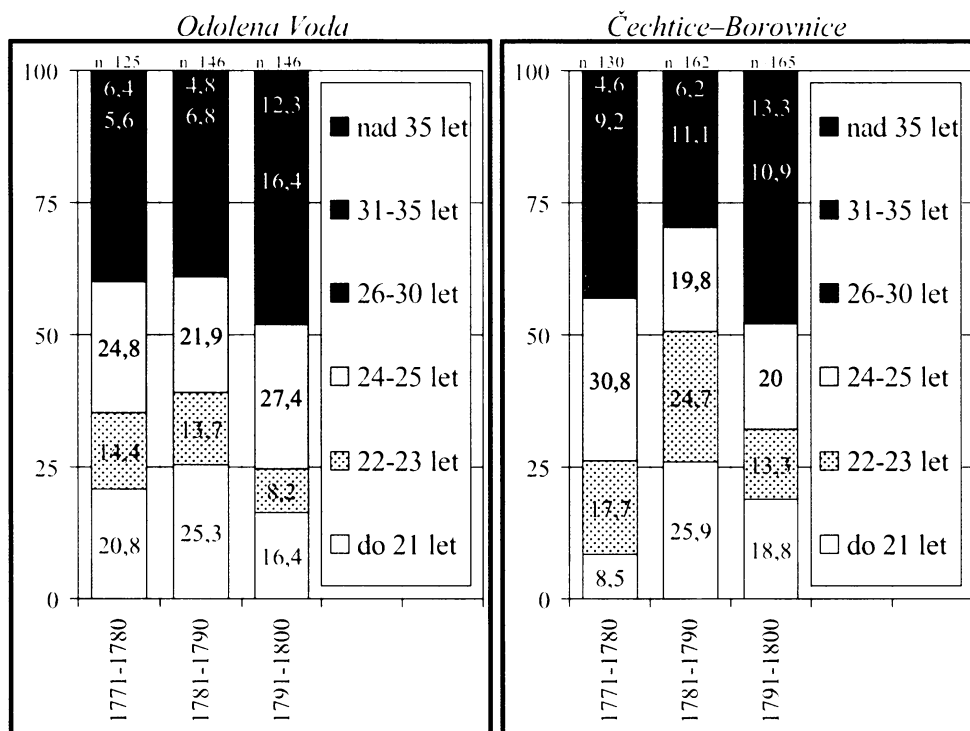
Obr. 3.9 Podíl: **Struktura prvních sňatků dle sňatkového věku – generace mužů let 1771–1800, Mladá Boleslav / Kladno**

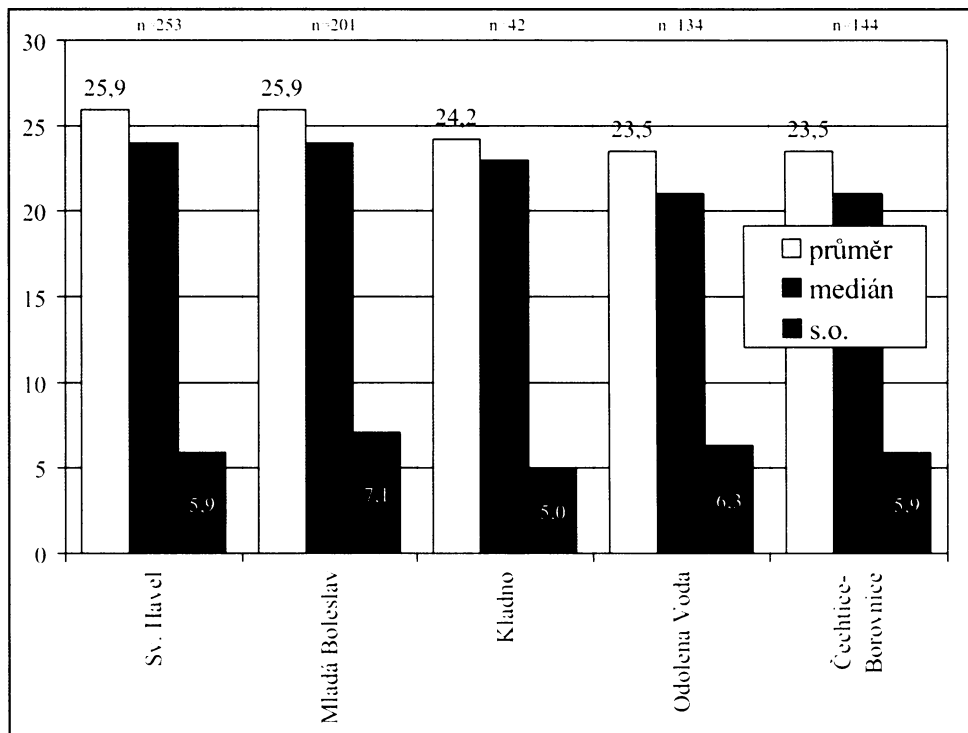
Tento trend zvyšování sňatkového věku jen potvrzuje struktura sňatkového věku (viz Obr. 3.8–10), kde je patrný pozvolný nárůst odkladů sňatků do věku nad 30 let, který koresponduje se zvyšováním středních hodnot sňatkového věku, u nichž v dalším zkoumaném období předpokládáme dosažení historického maxima. Mezi generačními dekádami 1771–1780 a 1791–1800 se podíl ženichů, kteří svůj sňatek odkládají do vyššího věku, ve všech oblastech takřka zdvojnásobuje. U městských oblastí stoupá tento podíl z 1/4 na 1/2 v případě ženichů od Sv. Havla a na 1/3 v případě Mladé Boleslavy. V případě venkovských oblastí pak z hodnoty 10–15% na 1/4 (tzn. na výchozí hodnotu městských oblastí).

Předpoklad o konstantním podílu sňatků ženichů plánovaných na dobu bezprostředně po dovršení věku plnoletosti (kat. 24–25) se jeví jako velmi pravděpodobný především u ryze vesnických oblastí, kde první sňatky mužů v tomto věku tvoří po celé období zhruba 1/5 až 1/3 (viz Obr. 3.10). Tento fenomén je pravděpodobně důsledkem stále častějšího uplatňování nového dědického práva, kdy po roce 1787 má být dědicem hospodářství ustanoven nejstarší syn. Díky tomu, že dědic je nyní dříve plnoletý, je možné plánovat dobu převodu hospodářství a zkombinovat ji s jeho sňatkem. Také to potvrzují některé výzkumy, podle kterých se po roce 1787 zdvojnásobuje podíl

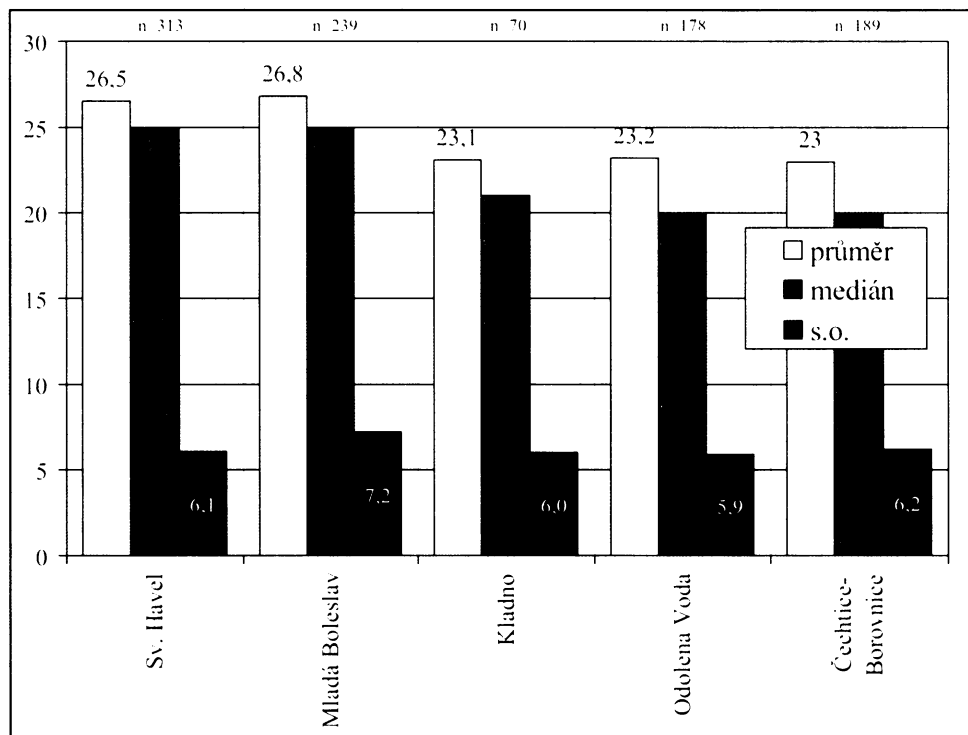
Obr. 3.10 Podíl: Struktura prvních sňatků dle sňatkového věku – generace mužů let 1771–1800, Odolena Voda / Čechtice–Borovnice

Obr. 3.11 Střední hodnoty: Věk při prvním sňatku – generace žen let 1771–1780

Obr. 3.12 Střední hodnoty: Věk při prvním sňatku – generace žen let 1781–1790

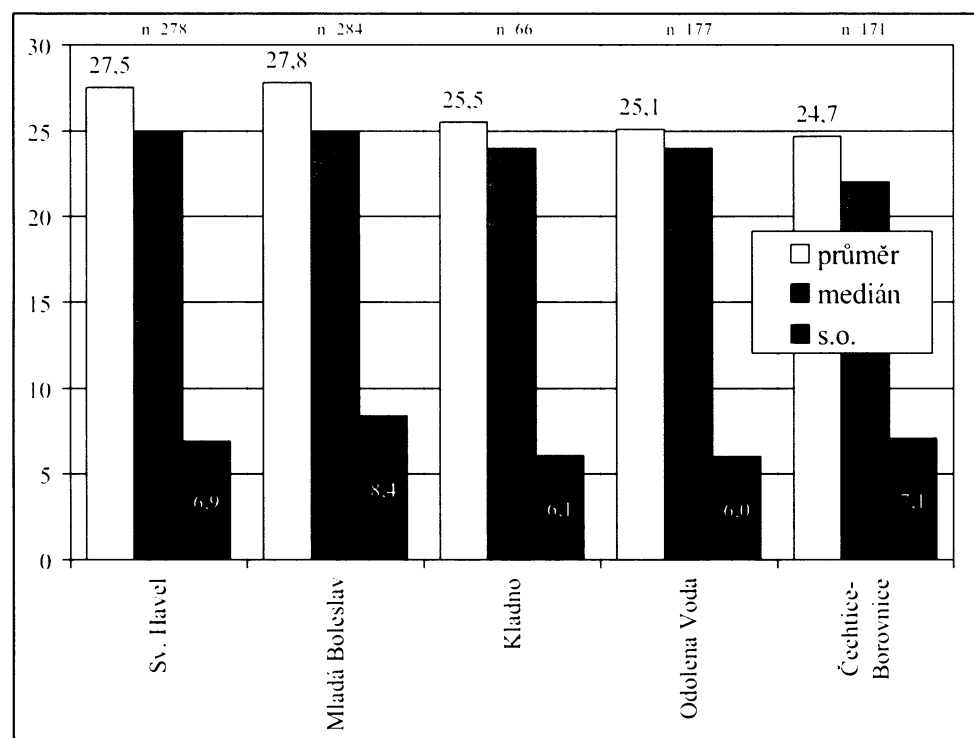
sňatků dědiců, kteří přebírají usedlost v roce sňatku na zhruba 1/3 (sňatek představuje v tomto případě jakési stvrzení převodu).⁷⁹

Posledním významnějším rozdílem je skokový nárůst podílu sňatků venkovských ženichů uzavírajících svůj sňatek před dovršením věku zákonné plnoletosti v generační dekádě 1781–1790. Můžeme se přiklonit k vysvětlení, že tento nárůst byl způsoben snahou vyhnout se verbu a tím i vojenské povinnosti v době napoleonských válek, nicméně nárůst mohl být také způsoben lokální mortalitní krizí.

3.4. Vývoj sňatkového věku – ženy

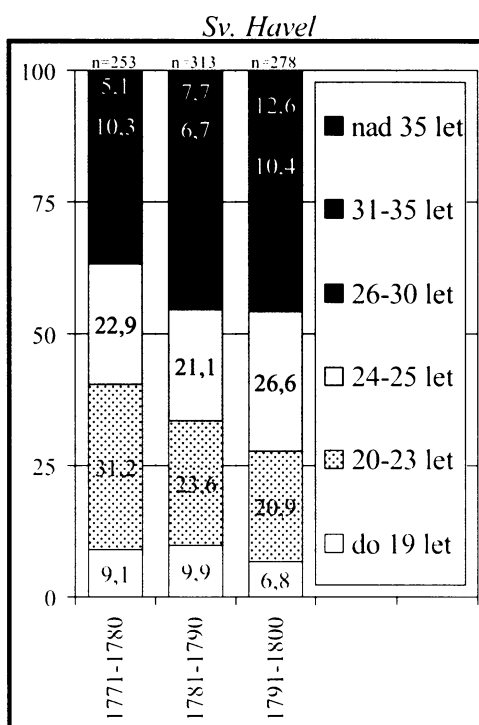
Sňatečnost žen koresponduje s vývojem ve sňatcích mužů, nicméně k výraznějšímu zvýšení sňatkového věku v tomto období dochází především u poslední generační dekády vesnických nevěst. Analýza potvrdila předpoklad, že úroveň sňatkového věku je homogenní a regionálně se odlišuje na hranici město–venkov (viz Příloha 7). V městských oblastech se zhruba polovina žen z počátku vydává do věku 24 let a od generační dekády 1781–1790 se věkový medián zvyšuje na 25 let; na vesnici pak ženy zpočátku vstupují do svého prvního manželství v průměru ve věku 23–24 let – věkový medián je pak o 3–5 let nižší.

Obr. 3.13 Střední hodnoty: Věk při prvním sňatku – generace žen let 1791–1800

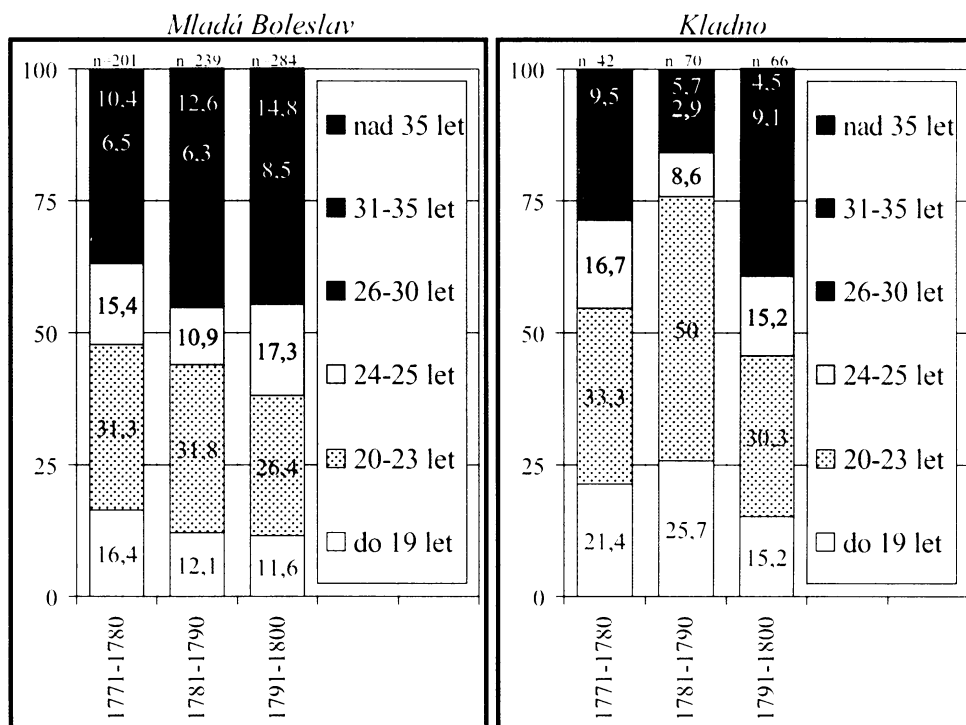

⁷⁹ **Velková-Klásterská, Alice:** *Zásahy státu do vztahu mezi vrchností a poddanými a jejich dopad na vesnickou rodinu na přelomu 18. 19. století.* ČNM 168/ 1999. Národní Muzeum, Praha 1999, s. 53.

Obr. 3.14 Podíl: **Struktura prvních sňatků dle sňatkového věku – generace žen let 1771–1800, Sv. Havel**

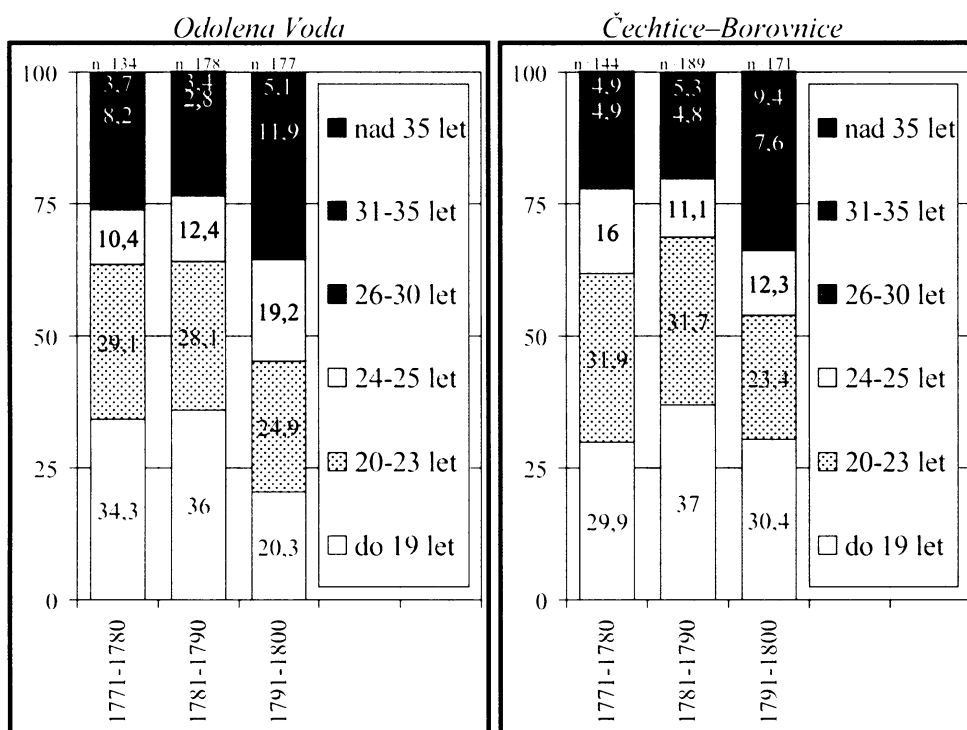
Obr. 3.15 Podíl: **Struktura prvních sňatků dle sňatkového věku – generace žen let 1771–1800, Mladá Boleslav / Kladno**

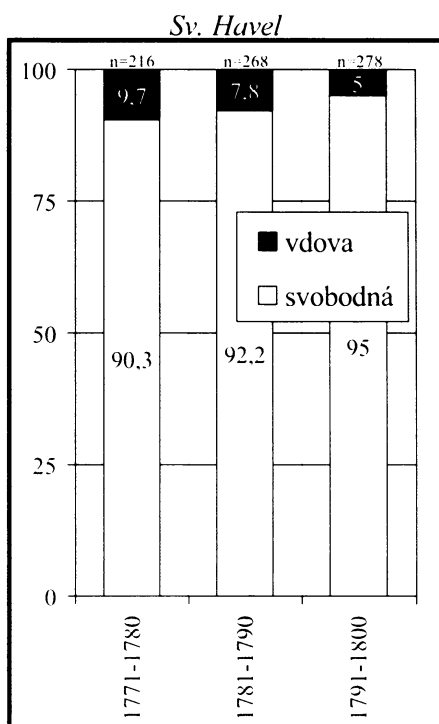
V poslední generační dekádě se však výrazně zvyšuje věk u vesnických nevěst – v příměstských vesnických oblastech, stoupá hodnota věkového mediánu a je pouze o rok nižší než u žen, uzavírajících svůj první sňatek ve městě; ve více izolované zemědělské oblasti Čechtice–Borovnice pak zhruba polovina nevěst uzavírá svůj sňatek ve věku vyšším než 22 let (viz Obr. 3.16).

Ze struktury sňatkového věku je patrný trend postupného zvyšování sňatkového věku městských žen v generacích 1771–1800 a odklad sňatků – z nezletilého věku do věkové kategorie bezprostředně po dovršení věku zákonné zletilosti a z této kategorie dále do věku nad 30 let (viz Obr. 3.14–15). Jedinou zjištěnou odchylkou od tohoto trendu představuje chování generace nevěst let 1781–1790 na Kladně, kde do svého prvního manželského svazku vstupují v období první dekády 19. století 3 ze 4 nevěst jako nezletilé.

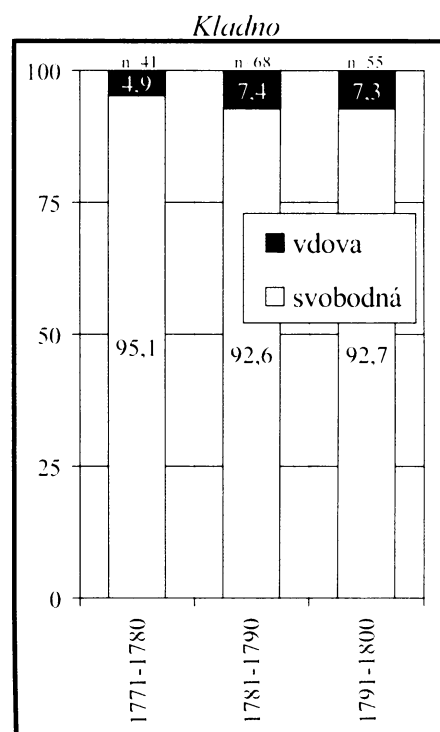
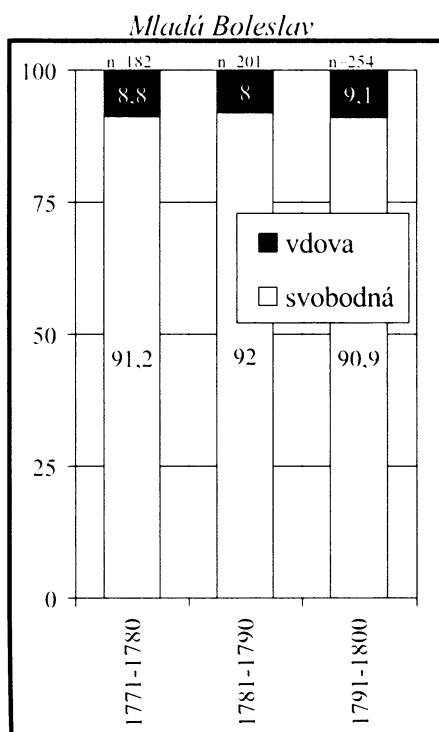
Obr. 3.16 Podíl: **Struktura prvních sňatků dle sňatkového věku – generace žen let 1771–1800, Odolena Voda / Čechtice–Borovnice**

Obr. 3.17 Podíl: **Struktura prvních sňatků podle rodinného stavu partnera** – generace mužů let 1771–1800, Sv. Havel

Obr. 3.18 Podíl: **Struktura prvních sňatků podle rodinného stavu partnera** – generace mužů let 1771–1800, Mladá Boleslav / Kladno

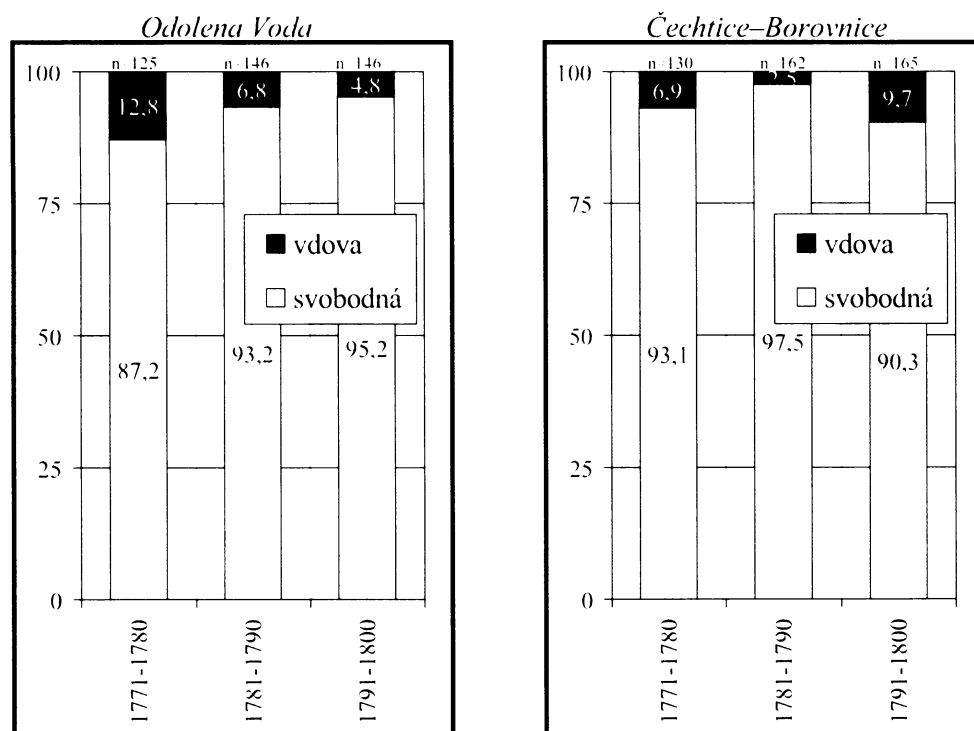

3.5. Vývoj heterogamních sňatků

Změna dědického práva, zavedená na konci 18. století, patrně stála za postupným snižováním podílů vdov na prvních sňatcích mužů především v příměstské-zemědělské oblasti Odolena Voda. Podíl těchto sňatků klesá také na městském sňatkovém trhu farnosti Sv. Havla, nicméně zde pravděpodobně není příčinou výše zmíněná právní úprava. Přestože plynulý pokles sňatků v průběhu tohoto období – až na podíl 1/20 – je významný pouze na nižších hladinách významnosti (Sv. Havel signifikantní na $\alpha=0,1$; O. Voda na $\alpha=0,05$), lze předpokládat, že se na těchto sňatkových trzích zhoršila pro ovdovělé ženy možnost najít nového partnera.

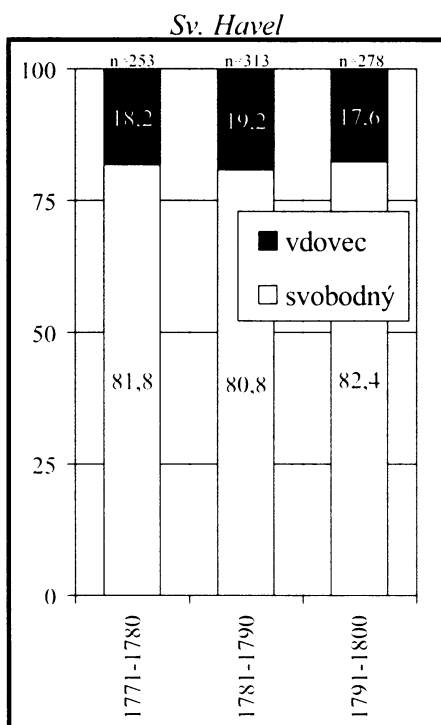
V případě zemědělských oblastí přebíral od tohoto okamžiku nejstarší syn hospodářství častěji než dříve resp. bezprostředně po úmrtí otce a matce (vdově) nezbylo, než odejít na výměnek příp. na hospodářství vypomáhat až do své smrti. Perspektiva výminku nebyla zřejmě pro mladší svobodné potenciální partnery pro nový sňatek dostatečně lákavá a naděje na další sňatek měly pouze mladé anebo majetné vdovy. Vždyť průměrný věk vdovy při jejím ovdovění, zjištěný již předchozími výzkumy, byl bezkonkurenčně vysoký a dosahoval již před r. 1787 v zemědělských oblastech hodnoty 39 let.⁸⁰

Obr. 3.19 Podíl: Struktura prvních sňatků podle rodinného stavu partnera – generace mužů let 1771–1800, Odolena Voda / Čechtice–Borovnice

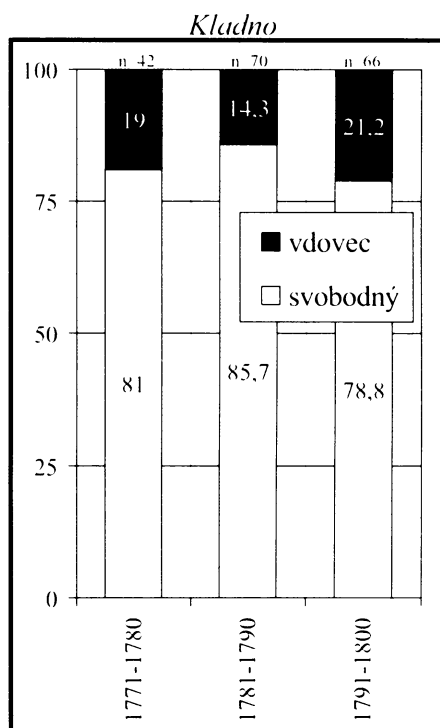
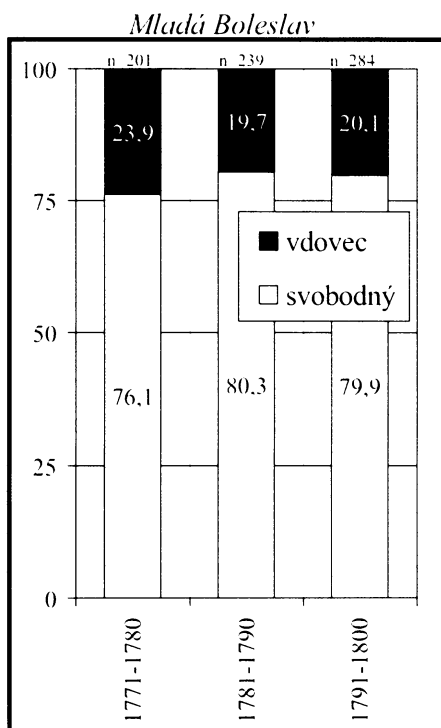

⁸⁰ Velková-Kláštorská, Alice: *Zásahy státu do vztahu mezi vrchností a poddanými a jejich dopad na vesnickou rodinu na přelomu 18. 19. století*. ČNM 168/ 1999. Národní Muzeum, Praha 1999, s. 68.

Obr. 3.20 Podíl: Struktura prvních sňatků podle rodinného stavu partnera – generace žen let 1771–1800, Sv. Havel

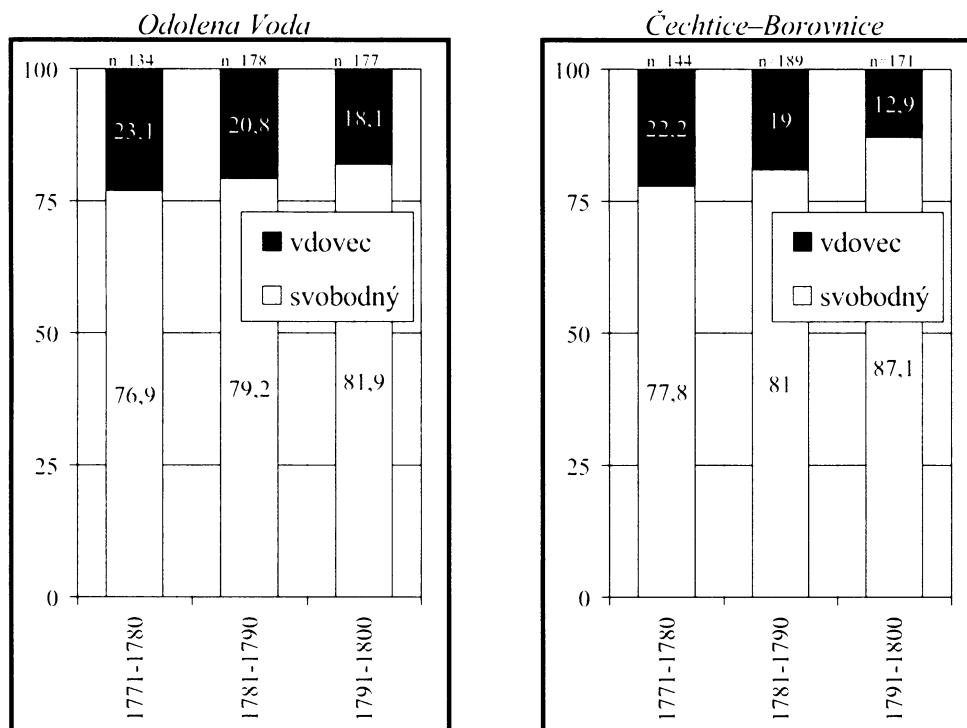
Obr. 3.21 Podíl: Struktura prvních sňatků podle rodinného stavu partnera – generace žen let 1771–1800, Mladá Boleslav / Kladno

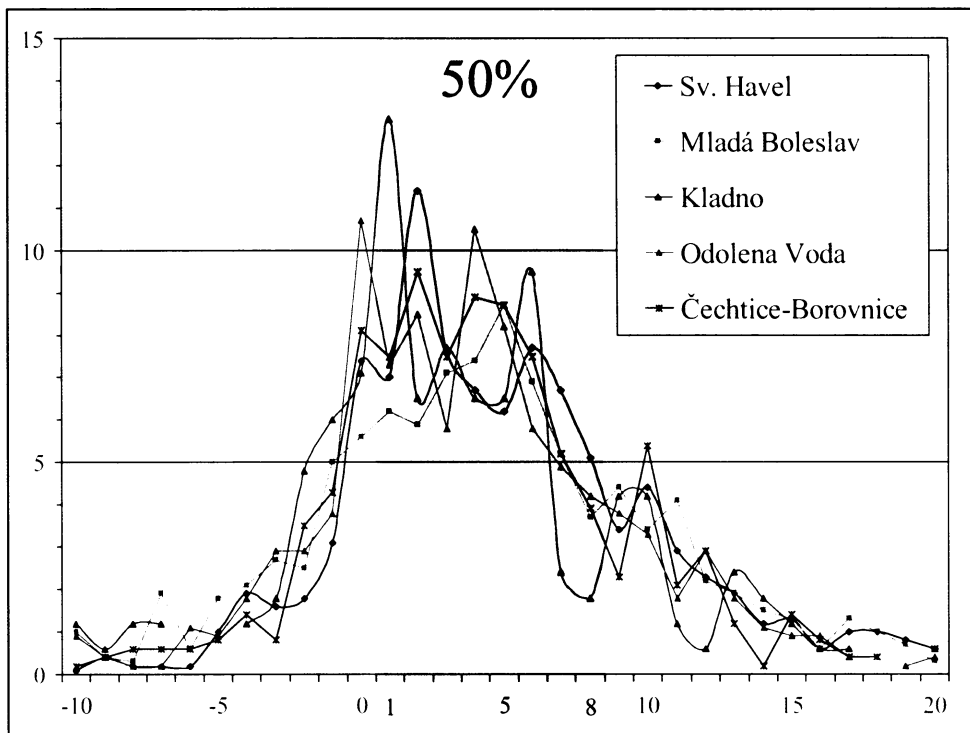
Příkladem rozdílů ve vývoji sňatečnosti je v tomto období naopak významné zvýšení podílu vdov o téměř 1/10 u prvních sňatků mužů generace let 1791–1800 v oblasti Čechtice–Borovnice. U ostatních oblastí nelze zaznamenat významnější rozdíly (viz Obr. 3.17–19).

Ze struktury prvních sňatků žen nejsou rovněž patrné významné změny v zastoupení sňatků svobodných nevěst s vdovcem (viz Obr. 3.20–22). Stejně jako vdovy, realizují ovdovělí hospodáři po té, co začíná být uplatňováno nové dědické právo, převod usedlosti na nejstaršího syna dříve, a to především v situaci, kdy potřebují nutně najít náhradu za zemřelou hospodyni, a příchod nové snachy tuto situaci může pomoci vyřešit. Také v zemědělských oblastech lze hovořit o náznacích poklesu atraktivity ovdovělého „výminkáře“ (hospodář v té době po převodu hospodářství odchází zpravidla na výminek), a tím i snížení podílu prvních sňatků žen s vdovcem (viz Obr. 3.22). U Čechtickoborovnické oblasti představuje tento pokles 1/10 a je významný (pouze na nižší hladině významnosti 95%).

Obr. 3.22 Podíl: Struktura prvních sňatků podle rodinného stavu partnera – generace žen let 1771–1800, Odolena Voda / Čechtice–Borovnice

Obr. 3.23 Podíl: **Věkový rozdíl snoubenců při sňatku** – protogamní sňatky generací let 1771–1800

3.6. Shrnutí poznatků

Po celé zkoumané období je ve zjištěné úrovni sňatečnosti patrná diferenciaci na hranici město–venkov. S velikostí města ubývá mužů, kteří svůj první sňatek uzavřeli mladší 24 let, a přibývá ženichů starších 30 let, kteří jsou v Praze i v Mladé Boleslavi zastoupení obdobně – na počátku období je to každý čtvrtý a na konci období již každý druhý ženich. Tento nárůst v poslední generaci tohoto období již souvisí s odklady sňatků do vyššího věku, kdy v Praze stoupla hodnota mediánu sňatkového věku na 30 let a v zemědělských oblastech na 25–26 let. Náhlé zvýšení zastoupení vesnických ženichů mladších 24 let věku na dvojnásobek (tj. plná 1/2 prvních sňatků) souvisí v době napoleonských válek na Kladensku a v oblasti Čechtice–Borovnice patrně s vyhýbáním se odvodům do armády. Obdobně se pak vyvíjí situace v případě nevěst. Možné Lze předpokládat, že tímto vývojem přispěli snoubenci z těchto oblastí ke zvýšení intenzity sňatečnosti na konci první dekády 19. století, avšak celkové zvýšení sňatečnosti pravděpodobně také souvisí s horšími úmrtnostními poměry (epidemie tyfu).⁸¹

Dle zjištěného věkového rozdílu byla ve zhruba polovině protogamních sňatků nevěsta mladší o 1–8 let (viz Obr. 3.23).

Úroveň prvosňatečnosti žen vykazuje obdobné regionální rozdíly jako u mužů. Také zde je ke konci období patrný trend odkladu sňatků do vyššího věku, kdy ve městech se již každá čtvrtá nevěsta vdá starší 30 let. U heterogamních sňatků dochází v průběhu období k určitému poklesu a to především v zemědělských oblastech, kde se postupně se zaváděním nového dědického práva snižuje zastoupení vdov u prvních sňatků mužů z 1/10 na méně než 1/5; u prvních sňatků nevěst s vdovcem pak ze zhruba 1/4 na méně než 1/5-

Soustředíme-li se na generace snoubenců let 1771–1780 z počátku tohoto období, z nichž většina realizovala svůj první sňatek na přelomu 18. a 19. století, zjišťujeme, že dříve uváděné rozpětí průměrného sňatkového věku 23–24 pro ženy a 26–27 let pro muže⁸² postihuje pouze venkovské oblasti a zanedbává situaci na městských sňatkových trzích, kde se ženy v průměru vdávají ve věku téměř 26 let (medián=25 let) a muži ve věku téměř 30 let (medián=28).

⁸¹ **Srb, V. a Kučera, M.:** *Vývoj obyvatelstva v Českých zemích v XIX. století.* s. 116.

⁸² **Fialová, Ludmila:** *Příspěvek k možnostem studia sňatečnosti v Českých zemích za demografické revoluce.* HD 9/1985, Ústav československých a světových dějin ČSAV, Praha 1985, s. 92.

Kapitola 4

OBDOBÍ 20. – 50 LET

19. STOLETÍ

4.1. *Nástin historického vývoje*

Vysoké energetické nároky nových průmyslových odvětví mění ve 30. letech 19. století tradiční rozmístění průmyslových oblastí. Pro hojně používané parní stroje již palivové dříví nedostačuje, a proto dochází k překotnému růstu průmyslu v nových oblastech v blízkosti uhelných pánví – ve 30. letech se objem těžby černého uhlí více než zdvojnásobuje a ve 40. letech vzroste dokonce o 150%.⁸³ Takovýto vývoj přispívá také k dalšímu rozvoji *Kladenska*.

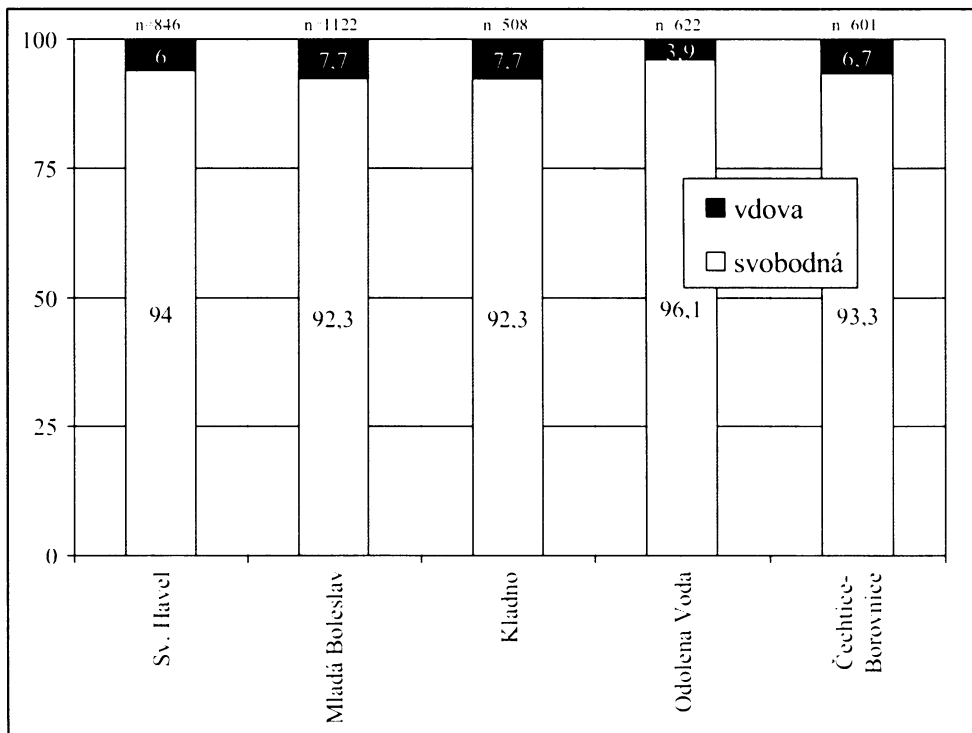
P R A H A Jako centrum české vzdělanosti s vysokým školstvím je Praha až do 30. let také druhým největším městem po císařské Vídni (poté je předstížena spojením měst Budín a Pešť v hlavní město Uherska – Budapešť). Je naprosto přirozené, že Praha je také sídlem obchodních institucí a sídlem velkých obchodních a finančních subjektů. Tento fakt napomáhá rozvoji oblastí jakou bylo nově se industrializující *Kladensko*, kde jedním z hlavních investorů je Pražská železářská společnost. Pracovní příležitosti v té době v Praze představuje nejen bohatá měšťanská společnost zaměstnávající sobě služebné, ale také větší řemeslné a manufakturní dílny (např. kartounky) vznikající uvnitř městských hradeb (Nové Město) a průmyslové podniky na vnějším okraji Prahy. Nelze se proto divit, že mezi léty 1790–1815 přichází do Prahy více než 20 000 přistěhovalců – převážně z venkova. V roce 1818 je zde pak sečteno 79 606 obyvatel.⁸⁴

Č E C H T I C E V roce 1823 prochází Čechtici nově vybudovaná silnice z Prahy do Pelhřimova. Dopravní ruch se ještě zvýšil zavedením dostavníku Pelhřimov – Praha a zpět (1841). Ve stejné době je v Čechtích otevřen poštovní a telegrafní úřad. Také v první polovině 19. století sužují Čechtice časté požáry – v letech 1823 lehlo popelem 15 domů a v roce 1826 dokonce 53 z tehdejších 101 domů (tedy více než 1/2 městečka). Další požár v roce 1828 mohl být pouhým předvojem další velké tragédie – v září roku 1832 vypukla v okolí cholera, která sice městečko nezasáhla přímo, ale v okolních

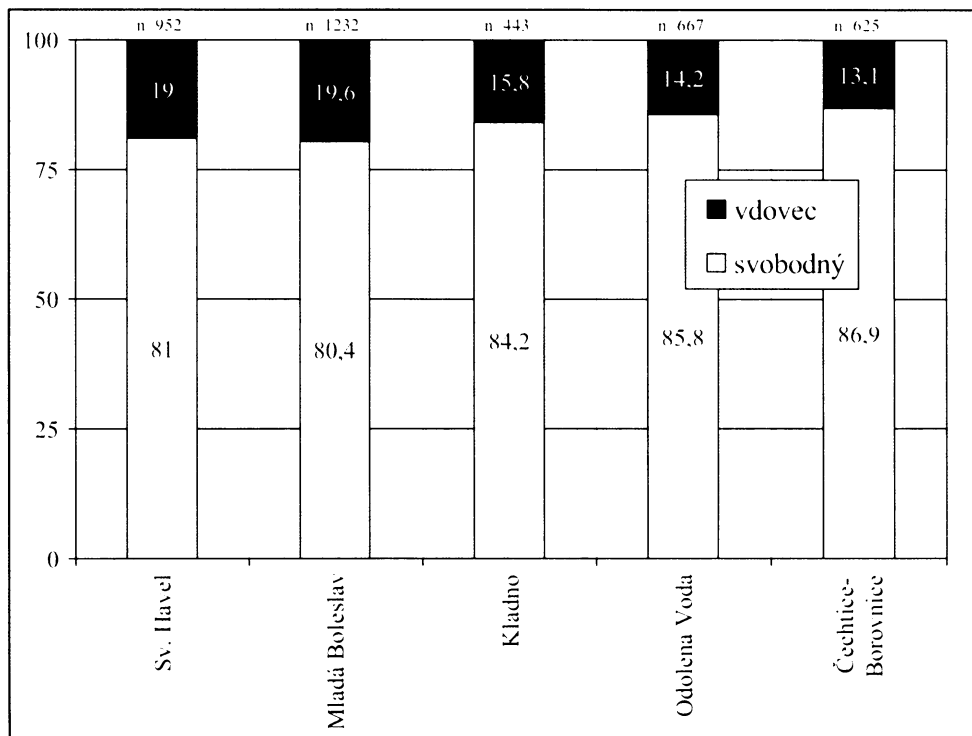
⁸³ **Srb, V. a Kučera, M.:** *Vývoj obyvatelstva v Českých zemích v XIX. století.* s. 109-158.

⁸⁴ **Kárníková, L.:** *Vývoj obyvatelstva v Českých zemích 1704-1914.* Nakladatelství Československé Akademie Věd, Praha 1965, s. 104–105.

Obr. 4.1 Podíl: Struktura prvních sňatků podle rodinného stavu partnera – generace mužů let 1801–1830

Obr. 4.2 Podíl: Struktura prvních sňatků podle rodinného stavu partnera – generace žen let 1801–1830

vesnicích si vyžádala několik desítek mrtvých. V té době již v Čechčicích působí první lékař.⁸⁵

M L A D Á B O L E S L A V Dalšímu rozmachu města přispívá dokončení nové *císařské silnice*, kterým je ještě více umocněno tradiční postavení Mladé Boleslavi jako křižovatky na trase mezi Prahou a Lužicí. V letech 1831–1843 narůstá počet obyvatelstva města Mladá Boleslav z původních 3 511 v roce 1811 na 4 462 v roce 1831 a 5 257 v roce 1843 – v širší aglomeraci bydlí na konci tohoto období 8 566 obyvatel v 889 domech. V roce 1832 postihuje město epidemie cholery, která si vyžádala 48 obětí.⁸⁶

Zároveň s textilním průmyslem se nejen na Mladoboleslavsku rozvíjí i potravinářský průmysl včele s cukrovarnictvím a pivovarnictvím. V roce 1831 zakládá hrabě Thurn-Taxis na Dobrovickém zámku cukrovar. Velikost podniku vedeného zpočátku zkušenými německými odborníky se na konci 19. století rozrůstá na 500 zaměstnanců.⁸⁷ Příliv nových pracovních sil do tradičních oblastí s rozvinutým odvětvím textilního průmyslu využívajícím ve stále větším měřítku strojovou výrobu není tak dynamický jako v případě nově se industrializujících oblastí. Na příkladu Mladé Boleslavi vidíme, že se populační růst prakticky zastavil – ještě v roce 1843 je zde napočítáno 5 037 přítomného obyvatelstva nicméně v roce 1850 klesá tento počet na 4 762, což je o dokonce o 3% méně než v roce 1830. Nelze se proto divit, že textilní velkovýroba začíná stále ve větším množství využívat nové „dělníky“ rekrutující se z rodinných příslušníků dosavadních dělníků-mužů. Toto rozsáhlé zaměstnávání žen a dětí vede mj. k poklesu sňatečnosti. V polovině 40. let 19. století předznamenává sociální krize doprovázená úbytkem obyvatelstva v důsledku epidemii revoluční rok 1848.⁸⁸

4.2. Struktura sňatečnosti ve zkoumaných oblastech

Podíly dalších sňatků na prvních sňatcích snoubenců generací let 1801–1830 zůstávají zachovány v poměru příznivějším pro další sňatky ovdovělých mužů, přičemž obecně zůstávají heterogamní sňatky oblíbenější v městech (viz Obr. 4.1–2). V této době je patrný významnější pokles zastoupení vdov v prvních sňatcích svobodných mužů v typicky zemědělské oblasti Odolena Voda, kde na první sňatky mužů připadlo pouhých 3,9% sňatků s vdovou!

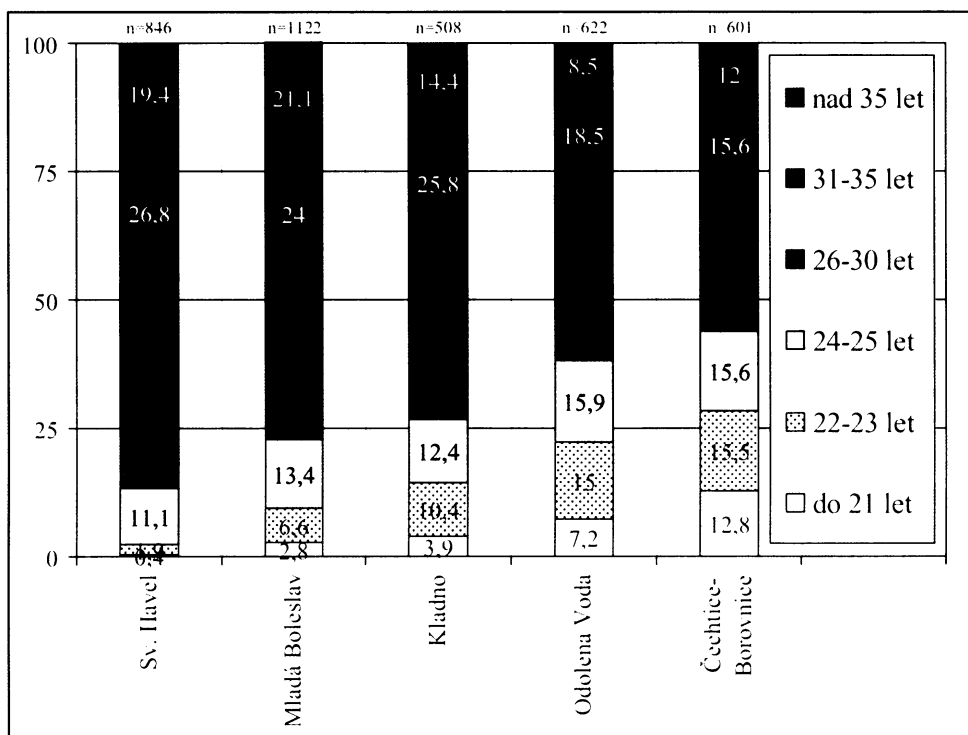
⁸⁵ **Fialová, Daniela:** *O Čechčicích od nejstarších dob do současnosti*. Obecní úřad, Čechčice 1993, s. 24-37.

⁸⁶ **Kuča, Karel:** *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Libri, Praha 1996–7, s. 27-51.

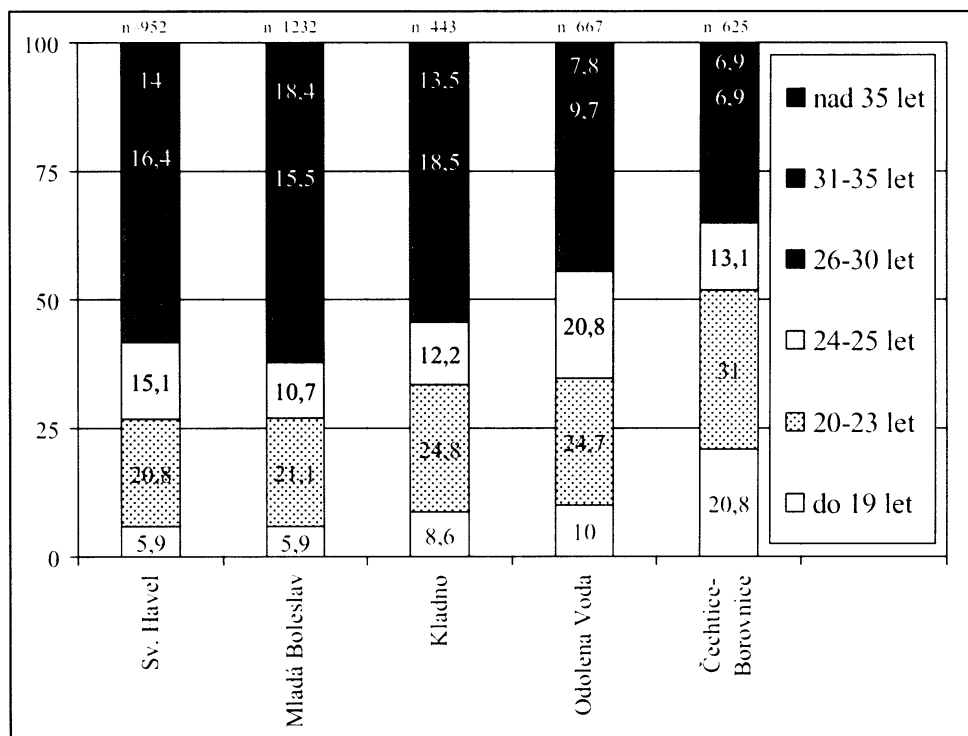
⁸⁷ **Beneš a kol.:** *Mladoboleslavsko v proměnách času*. Libri, Praha 1997, s. 102.

⁸⁸ **Kárníková, L.:** *Vývoj obyvatelstva v Českých zemích 1704-1914*. Nakladatelství Československé Akademie Věd, Praha 1965, s. 121.

Obr. 4.3 Podíl: **Struktura prvních sňatků dle sňatkového věku – generace mužů let 1801–1830**

Obr. 4.4 Podíl: **Struktura prvních sňatků dle sňatkového věku – generace žen let 1801–1830**

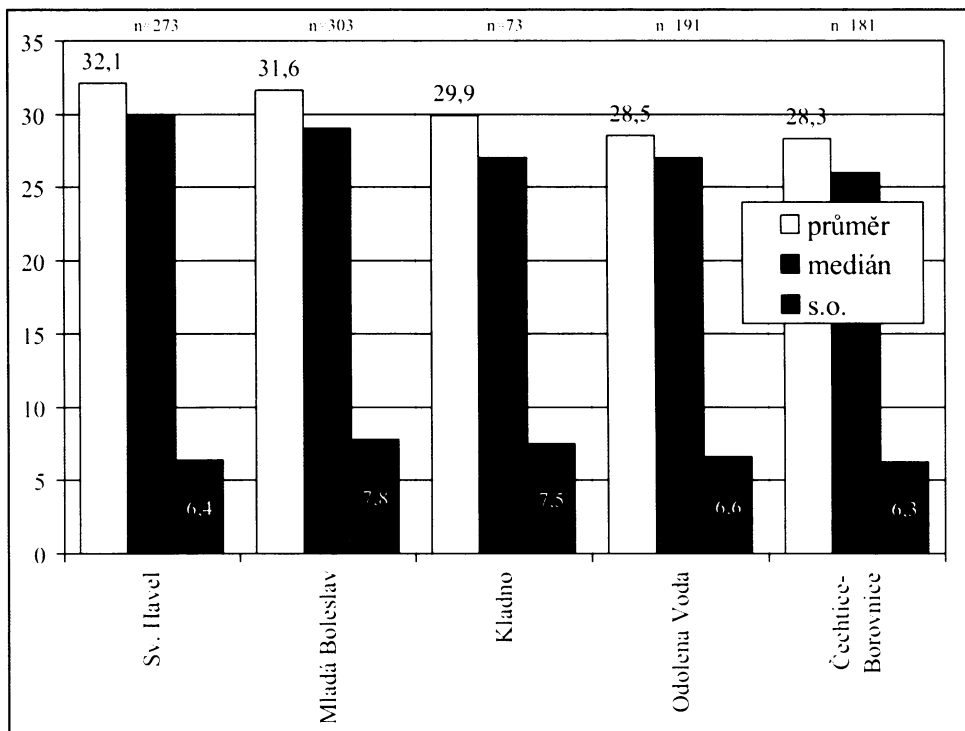
Odklad sňatků se v tomto období naplno projevil ve všech zkoumaných oblastech (viz Obr. 4.3–4). Základna struktury dle sňatkového věku při prvním sňatku mužů doznala velkých změn, kdy se oproti předchozímu období ve venkovských oblastech razantně snížil podíl sňatků do 25 let věku – v předchozím období se nejpozději do roka po dovršení věku zákonné zletilosti oženili 3 z 5 ženichů, přičemž nyní tento podíl poklesl na 2/5 a v případě příměstské oblasti Odolena Voda dokonce na 1/3 – každý třetí ženich zde vstupoval do manželství ve věku 26–30 let a každý čtvrtý svůj první sňatek odkládal do věku vyššího než 30 let.

V tomto období se také začíná projevovat transformace kladenské oblasti, která se v intenzitě odkladů sňatků nápadně přiblížila městským oblastem. Stále zde sice zůstává asi 1/4 sňatků uzavřených svobodnými muži do věku 25 let, na druhé straně je zde zhruba 40% mužů, kteří se žení starší 30 let, což je obdobný stav jako v městských oblastech.

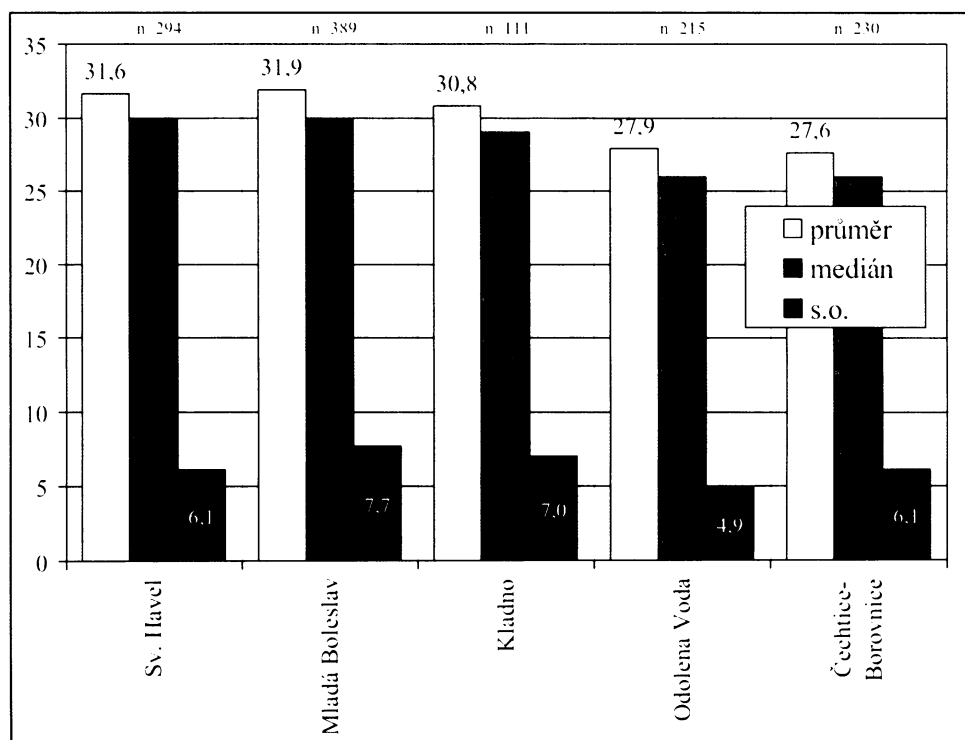
Vývoj odkladů sňatků ve městech pouze podtrhuje situace, kdy každý pátý muž uzavíral svůj první sňatek starší 35 let, charakterizuje toto období jako pro sňatek velmi obtížné.

První sňatky žen v tomto období odpovídají analogicky výše popsané situaci. Sňatky kladenských nevěst vykazují obdobnou strukturu jako v případě městských oblastí – bez významnějších rozdílů. Zajímavé je zjištění, že trend odkladů sňatků do vyššího věku se šíří kolem velkých měst resp. kolem Prahy. Nevěsty v oblasti Čechtice–Borovnice, která je od Prahy nejvíce vzdálená, se stále z jedné poloviny vdávají v ještě nezletilém věku (tzn. mladší 24 let), přičemž v Odolene Vodě a na Kladně je to již pouze 1/3 a v typicky městských oblastech Mladé Boleslavi a pražské farnosti Sv. Havla je takovýchto nevěst již pouze 1/4. Je možné, že sňatkový trh v oblastech v pražském zázemí byl ovlivňován velkoměstskými trendy přenášenými cestou pracovních migrací na venkov (služebné a tovaryši).

Obr. 4.5 Střední hodnoty: **Věk při prvním sňatku** – generace mužů let 1801–1810

Obr. 4.6 Střední hodnoty: **Věk při prvním sňatku** – generace mužů let 1811–1820

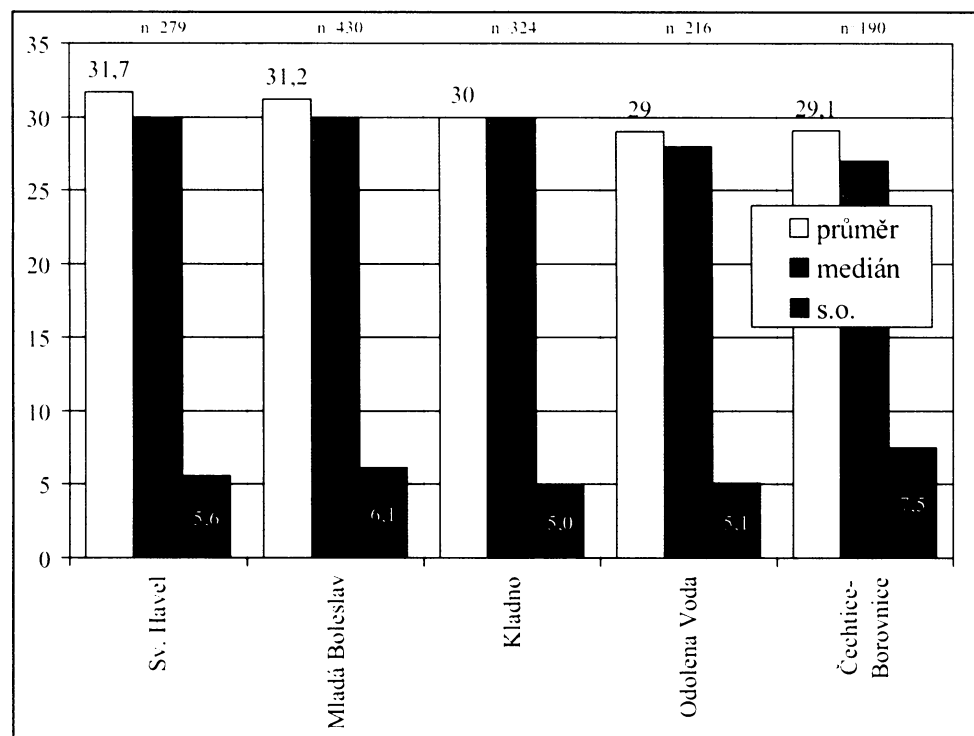

4.3. Vývoj sňatkového věku – muži

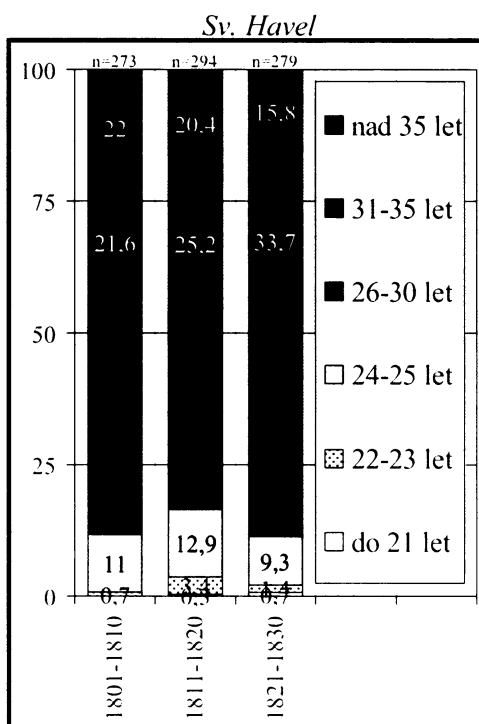
Na vývoji středních hodnot sňatkového věku mužů pozorujeme nárůst odkladů sňatků také mimo město. Vysoký sňatkový věk, ve kterém se žení muži v městských oblastech a kterého pražští ženiši dosáhli již v polovině předchozího období (medián=30 let), zůstává nezměněn, přičemž jsme svědky zvyšování sňatkového věku ve všech ostatních oblastech, které de facto „kopírují“ trend nastolený na městském sňatkovém trhu (viz Obr. 4.5–7). Již v polovině tohoto období překračuje průměrný věk kladenských ženichů hodnotu 30 let, přičemž celá polovina z těchto ženichů realizuje svůj sňatek ve věku vyšším než 29 let. Kladno má z hlediska sňatkového chování v tomto období charakter přechodové oblasti město–vesnice. Na počátku období je sňatkový věk mužů na Kladně významně blíže stavu na vesnici, přičemž na konci období je věkový medián totožný s hodnotou ve městech, přičemž svojí hodnotou se zde průměrný sňatkový věk významně neliší od úrovně dosažené v oblasti Mladá Boleslav (viz Příloha 9).

Také u mužů z venkovských oblastí se oproti poslední generační dekádě let 1791–1800 zvyšuje sňatkový věk. Na konci zkoumaného období je průměrný věk dokonce 29 let (tzn. zvýšení o 2 roky). V celém období se tito muži žení zhruba o 3–4 roky dříve než muži ve městech – hodnota věkového mediánu dosahuje na vesnici maxima 28 let (viz Obr. 4.7).

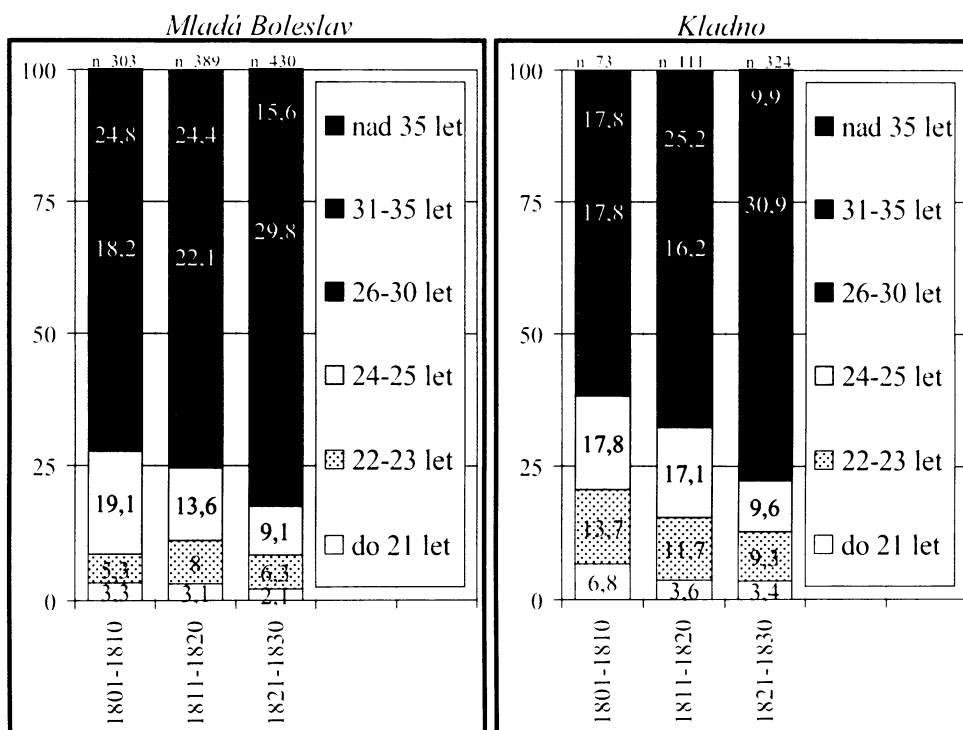
Obr. 4.7 Střední hodnoty: Věk při prvním sňatku – generace mužů let 1821–1830

Obr. 4.8 Podíl: **Struktura prvních sňatků dle sňatkového věku – generace mužů let 1801–1830, Sv. Havel**

Obr. 4.9 Podíl: **Struktura prvních sňatků dle sňatkového věku – generace mužů let 1801–1830, Mladá Boleslav / Kladno**

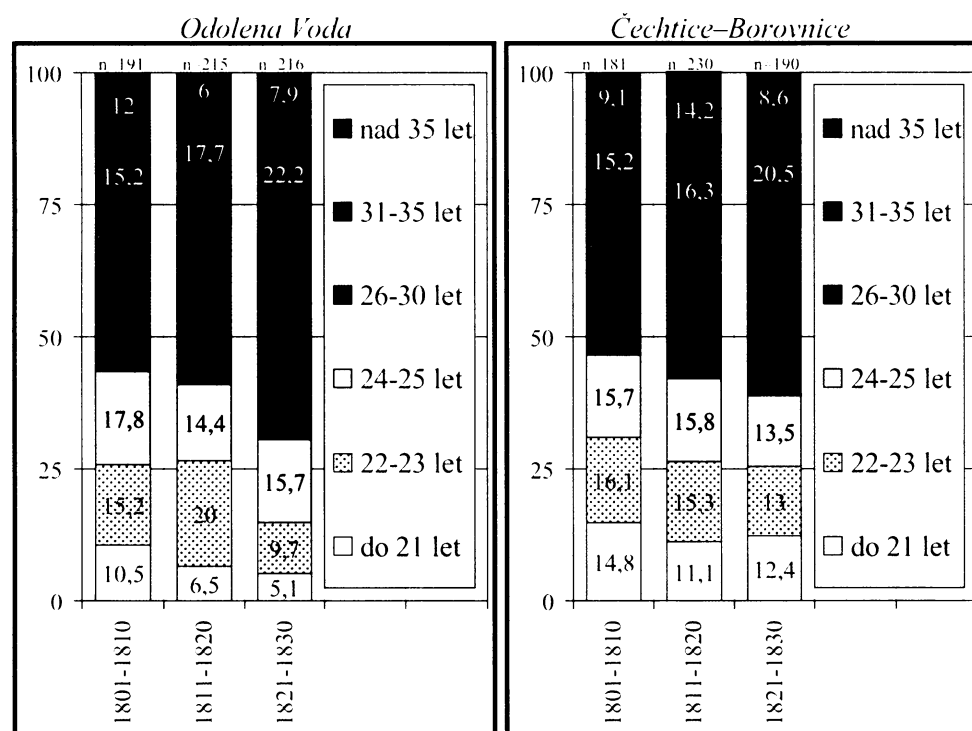

Odklady sňatků, které se projevily již v závěru předchozího období, začínají v tomto období v pražském prostředí farnosti Sv. Havla odeznívat a v generační dekádě let 1821–1830, ze které část ženichů uzavírá svůj první sňatek již v průběhu 50. let 19. století – pokládaných některými autory za období hospodářského rozkvětu⁸⁹ – je každý druhý ženich starší 30 let, což je stále zhruba dvakrát více než tomu bylo v období na počátku 19. století před nástupem odkladů sňatků. (viz Obr. 4.8).

Oblasti Kladno a Mladá Boleslav se v tomto období začínají strukturou sňatkového věku mužů sblížovat a na konci tohoto období, kdy začínají odklady sňatků odeznívat (významně ubývá sňatků ve věku 35+) je zde již struktura sňatkového trhu podobná – zhruba 2/3 mužů zde vstupují do svého prvního manželství ve věku 24–35 let (viz Obr. 4.9). Od pražských ženichů se liší vyšším zastoupením sňatků nezletilých snoubenců (zhruba 1/10), jejichž sňatky se ve farnosti Sv. Havla takřka vůbec nevyskytují.

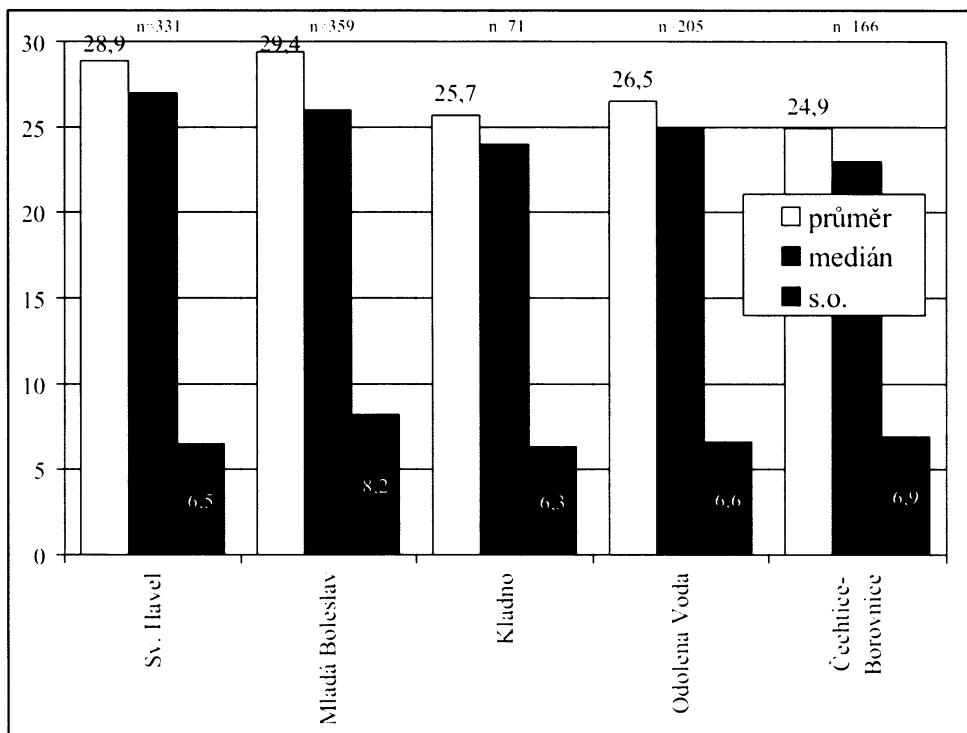
Na venkovském sňatkovém trhu, který se podle předchozích zjištění vyvíjí s určitým zpožděním, představuje toto období naopak nejméně příznivou dobu, kdy oproti závěru předchozího období (počátek odkladů) klesá na konci tohoto období podíl ženichů, kteří svůj první sňatek realizují ve věku do 25 let, zhruba o 20% (viz Obr. 4.10) – dříve 1/2 nyní 1/3.

Obr. 4.10 Podíl: **Struktura prvních sňatků dle sňatkového věku – generace mužů let 1801–1830, Odolena Voda / Čechtice–Borovnice**

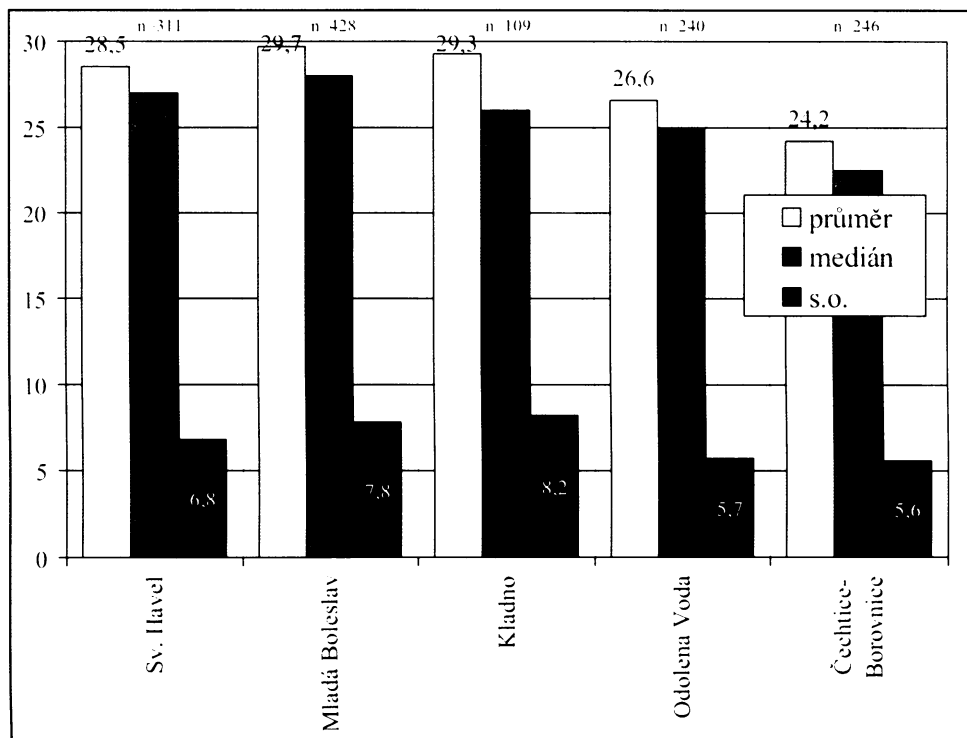

⁸⁹ Srb, V. a Kučera, M.: *Vývoj obyvatelstva v Českých zemích v XIX. století*. s. 120.

Obr. 4.11 Střední hodnoty: **Věk při prvním sňatku** – generace žen let 1801–1810

Obr. 4.12 Střední hodnoty: **Věk při prvním sňatku** – generace žen let 1811–1820

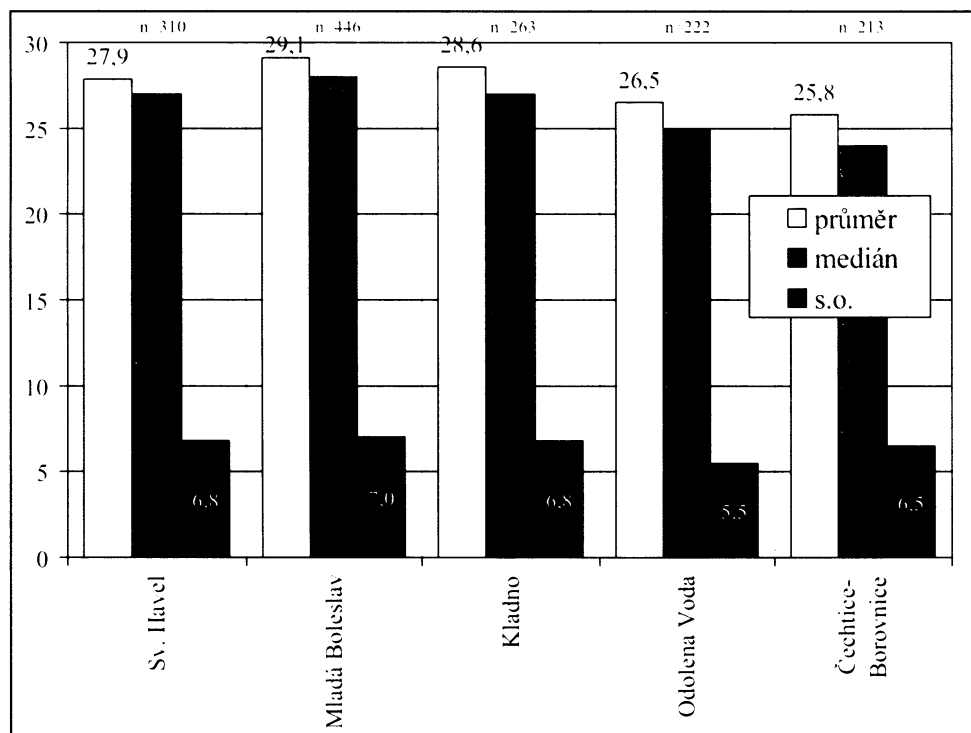
4.4. Vývoj sňatkového věku – ženy

Vývoj sňatkového věku žen není v tomto období plně analogický s vývojem sňatkového chování mužů (viz Obr. 4.11–13). Prvním rozdílem je fakt, že maxima sňatkového věku při prvním sňatku dosáhnou městské nevěsty teprve na počátku tohoto období – medián sňatkového věku se v té době zvýšil na vysokých 28 let. Druhým rozdílem je zjištění, že tohoto maxima dosahují ženy z oblasti Mladá Boleslav. Pražské nevěsty se v průměru vdávají o 1–2 roky dříve – věkový medián je potom stabilně o 1 rok nižší. Toto zjištění podporuje domněnku, že ve starých průmyslových oblastech se do sňatkového chování žen negativně promítá jejich zapojení do pracovního procesu – převážně v textilním odvětví.

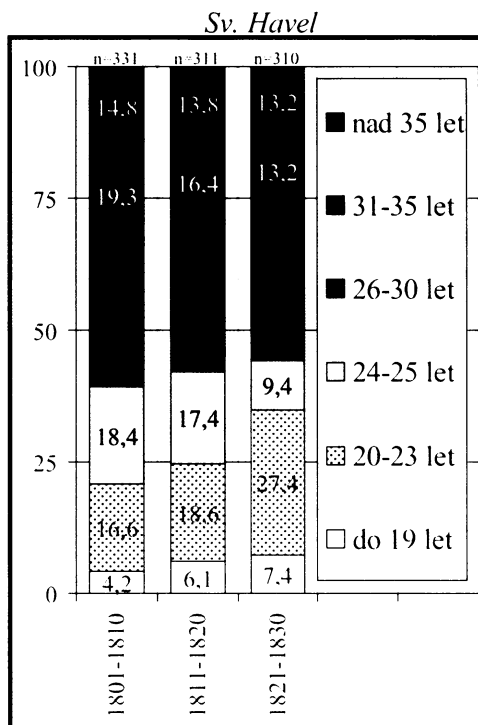
Dle provedených analýz (viz Příloha 10) se polovina nevěst na Kladensku z počátku období vdává ve věku 24 let, což odpovídá stavu v ostatních venkovských oblastech, aby následně v generacích 1811–1830 odložily svůj sňatek o 2, resp. 3 roky. Toto sňatkové chování se již významně neliší od chování městských žen, což potvrzuje hodnota věkového mediánu 27 let na konci tohoto období – takováto hodnota je mj. po celé období typická také pro pražské ženy.

U venkovských oblastí nelze v tomto období mluvit o dalším zvyšování sňatkového věku – věkový medián nevěst v oblasti Odolena voda dosahuje po celé období stabilní hodnoty 25 let, v oblasti Čechtice–Borovnice což je zhruba o 1–2 roky méně. Selské nevěsty se v tomto období vdávají o 2–4 roky dříve než ženy ve městech.

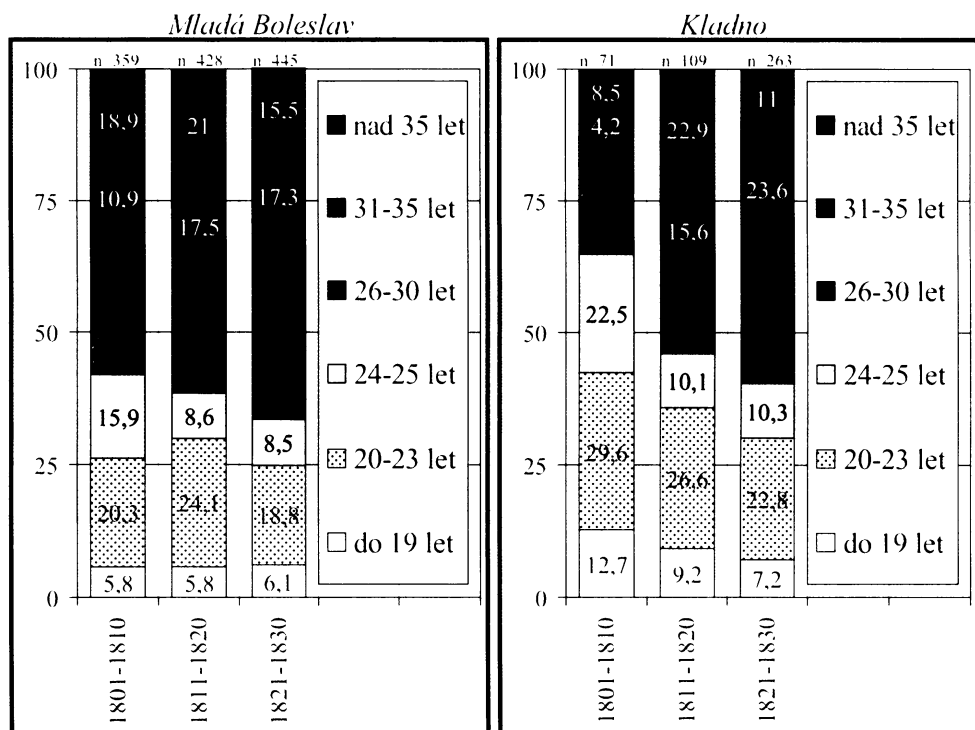
Obr. 4.13 Střední hodnoty: Věk při prvním sňatku – generace žen let 1821–1830

Obr. 4.14 Podíl: **Struktura prvních sňatků dle sňatkového věku** – generace žen let 1801–1830, Sv. Havel

Obr. 4.15 Podíl: **Struktura prvních sňatků dle sňatkového věku** – generace žen let 1801–1830, Mladá Boleslav / Kladno

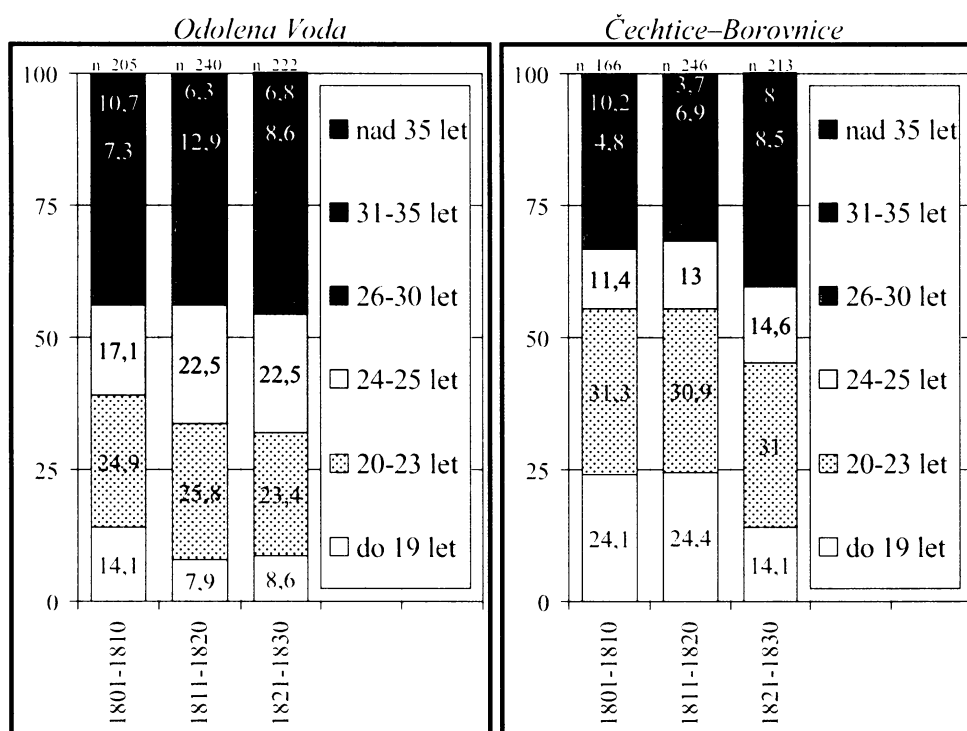

Jestliže jsme na příkladu pražských mužů uváděli postupné odezňívání odkladů sňatků na konci tohoto období, konec tohoto vývoje nastává u pražských žen brzy po dosažení svého maxima, které ovlivnilo věkovou strukturu nevěst narozených v první dekádě nového století (viz Obr. 4.14). Na konci tohoto období se již opět zvyšuje zastoupení nevěst, které svůj sňatek realizují ještě před dosažením zákonného věku plnoletosti z 1/5 na 1/3, přičemž podíl nevěst starších 35 let zůstává po celé toto období konstantní (asi 1/7).

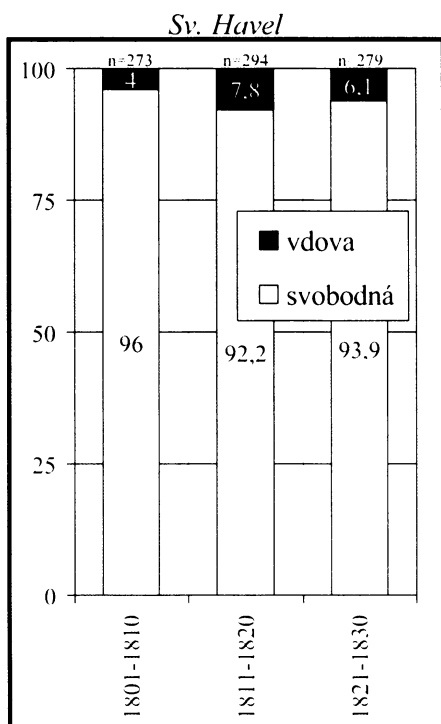
V oblastech s průmyslovým potenciálem – kladenské a mladoboleslavské – prochází vývoj prvosňatečnosti žen obdobím maximalizace odkladů sňatků do vyššího věku. Ačkoliv generace nevěst z obou oblastí do počátku tohoto období vstupují s rozdílnou strukturou sňatkového věku – na Kladensku zaujímají sňatky nevěst starších 30 let pouze asi 1/10 sňatků zatímco v Mladé Boleslavi se takto vdává 30% nevěst starších 30 let – na konci zkoumaného období, kdy odklady dosahují maximální intenzity, se věková struktura sňatečnosti v obou oblastech vyrovnává a podíly prvních sňatků u nevěst nad 30 let zaujímají shodně 1/3. Zajímavé je zjištění, že i přes vysoký odklad sňatků je v Mladé Boleslavi po celé období 1/5 podíl sňatků do 24 let věku konstantní (viz Obr. 4.15).

Také ženy ve venkovských zemědělských oblastech odkládají po celé období své sňatky. Lze konstatovat, že i zde dochází ke sblížování sňatkového chování.

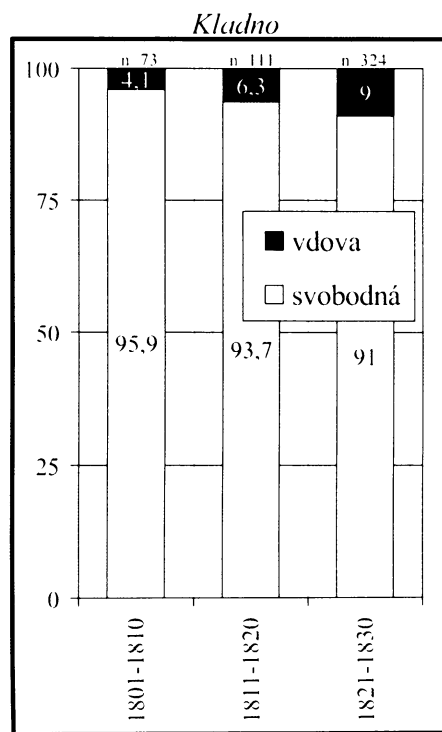
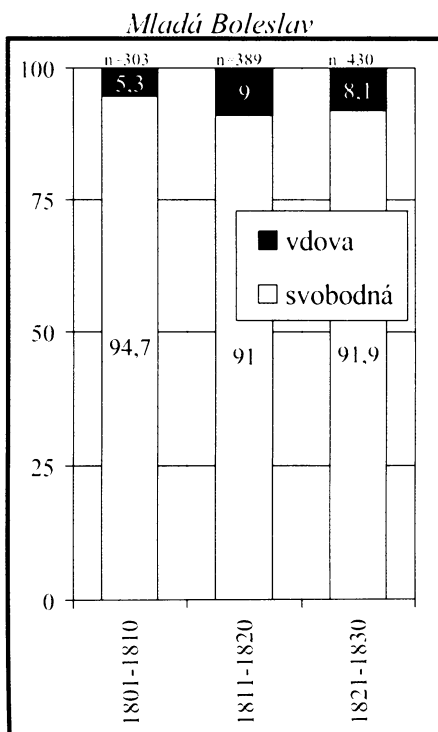
Obr. 4.16 Podíl: **Struktura prvních sňatků dle sňatkového věku** – generace žen let 1801–1830, **Odolena Voda / Čechtice–Borovnice**

Obr. 4.17 Podíl: **Struktura prvních sňatků podle rodinného stavu partnera** – generace mužů let 1801–1830, Sv. Havel

Obr. 4.18 Podíl: **Struktura prvních sňatků podle rodinného stavu partnera** – generace mužů let 1801–1830, Mladá Boleslav / Kladno

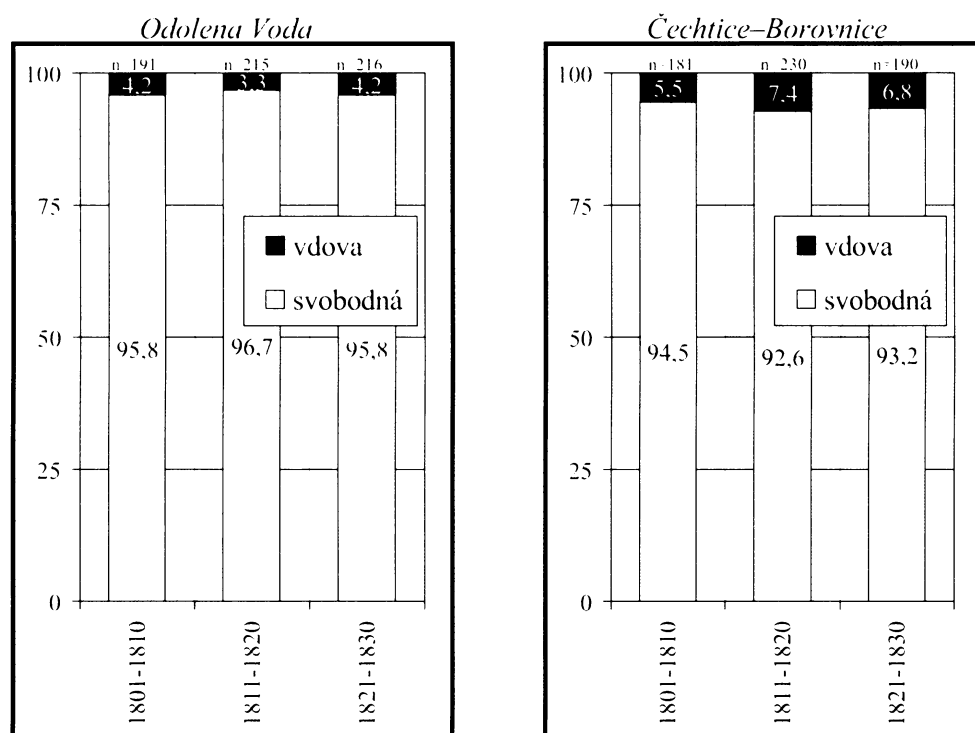

Zatímco v oblasti Čechtice–Borovnice, která je od centra odkladů – Prahy – vzdálena nejdále, vstupuje na začátku tohoto období do svého prvního sňatku více než polovina nevěst ještě před dosažením věku dospělosti, v příměstské oblasti Odolena Voda zaujímají stejný poměr nevěsty do 25 let věku, a to po celé zkoumané období. Na konci tohoto období jsou již věkové struktury nevěst v obou oblastech bez významnějších rozdílů obdobné (viz Obr. 4. 16).

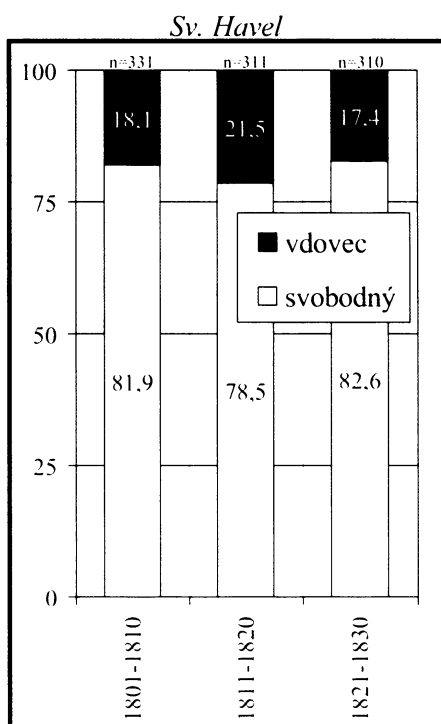
4.5. Vývoj heterogamních sňatků

Další pokles podílu sňatků svobodných ženichů a vdov není v tomto období v rámci prvních sňatků mužů generací let 1801–1830 patrný. Obecně se s vdovou žení méně než 1/10 svobodných mužů, přičemž stabilně nízký podíl zaujímají tyto sňatky v bohaté zemědělské oblasti Odolena Voda (viz Obr. 4.19). U oblastí s vysokou imigrací – Mladá Boleslav a Kladno – se podíl sňatků s vdovou zvyšuje – zřejmě z důvodů nedostatečné nabídky svobodných nevěst pro stále se zvyšující počet přistěhovalců z řad továrních (v případě Mladé Boleslavi i zemědělských) dělníků (viz Obr. 4.18). Tento vývojový trend je ovšem významný na nižší hladině významnosti ($\alpha=0,1$).

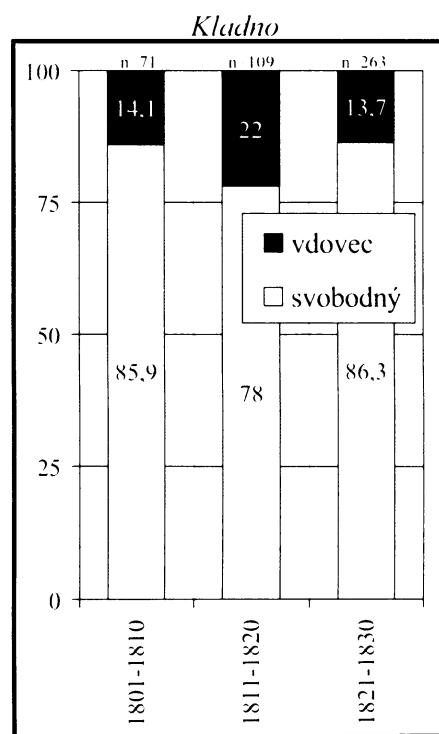
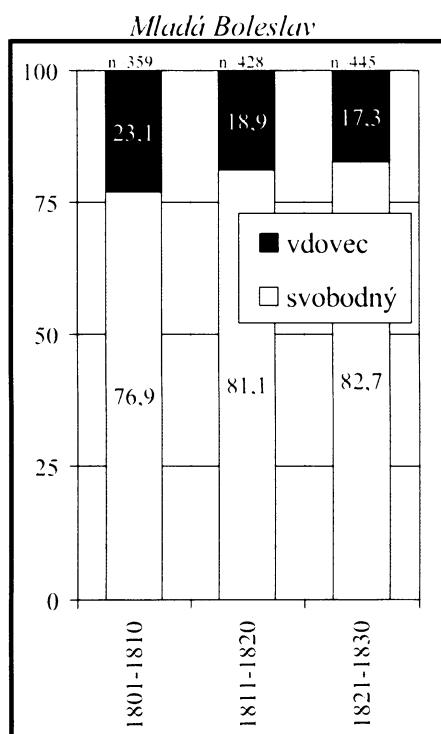
Obr. 4.19 Podíl: Struktura prvních sňatků podle rodinného stavu partnera – generace mužů let 1801–1830, Odolena Voda / Čechtice–Borovnice

Obr. 4.20 Podíl: **Struktura prvních sňatků podle rodinného stavu partnera** – generace žen let 1801–1830, Sv. Havel

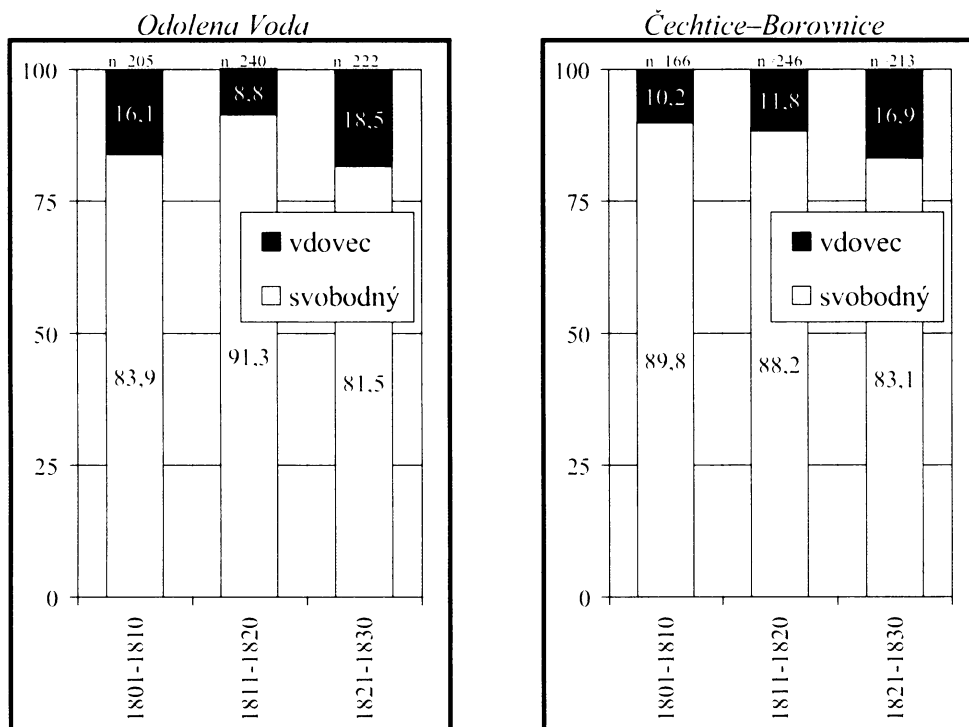
Obr. 4.21 Podíl: **Struktura prvních sňatků podle rodinného stavu partnera** – generace žen let 1801–1830, Mladá Boleslav / Kladno

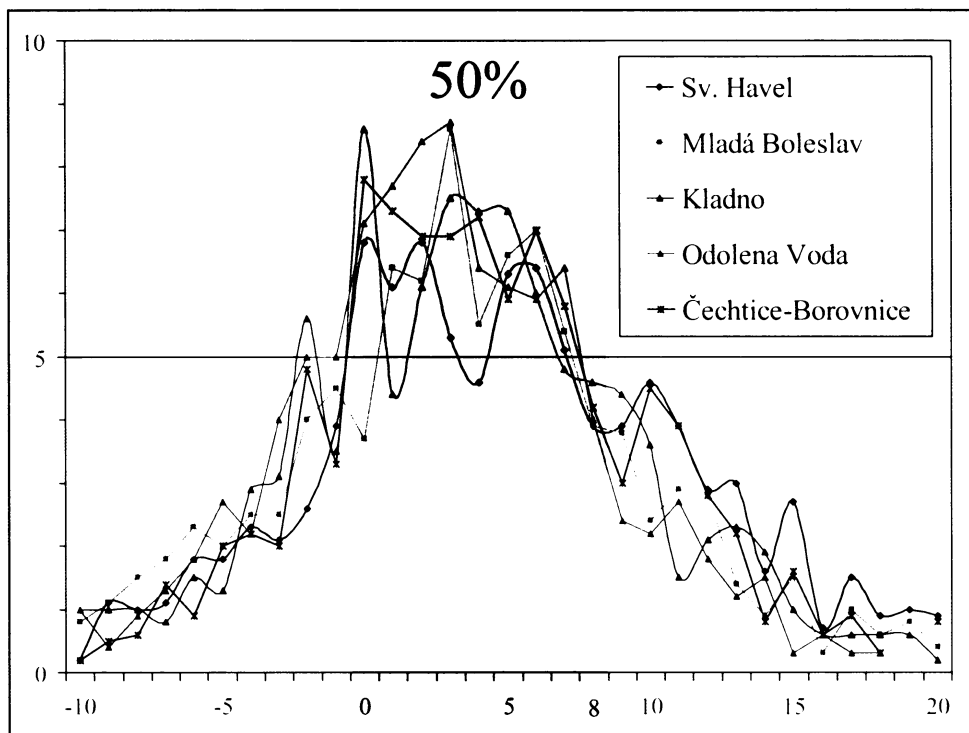
Obecně se v tomto období podílejí sňatky vdovců se svobodnou nevěstou na všech prvních sňatcích žen 10–20%, nicméně každá z oblastí se vyvíjí odlišně. Zatímco v Praze dochází k reakci na nepříznivý vývoj životních podmínek ve 30. letech zvýšením podílu vdovců (viz Obr. 4.20), v případě pražského zázemí – farnosti Odolena Voda – můžeme mluvit o významném zvýšení podílu protogamních sňatků na historické maximum zhruba 9/10 (viz Obr. 4.22).

Na Mladoboleslavsku, které se v tomto období rozvíjí, dochází k méně významnému postupnému zvyšování protogamních sňatků žen, které pravděpodobně způsobuje pracovní imigrace do oblasti (viz Obr. 4.21). Naopak v Čechtích reagují nevěsty na lokální mortalitní krize a nepříznivý stavební rozvoj brzděný častými požáry postupným zvyšováním podílu sňatků s vdovci (viz Obr. 4.22; tento trend je signifikantní na $\alpha=0,05$).

Obr. 4.22 Podíl: Struktura prvních sňatků podle rodinného stavu partnera – generace žen let 1801–1830, Odolena Voda / Čechtice–Borovnice

Obr. 4.23 Podíl: **Věkový rozdíl snoubenců při sňatku** – protogamní sňatky generací let 1801–1830

4.6. Shrnutí poznatků

Odklad sňatků se v tomto období naplno projevuje především na vesnici, kde v porovnání s předchozím obdobím razantně klesá podíl prvních sňatků mužů do 25 let věku. Je možné, že odklady sňatků se šíří cestou pracovních migrací soustředně z měst na vesnici, kde tento trend nabírá určitý fázový posun (v momentě, kdy se snoubenci vrací z měst). Oproti minulému období přibylo sňatků snoubenců, kteří svůj sňatek uzavírají stejně staří a to nejčastěji na Kladně, kde tyto sňatky tvoří zhruba 1/10. U poloviny všech protogamních sňatků je v tomto období ženich o 0–8 let starší než nevěsta (viz Obr. 4.23).

Ve městech se po celé období udržuje vysoká úroveň sňatkového věku – zhruba 1/2 mužů se zde žení starších 30 let věku, přičemž v zemědělských oblastech je to ve věku o 3–4 roky nižším. Na konci tohoto období, kdy objevením hlavní uhelné sloje v r. 1847 začíná průmyslová expanze Kladenska, se sňatkový trh této oblasti transformuje a od tohoto období se začíná vyvíjet souběžně s tradiční průmyslovou oblastí mladoboleslavskou. Sňatkový věk žen na rozdíl od předchozího období nekopíruje vývoj u mužů. Maximální úroveň sňatkového věku zde dosahují ženy z oblasti Mladá Boleslav, z nichž část je v tomto období již pravděpodobně integrovány do pracovního procesu ve výrobních odvětvích. Dělnická práce pro mnoho z nich představuje jediný možný zdroj příjmu potřebného k založení domácnosti. Jejich pracovní nasazení je však také znevýhodňuje na sňatkovém trhu. Medián jejich sňatkového věku dosahuje v polovině období hodnoty 28 let a průměrný sňatkový věk 30 let! Úroveň sňatkového věku žen na vesnici je v průběhu období zhruba o 3–5 let nižší, přičemž v příměstské zemědělské oblasti Odolena Voda dosahují střední hodnoty sňatkového věku po celé období stabilní hodnoty (průměr 26,6 let a 25 let mediánu).

První sňatky mužů s vdovou nepředstavují v žádné oblasti více než 1/10 sňatků; u venkovských oblastí je tento podíl dokonce stabilně ještě 2x nižší. Přesto lze na příkladu Kladna pozorovat zvyšování podílu z důvodu náhlé poptávky na sňatkovém trhu – vysoká maskulinita prostředí, způsobená migrací dělníků do oblasti, krátkodobě zvyšuje šanci ovdovělých žen na sňatek se svobodným snoubencem. Heterogamní první sňatky nevěst jsou častější ve městech, kde představují zhruba 1/5. Trend zvyšujícího se podílu sňatků svobodných nevěst s vdovci (z původních zhruba 10% na 17%) na příkladu emigrační zemědělské oblasti Čechtice–Borovnice je nejspíše vyvoláván nedostatkem sňatkových příležitostí na lokálním sňatkovém trhu podporovaném mortalitními krizemi a nepříznivým stavební rozvojem oblasti.

Struktura heterogamních prvních sňatků oblasti Mladá Boleslav odpovídá úrovni zjištěné výzkumnou sondou Dobrovické farnosti, která leží v těsné blízkosti. V letech 1821–1830 zde uzavřelo 6,5% mužů první sňatek s vdovou a 17,3% svobodných nevěst sňatek s vdovcem.⁹⁰

⁹⁰ Holubová, Michaela: *Geografická a sociální mobilita snoubenců farnosti Dobrovice od konce 18. století do druhé poloviny 19. století*. HD 28/2004, Komise pro historickou a sociální demografii, Praha 2004, s. 139.

Kapitola 5

OBDOBÍ 2. POL. 19. STOLETÍ

5.1. Nástin historického vývoje

Zrušením poddanství po revoluci v roce 1848 formálně padly poslední překážky pro migraci do oblastí s potenciálem nových pracovních příležitostí – tyto oblasti proto v 2. polovině 19. století zažívají prudký populační a ekonomický růst. Během jedné nebo dvou dekád vyrůstají nová centra průmyslu nebo intenzifikované potravinářské výroby, která pro svůj vzestup využívá nových možností mechanizace. České země se řadí k nejrozvinutějším zemím rakouské monarchie. Tento fakt jen potvrzuje trvalý populační přírůstek, kdy se v letech 1850 – 1880 počet přítomného obyvatelstva v Českých zemích zvyšuje o 1/4. Samotná první dekáda 2. poloviny 19. století se nese ve znamení hospodářské konjunktury, ke které přispívá i zrušení cla v rámci zemí Rakousko-Uherska. V letech 1871–73 je vydáno třikrát více koncesí k založení akciových společností než –li v letech 1867–1870. Jen v letech 1868–1873 je založeno 86 nových cukrovarů, což představuje nárůst o více než 1/3.⁹¹ Od poloviny 60. do poloviny 70. let stoupá v Českých zemích sňatečnost – úroveň sňatečnosti přesto stále nedosahuje možného maxima a lze se proto domnívat, že v některých oblastech určitý počet mladých lidí svůj sňatek nerealizovalo. Tento vývoj jen dokumentuje rychlý populační vývoj nově se industrializujících oblastí, do kterých řadíme i *Kladensko*. Pro vysoké hodnoty sňatečnosti zde mluví zjištění, že ženy průmyslových dělníků v těchto oblastech většinou nemuseli pro zajištění své rodiny pracovat (ne tak v Praze).⁹² Růst počtu obyvatelstva vyvolaný vidinou nových pracovních příležitostí je provázen i bouřlivým stavebním rozmachem.

Na druhou stranu populačně stagnují oblasti, které tito migranti opouštějí. Mezi emigrační oblasti řadíme v první řadě chudé a neúrodné zemědělské oblasti, ve kterých prakticky do konce 19. století nedochází ke zrodu většího průmyslu a které svými omezenými zdroji a přílišnou vzdáleností od center nového rozvoje neumožňují obživu pro narůstající počet obyvatel. V jedné z takovýchto oblastí leží také obce Čechtice a Borovnice. Tento závěr je možno zdokumentovat na příkladu Čechtice, jejichž populační vývoj se v 19. století zpomalil – v roce 1843 je zde napočítáno 844 domácích obyvatel do roku 1890 se jejich počet zvýší pouze o necelou 1/5 (997 obyv.). Ačkoliv se od r. 1844, kdy byl v areálu panského dvora v roce založen cukrovar, datuje novodobý rozvoj obce Odolena Voda, postupuje rozvoj pouze pomalu a mezi lety 1843–1921 stoupá počet domů ze 75 na 159 (resp. ze 102 na 196 domů v celé farnosti); počet obyvatel se

⁹¹ Srb, V. a Kučera, M.: *Vývoj obyvatelstva v Českých zemích v XIX. století*. s. 109-158.

⁹² Kárníková, Ludmila: *Vývoj obyvatelstva v Českých zemích 1704–1914*. Nakladatelství Československé Akademie Věd, Praha 1965, s. 123–219.

nárůstem z původních 491 na 930 téměř zdvojnásobuje (počet obyv. farnosti stoupá ze 753 na 1 141 obyv.)⁹³

Také *tradiční oblasti textilního průmyslu*, mezi které počítáme také Mladoboleslavsko, vykazují pouze průměrný růst počtu obyvatel a lze se proto domnívat, že pro jistou část migrujícího obyvatelstva se Mladá Boleslav stává jakýmsi výchozím bodem pro další stěhování – pravděpodobně spíše v druhé fázi jejich pohybu (nejprve do mladoboleslavské oblasti a následně z ní do Prahy nebo průmyslových oblastí v jejím zázemí). Větší rozkvět těchto tradičních oblastí pravděpodobně brzdí nedostatek nerostného bohatství (především uhlí) a dopravní izolace, která po dlouhou dobu znemožňuje efektivní zásobování průmyslových podniků. Válčný rok 1866 představuje poslední vážnější mortalitní krizi po zbytek 19. století. Přesuny vojsk rozšířily po Českých zemích cholera a neštovice – počet úmrtí odhadujeme na více než 100 000, což představuje úbytek téměř 5% celkového obyvatelstva.⁹⁴

Hospodářská krize v důsledku nadvýroby v 70. letech 19. století zasáhla velmi silně velkou část obyvatelstva – ze sčítání v roce 1869 vyplývá, že v té době je již téměř 30% produktivního obyvatelstva zaměstnáno v průmyslových odvětvích. Ve většině z nich se prakticky skokově snižují mzdy o 1/4, produkce cukrovarů v kampani let 1774–75 klesla na polovinu objemu z let 1773–74 a pouze pomalu se vrací na původní hodnotu. Tato největší hospodářská krize 19. století zapříčinila také konec mnoha podniků. Pro svůj globální dopad jí někteří autoři připisují zásluhu na dokončení industrializace Českých zemí, kdy neefektivní podniky manufakturního typu v narůstající konkurenci doprovázené sníženou poptávkou trhu navždy zanikají a do budoucna se rozvíjejí jen moderní podniky se strojovou výrobou. V případě cukrovarů poklesl na území Českých zemí v době krize jejich počet o 10%.⁹⁵

Vlivem *agrární krize* v 80. letech 19. století jsou již dříve depopulační zemědělské oblasti zasaženy značným poklesem cen obilí, který vede k redukci pracovních sil v místní zemědělské výrobě. Dřívější možnosti obživy, které nestačily rostoucímu obyvatelstvu a donutily mnohé jedince k vystěhování, přestávají stačit obyvatelstvu, které doposud v těchto oblastech přežívá. Vlivem rychle rostoucí emigrace zaznamenávají chudé oblasti především jižních Čech a jihozápadní Moravy absolutní úbytek obyvatelstva, jehož počet pak nadále stagnuje až do konce 19. století. Také úbytek levné zemědělské síly v úrodných oblastech intenzivního zemědělství svědčí o tzv. „útěku z venkova“, kdy vesnické obyvatelstvo hromadně migruje za lépe placenou práci v průmyslových oblastech jako je *Kladensko* nebo na studie a učení se řemeslu do Prahy (nejčastěji mladší synové ze selských hospodářství, kteří si vzdělání mohli dovolit). Takovouto oblastí je také *Mladoboleslavsko* s tehdy již rozvinutým potravinářským průmyslem, jehož základ tvoří *pěstování cukrové řepy*. Na této migraci populačně

⁹³ **Kuča, Karel:** *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Libri, Praha 1996–7, s. 460-462.

⁹⁴ **Kárníková, Ludmila:** *Vývoj obyvatelstva v Českých zemích 1704–1914*. Nakladatelství Československé Akademie Věd, Praha 1965, s. 131.

⁹⁵ **Srb, V. a Kučera, M.:** *Vývoj obyvatelstva v Českých zemích v XIX. století*. s. 131.

vydělala především tehdejší největší *průmyslově zemědělská krajská centra*, mezi která řadíme také Mladou Boleslav, jejíž obyvatelstvo mezi lety 1880–1910 vzrostlo o 2/3 na konečných 16 337 obyvatel.⁹⁶

M L A D Á B O L E S L A V⁹⁷ V roce 1850 postihuje město další a ještě větší vlna cholery než v minulém období. Počet dělníků Leitenbergerovy textilní továrny se v roce 1858 vyšplhal na 1000 zaměstnanců. Tovární komplex a přilehlé budovy v Josefově Dole v té době zahrnují také cihelny, pily, zámečnické a truhlářské dílny, ateliéry, ale také hostinec a především obytné domky pro tovární dělníky (valná většina zaměstnanců zde přímo bydlela). Na přelomu 80. a 90. let se podnik rozrostl o další pobočku a celkově také o dalších více než 1000 zaměstnanců. V letech 1869–1890 se zvýšil počet obyvatelstva v širší aglomeraci Mladé Boleslavi ze 13 400 obyvatel na 17 000 – počet obyvatel vnitřního města se zvýšil ještě více (zhruba o 1/3). Také počet domů se zvyšuje z 557 (996 domů v širší aglomeraci) na 640 (resp. 1 145 domů) v roce 1890. Ve válečném roce 1866 postihla město velká epidemie cholery, která si vyžádala 418 obětí. 60. léta jsou ve znamení dobudování železniční sítě na Mladoboleslavsku. Rozvojem peněžnictví se rychle rozšiřují záložny, které se věnují převážně financování zemědělské a potravinářské výroby. V roce 1867 vzniká v Mladé Boleslavi lihovar.

V 70. a 80. letech 19. století se dále rozšiřuje průmyslová zóna situovaná do údolí Jizery v sousedství města. Kromě Kompertovy továrny na obuv vzniká na Mladoboleslavsku v brzkém sledu za sebou několik menších cukrovarů; přímo v Mladé Boleslavi pak koželužna, výrobní mýdla, výrobní svíček a vosku a slévárna. Dělníky pojišťuje již na příště Okresní nemocenská pokladna založená roku 1888.

V letech 1881–82 je postavena měšťanská dívčí škola a na konci 19. století chlapecká obecná a měšťanská škola. Později slavný automobilový závod Škoda vznikl z továrny na jízdní kola, založené v roce 1895 Laurinem a Klementem. Také původně malý zkušební podnik na výrobu nově vynalezeného karbidu křemíku založený v roce 1894 se pod značkou Carborundum rychle stává velkovýrobcem brusiva.

⁹⁶ **Kuča, Karel:** *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Libri, Praha 1996–7, s. 27-51.

⁹⁷ **Beneš a kol.:** *Mladoboleslavsko v proměnách času*. Libri, Praha 1997, s. 102.

Kuča, Karel: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Libri, Praha 1996–7, s. 27-51.

K L A D N O⁹⁸ Objev železné rudy v Nučicích v blízkosti Rudné u Prahy iniciuje na Kladensku výstavbu průmyslového komplexu, který se v podstatě dochoval dodnes. V roce 1855 začíná pracovat Vojtěšská huť, která stojí přímo u zdrojů koksovatelného uhlí (s rudnými a vápencovými doly je spojena nově vystavěnou železniční sítí). Na tomto příkladě vidíme, že hlavním impulzem industrializace Kladenska byla zpočátku těžba uhlí, nicméně zásluhu na jeho vzestupu a vyvolání silných migračních proudů budoucích dělníků do oblasti lze připsat také navazujícím průmyslovým oborům jako je hutnictví a následně také těžké strojírenství, které se soustřeďuje především na výrobu strojů a těžké mechanizace pro předchozí dvě uvedené průmyslové odvětví. Od roku 1850 do roku 1869 se 5x zvyšuje počet obyvatel žijících v Kladně a jeho okolí – v samotném Kladně je nyní 782 domů ve kterých žije více než 10 000 obyvatel (10 199 v roce 1869); celá Kladenská aglomerace čítá 1 280 domů a 16 421 obyvatel. Velkým podílem k tomu přispívá také více než trojnásobný vzrůst počtu domů a obyvatel v obcích Kročehlavy a Štěpánov, které se rozkládají v přímém sousedství dolů a hutě.

Největší rozvoj těžebního průmyslu zažívá kladenská oblast v 70. letech 19. století, kdy je otevřeno několik nových dolů. V druhé polovině 19. století vzniká Nové Kladno tvořené převážně obytnými čtvrtěmi pro vzrůstající počet převážně dělnického obyvatelstva. Lze konstatovat, že tyto dělnické kolonie se sestávaly z nových typů obydlí, která jsou stavěna s důrazem na vyšší obytnou kapacitu. Zvýšení průměrného počtu obyvatel na jeden dům mezi lety 1843 a 1869 o 1/3 tuto domněnku jen potvrzuje. V roce 1870 povyšuje císař František Josef II. Kladno na město. Následně do roku 1880 vzrůstá počet domů v kladenské aglomeraci na 2 019; počet obyvatel Kladna i aglomerace vzrůstá o polovinu (Kladno: 14 085 obyv.; vč. aglomerace: 23 863 obyv.) a Kladno se tím zařazuje mezi 20 nejlidnatějších českých měst tehdejší doby.

Ke konci 19. století probíhá těžba asi v desítkách velkých dolů, které dávají práci více než 6 000 dělníků ze širokého okolí. Doly zásobují rozsáhlé hutě, které v té době zaměstnávají více než 3 000 dělníků. Nejznámější – Poldina huť – vzniká roku 1889 a ke konci století je pouze v této jedné huti zaměstnáno více zhruba 1 200 dělníků. V roce 1890 bydlí v samotném Kladně 17 215 obyvatel a zhruba stejně tolik obyvatel dosahuje samotná kladenská farnost (Kladno vč. okolí: 32 079). Do roku 1900 stoupá počet obyvatel již pouze pozvolna na 18 573, přičemž se nejvíce rozvíjí okolí Klada v čele s obcí Rozdělův, ve které se v posledním desetiletí 19. století počet obyvatel ztrojnásobuje. V roce 1900 dosahuje počet obyvatel celé kladenské farnosti 42 521 obyvatel žijících ve 3 293 domech. Kladensko přestává plnit úlohu významné imigrační oblasti – kvalita uhlí ani rozsah jeho těžby již v té době nemohou konkurovat s rozvojem *Ostravska*, které jej později předčí i svým železářským průmyslem.⁹⁹

⁹⁸ **Kuča, Karel:** *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Libri, Praha 1996–7, s. 859–876.

⁹⁹ **Kárníková, Ludmila:** *Vývoj obyvatelstva v Českých zemích 1704–1914*. Nakladatelství Československé Akademie Věd, Praha 1965, s. 123–219.

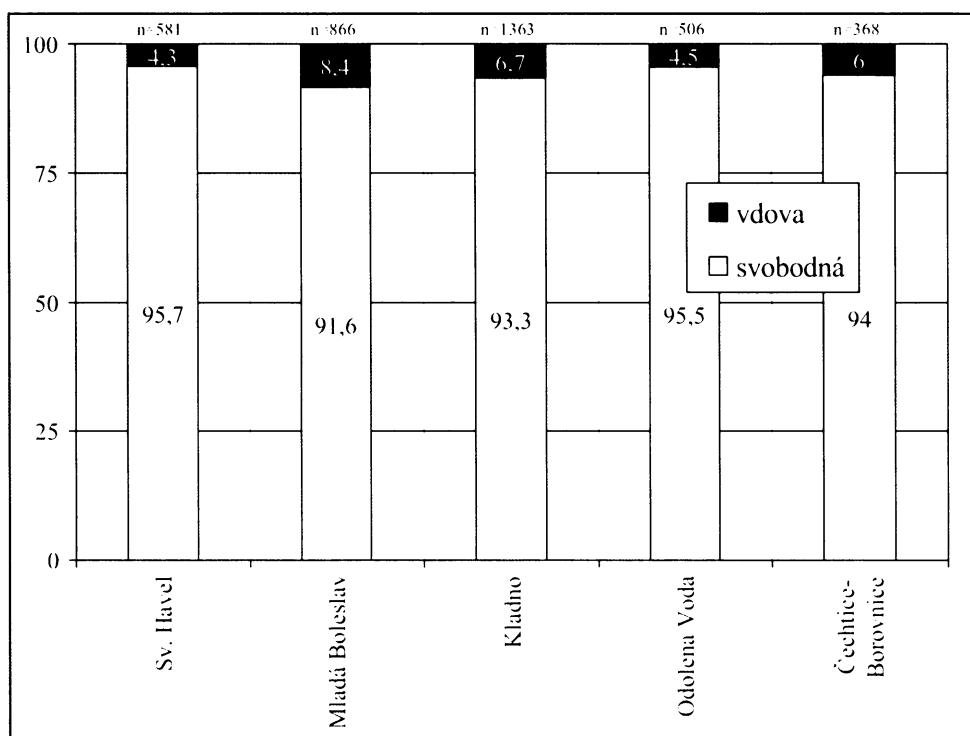
P R A H A¹⁰⁰ V roce 1860 můžeme v Praze a jejím nejbližším okolí napočítat na 26 strojírenských podniků. Ačkoliv náleží již v té době Praha k páteři středočeského průmyslu vedle takových oblastí jakými je *Kladensko* a železářské *Poberounčí*, vnitřní Praha zůstává městem malých řemeslníků, živnostníků s malými manufakturami, jejich zaměstnanci a početnou městskou chudinou. Stagnace růstu vnitřní Prahy, do které spadá také *farnost Sv. Havla*, je dobře patrná z relativních údajů o růstu přítomného obyvatelstva, kdy mezi lety 1850–1857 je výše přírůstku 20% (srovnej s růstem nově se rozvíjejících částí s lokalizací průmyslové výroby: Karlín 25%; Smíchov 73%, Libeň 72%), v letech 1857–1869 se snižuje na 10% a v letech 1869–1880 je jeho výše již pouze 3%!¹⁰¹ Vzhledem k zjištěnému zápornému přirozenému růstu trvale usedlého obyvatelstva v 70. letech 19. století můžeme konstatovat, že na výši uvedeného přírůstku přítomného obyvatelstva se podílela především kontinuální migrace do Prahy. Kromě venkovské chudiny a řemeslníků jsou mezi přistěhovalci také příslušníci inteligence – jednak studenti, kteří se po studiích v Praze usazují jako právníci a lékaři, ale také podnikatelé, kteří do Prahy přicházejí zhodnotit svůj majetek, kupují nebo zakládají obchody a dílny.

Hustota obyvatelstva, která v roce 1880 přesahuje 6 000 obyvatel na km² řadí Prahu k evropským velkoměstům, ačkoliv její počet obyvatel je zhruba 3x menší než počet obyvatel hlavního města mocnářství – Vídně. Zbouráním městských hradeb na severovýchodním okraji Prahy se však populačně dočasně rozrůstá jen Nové Město. Početně stagnující obyvatelstvo Starého města, jehož součástí je také *farnost Sv. Havla*, je do konce 19. století navíc vytlačováno stále rostoucím počtem úřadů a kanceláří a také asanačním zásahy v chudinských čtvrtích v 90. letech 19. století.

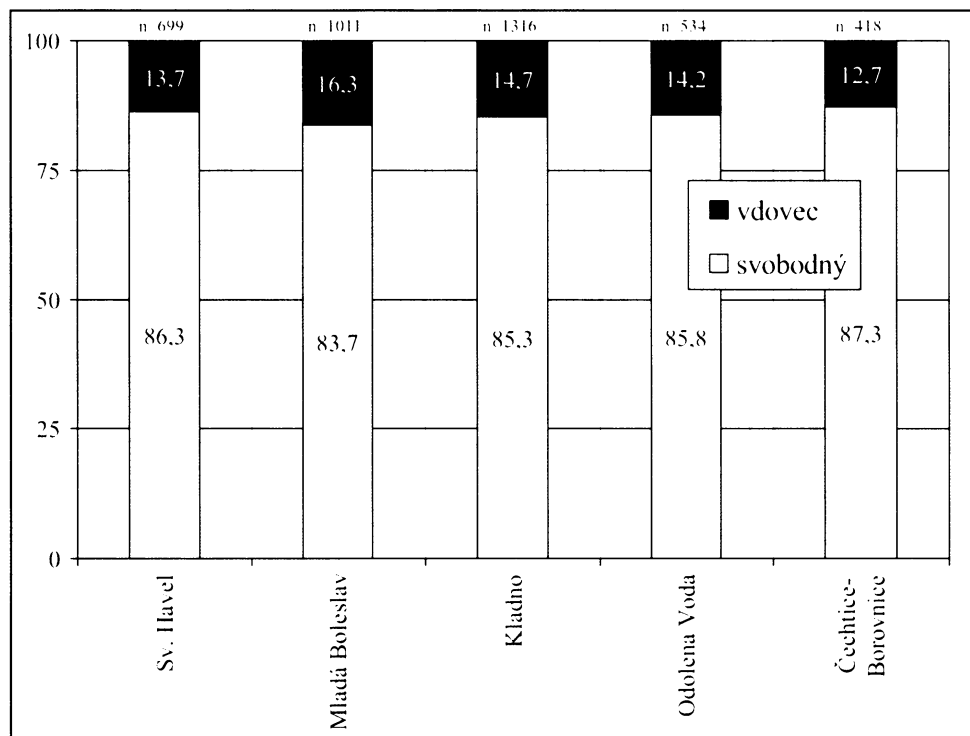
¹⁰⁰ **Kárníková, Ludmila:** *Vývoj obyvatelstva v Českých zemích 1704–1914.* Nakladatelství Československé Akademie Věd, Praha 1965, s. 104–105.

¹⁰¹ **Srb, V. a Kučera, M.:** *Vývoj obyvatelstva v Českých zemích v XIX. století.* s. 109-158.

Obr. 5.1 Podíl: Struktura prvních sňatků podle rodinného stavu partnera – generace mužů let 1831–1850

Obr. 5.2 Podíl: Struktura prvních sňatků podle rodinného stavu partnera – generace žen let 1831–1850

5.2. Struktura sňatečnosti ve zkoumaných oblastech

Ve 2. polovině 19. století jsme pravděpodobně svědky vlivu hospodářského rozvoje a zavádění inovací do výroby i do života obyvatelstva Českých zemí. Z předchozí kapitoly víme, že industrializace Kladenska s sebou přinesla také prudký růst přítomného obyvatelstva. Díky souvisejícímu nárůstu počtu sňatků a také početnosti jednotlivých generací snoubenců let 1831–1850, kteří v Kladenské farnosti uzavírají v této době sňatek, disponujeme pro toto zkoumané období dostatečně početnými generacemi, které tak můžeme zkoumat v generačních pětiletkách.

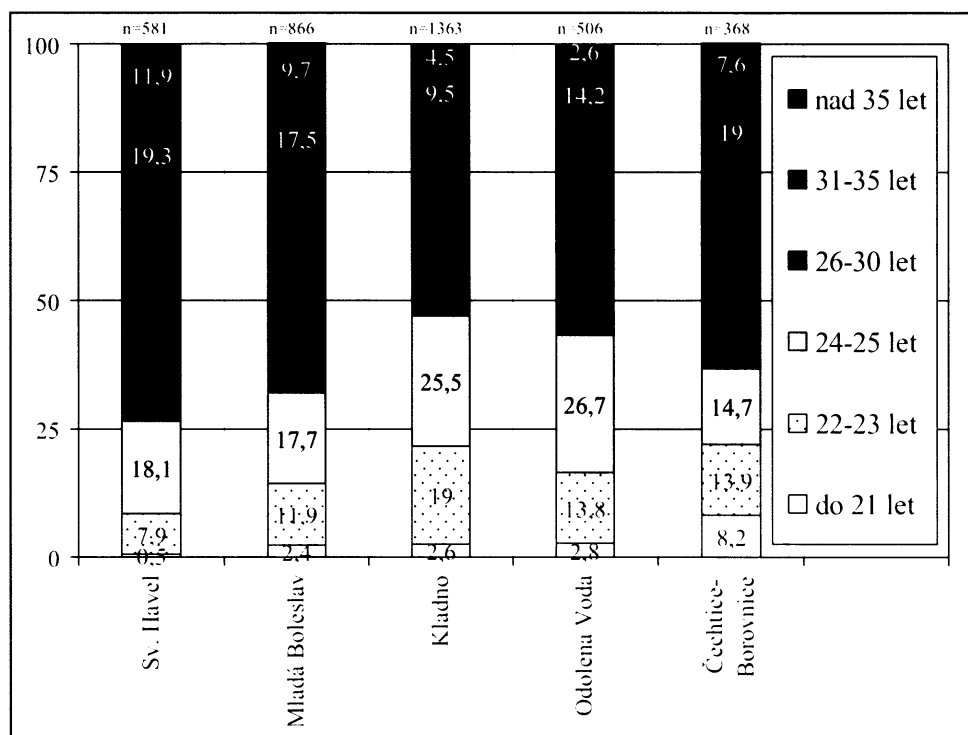
Hlavním cílem této části je postihnout co nejpřesněji vývoj v tradiční průmyslové oblasti Mladoboleslavské v souvislosti s vývojem na Kladně, kde předpokládáme rozdílnou úroveň sňatečnosti způsobenou odlišným charakterem místního průmyslu a hlavně neustále se zvyšujícími počty imigrantů – zprvu převážně selských mládenců, kteří zde na svém „útěku z venkova“ hledají nové zdroje obživy.

Vývoj v těchto oblastech budeme samozřejmě také sledovat na pozadí sňatkových trhů zemědělských oblastí Odolena Voda a Čechtice–Borovnice a také městského trhu v Praze. V souvislosti s tím je však třeba upozornit na rozdílnou významnost rozdílů v distribuci prezentovaných proměnných vzhledem k řádově rozdílným velikostem výběrových souborů.

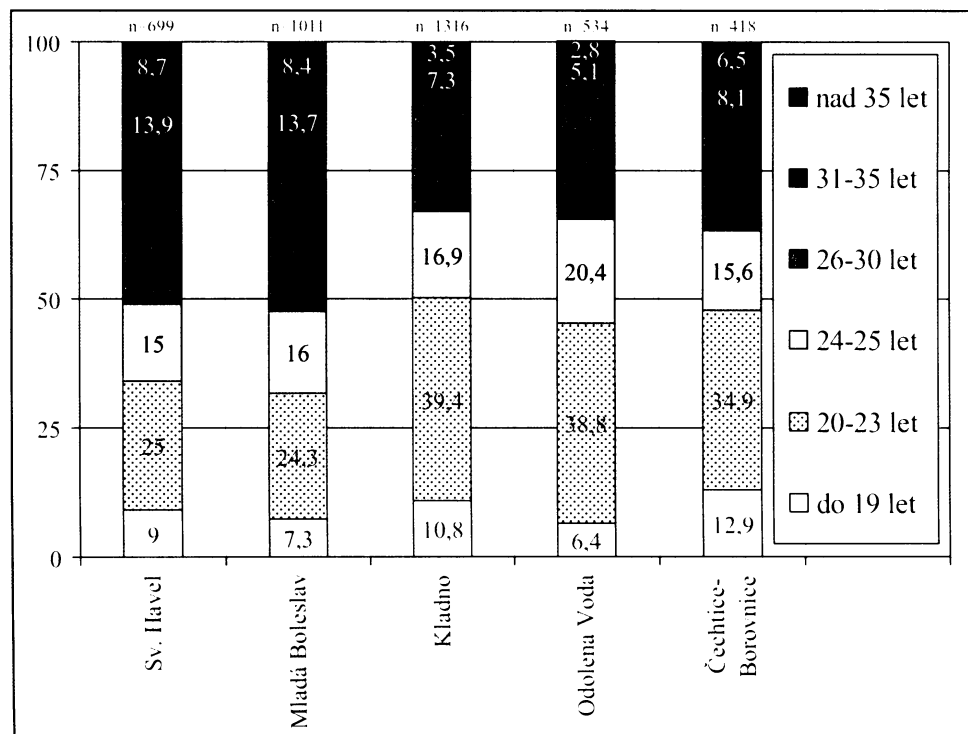
Podíl sňatků s vdovou (resp. ojedinele také rozvedenou ženou) navazuje na stav v předchozím zkoumaném období a ve všech zkoumaných oblastech nedosahuje 1/10. Obě průmyslové oblasti se navzájem neliší podílem heterogamních prvních sňatků mužů generací 1831–1850. Významný rozdíl nicméně existuje ve vyšším zastoupení těchto sňatků v průmyslových oblastech (signifikantní na $\alpha=0,01$ v Mladé Boleslavi; v Kladně pouze na $\alpha=0,05$) a zhruba 2x nižším v Praze resp. v pražském zázemí – farnosti Odolena Voda (viz Obr. 5.1).

Ve všech městských a průmyslových oblastech klesl v porovnání s předchozím obdobím podíl heterogamních sňatků – a to jak v případě prvních sňatků ženichů ta především nevěst (s vdovci příp. s rozvedenými snoubenci; viz Obr. 5.2).

Obr. 5.3 Podíl: **Struktura prvních sňatků dle sňatkového věku – generace mužů let 1831–1850**

Obr. 5.4 Podíl: **Struktura prvních sňatků dle sňatkového věku – generace žen let 1831–1850**

Vysoká míra sňatečnosti, kterou jsme na Kladně předpokládali, se v tomto období pozitivně promítá do vývoje sňatkového trhu této oblasti. Téměř 1/2 mužů zde do svého prvního manželství vstupuje nejpozději bezprostředně po dosažení věku plnoletosti (do 25 let; viz Obr. 5.3).

Také polovina žen zde do svého prvního manželství vstupuje ještě před dovršením věku plnoletosti – ve věku do 24 let. Takovéto poměry jsou takřka totožné s úrovní ve vesnických oblastech ba co více – podíl sňatků ve věku nad 30 let je zde dokonce nižší! To svědčí o velmi příznivých sňatkových podmínkách a také o sociálním původu snoubenců-migrantů, jejichž podstatnou část zřejmě tvořili jedinci ze selského venkova (viz Obr. 5.4).

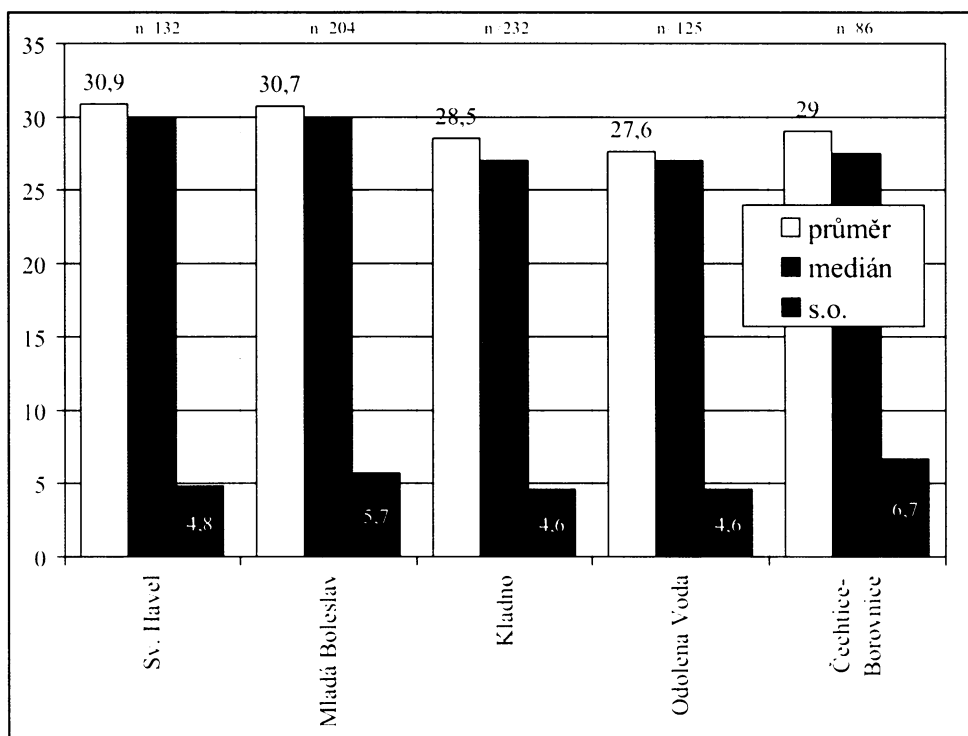
Sňatkový věk v obou městských oblastech vykazuje obdobnou strukturu – do 25 let věku zde svůj první sňatek uzavírá méně než 1/3 mužů a 1/2 žen, přičemž v obou oblastech zůstává stejný podíl (25–30%) mužů, kteří svůj sňatek realizují až ve věku vyšším než 30 let; v takto vysokém věku zde také realizuje svůj první sňatek každá čtvrtá nevěsta.

5.3. Vývoj sňatkového věku – muži

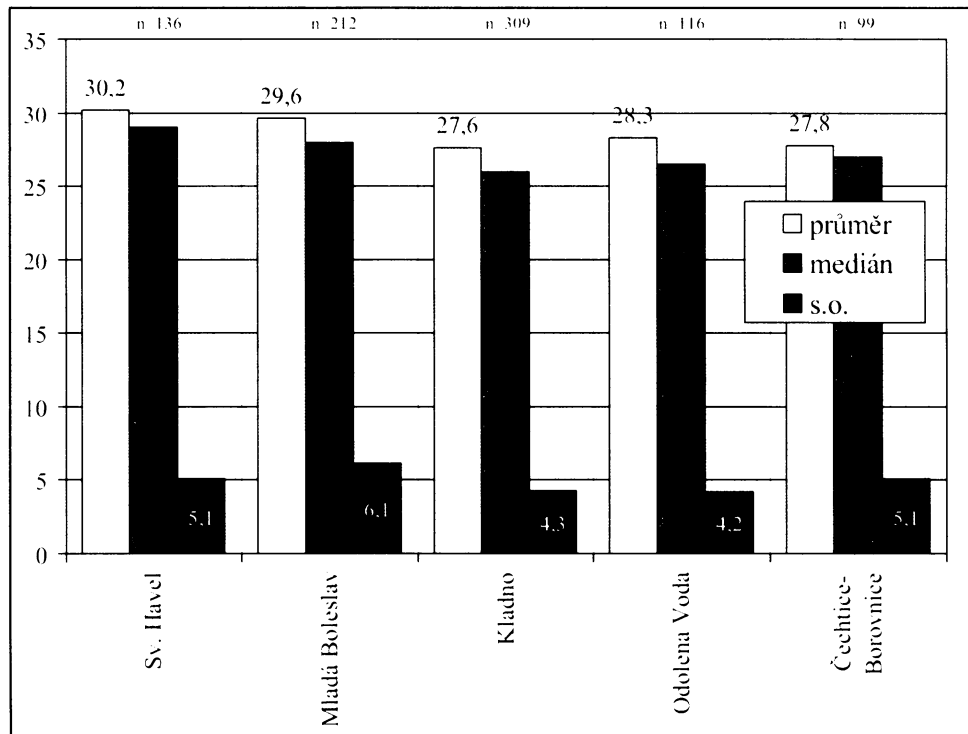
Prakticky celé období se nese ve znamení snižování sňatkového věku (viz Obr. 5.5–8). Příznivé životní podmínky dané zlepšující se hospodářskou situací, umožňuje mladším ženichům sňatek a u starších ženichů, kteří svůj sňatek odkládali, vyvolává kompenzační efekt. V situaci, kdy 1/2 mužů z poslední generační dekády městských a průmyslových oblastí předchozího zkoumaného období vstupovala do manželství starší než 30 let, vykazuje již generační pětiletka kladenských mužů narozených v letech 1831–35 na počátku tohoto období významný pokles sňatkového věku zhruba o 3 roky (tzn. medián=27 let). Do konce období klesne takto sňatkový věk nakonec také u poslední generace mužů od Sv. Havla, přičemž v této generaci let 1846–1850 se již polovina mužů na Kladně žení do 25 let věku (viz Obr. 5.8).

Úroveň sňatkového věku se v obou průmyslových oblastech významně liší (viz Příloha 12–13). Zatímco úroveň sňatečnosti mužů v Mladé Boleslavi není po celé období významně rozdílná od situace v pražské farnosti Sv. Havla, kladenští muži se naopak významně neodlišují od svých soukmenovců z vesnických oblastí. Jedinou výjimku představuje generační pětiletka 1841–45; kdy příznivé období hospodářské konjunktury na přelomu 60. a 70. let (bezprostředně před velkou krizí) zřejmě zlepšilo pro část ženichů sňatkové podmínky; muži z Mladé Boleslavi se ve svém sňatkovém chování přiblížili mužům na Kladně a v zemědělských oblastech natolik, že se od nich úrovní sňatečnosti přestali významně odlišovat.

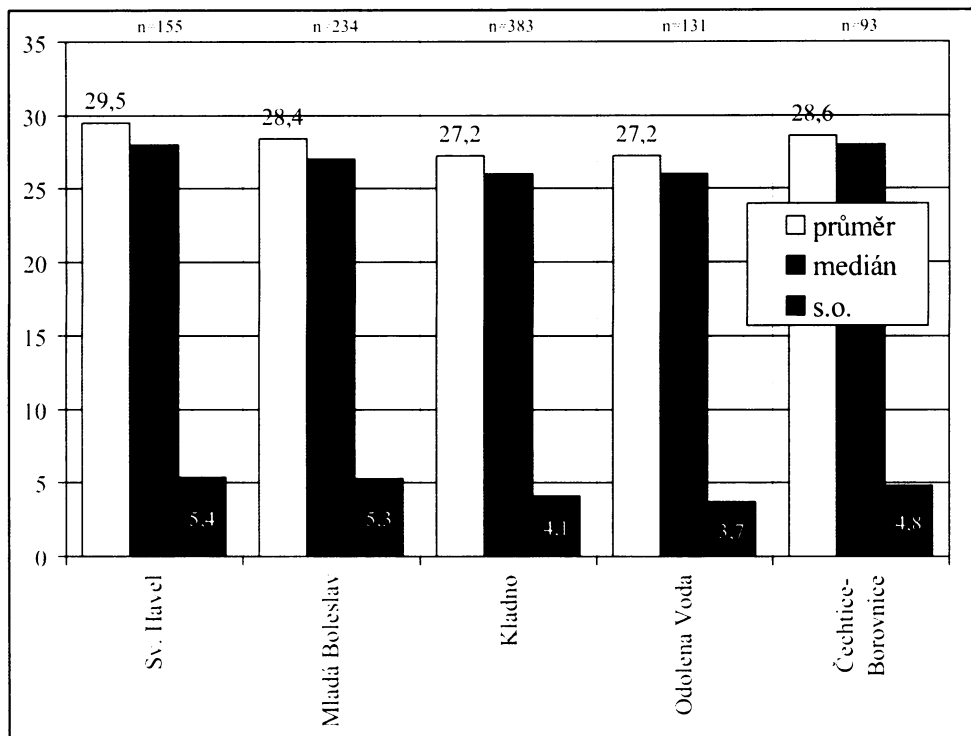
Obr. 5.5 Střední hodnoty: **Věk při prvním sňatku** – generace mužů let 1831–1835

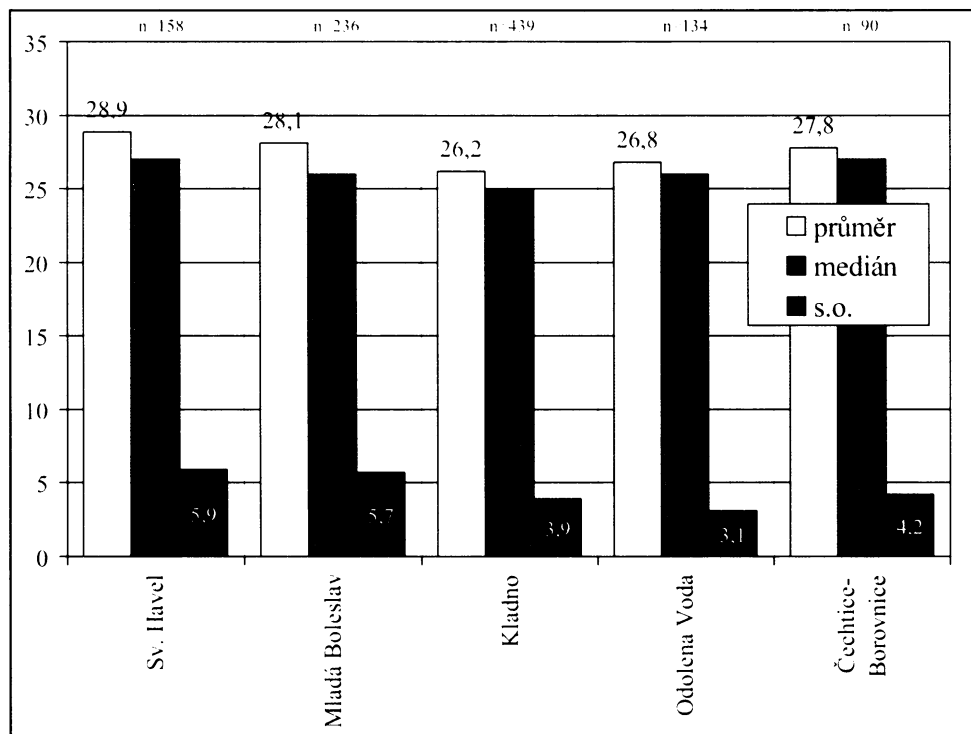
Obr. 5.6 Střední hodnoty: **Věk při prvním sňatku** – generace mužů let 1836–1840

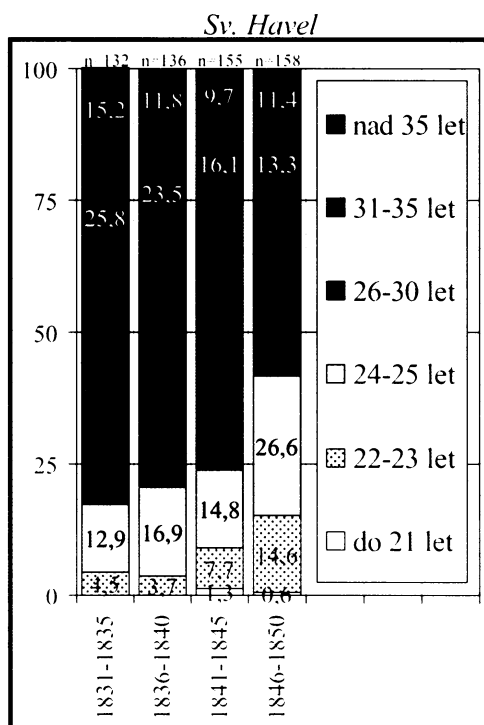
Obr. 5.7 Střední hodnoty: Věk při prvním sňatku – generace mužů let 1841–1845

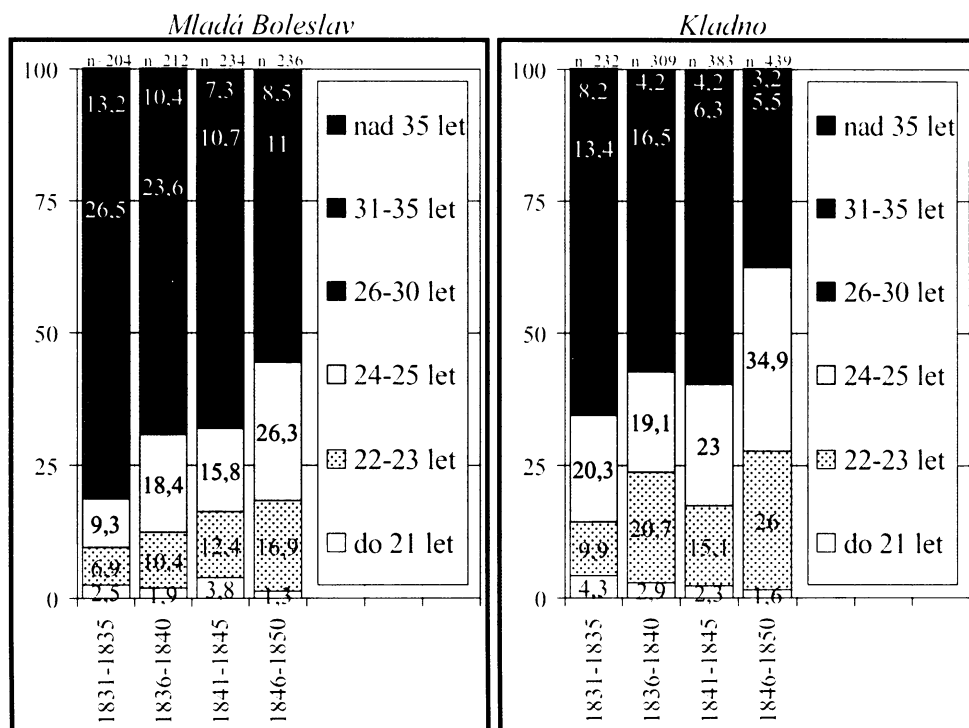
Obr. 5.8 Střední hodnoty: Věk při prvním sňatku – generace mužů let 1846–1850

Obr. 5.9 Podíl: **Struktura prvních sňatků dle sňatkového věku – generace mužů let 1831–1850, Sv. Havel**

Obr. 5.10 Podíl: **Struktura prvních sňatků dle sňatkového věku – generace mužů let 1801–1830, Mladá Boleslav / Kladno**

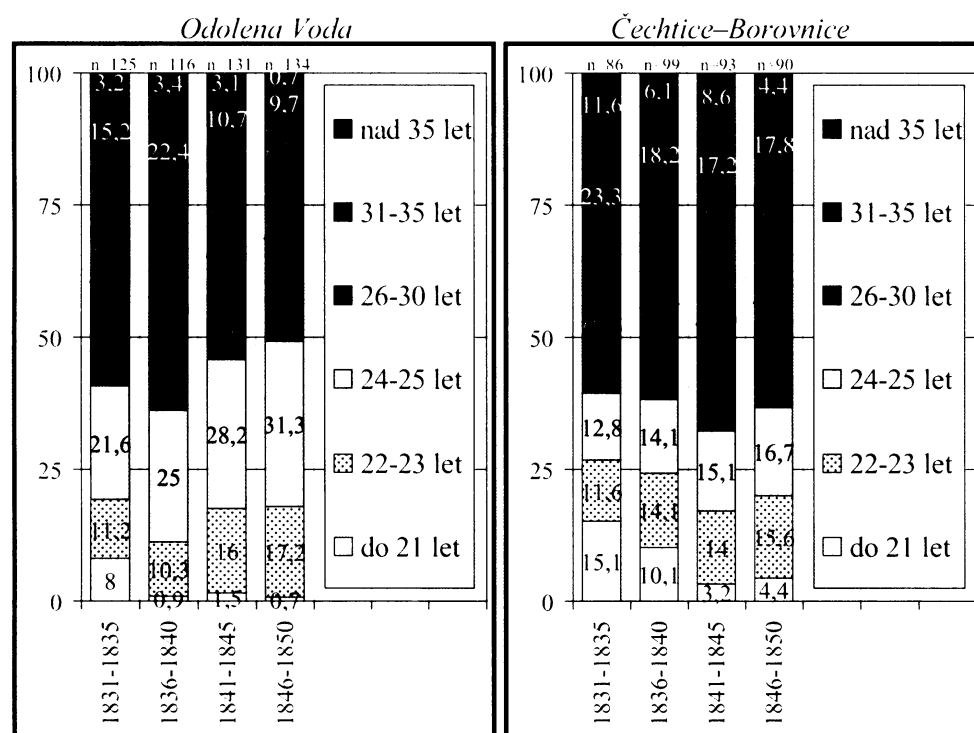

Ze struktury prvních sňatků mužů dle sňatkového věku je patrný průběh celého procesu snižování sňatkového věku.

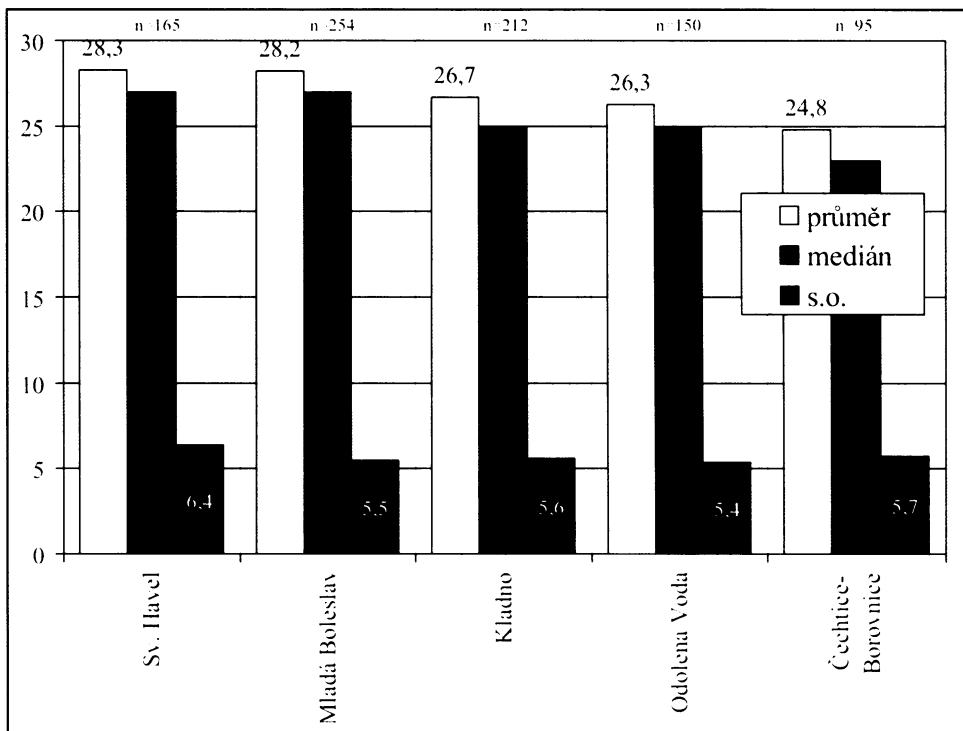
V městských oblastech vstupuje na počátku tohoto období zhruba 40% mužů do svého prvního manželství starší 30 let a pouze asi 1/5 pak ve věku bezprostředně po dosažení plnoletosti. Vlivem plynulého zlepšování podmínek, se zde sňatečnost vyvíjí tak, že na konci období je struktura de facto opačná – zhruba každý čtvrtý ženich se ke konci 19. století ženil starší 30 let.

Na Kladensku je trend snižování věku obdobný – struktura sňatků mužů zde však již z počátku období dosahuje úrovně, ke které dospěl vývoj sňatečnosti ve městech, přičemž na konci období zde struktura sňatků vykazuje *model sňatečnosti*, v celém dosavadním období nevídaný. Brzké sňatky mužů (do 21 let), tak jak je známe z počátku období na selském venkově, de facto vymizely, 1/4 mužů se oženil ve věku do 24 let, 1/3 bezprostředně o 1–2 roky později, kdy již dosáhla plnoletosti. Ve věku do 30 let pak svůj sňatek uzavírá necelých 30% ženichů a ve věku nad 30 let – ve kterém se v předchozích obdobích poprvé ženila mnohdy téměř polovina mužů v městských oblastech – již méně než 1/10 z nich (viz Obr. 5.10)

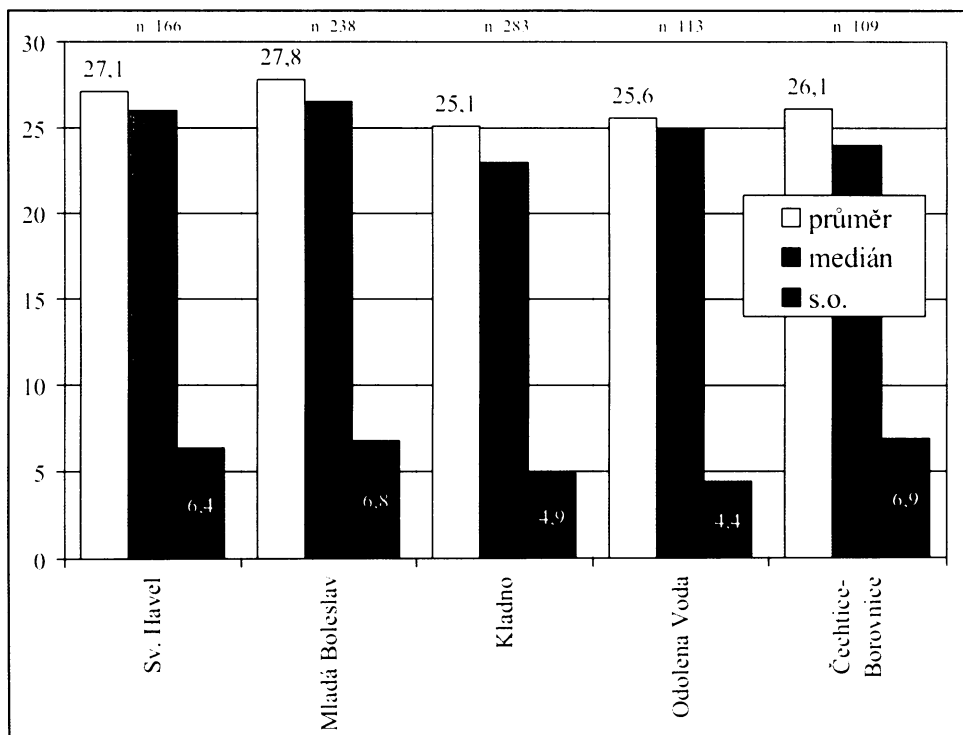
Obr. 5.11 Podíl: Struktura prvních sňatků dle sňatkového věku – generace mužů let 1801–1830, Odolena Voda / Čechtice–Borovnice

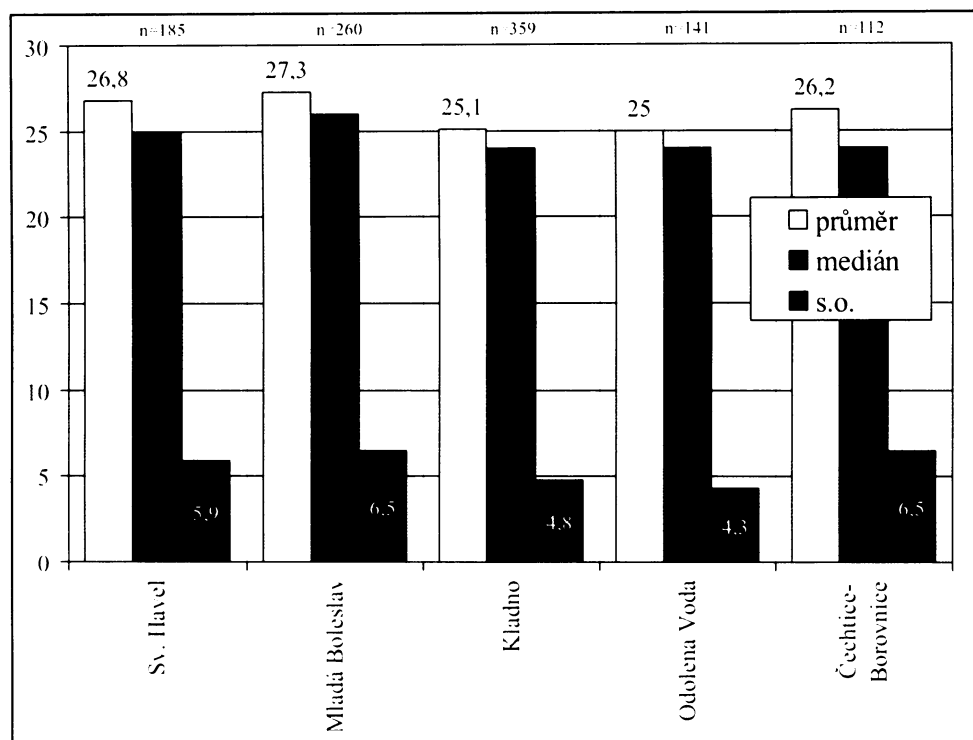
Obr. 5.12 Střední hodnoty: **Věk při prvním sňatku** – generace žen let 1831–1835

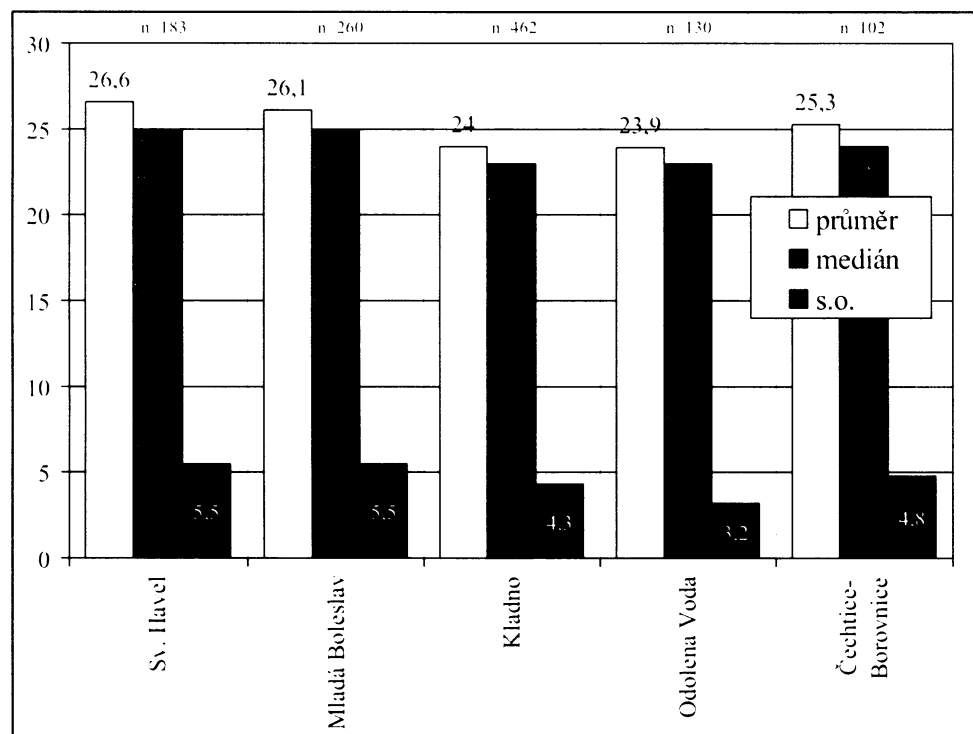
Obr. 5.13 Střední hodnoty: **Věk při prvním sňatku** – generace žen let 1836–1840

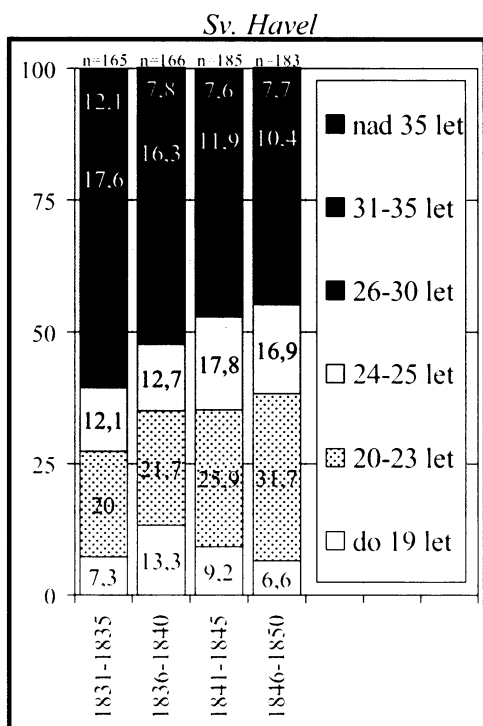
Obr. 5.14 Střední hodnoty: Věk při prvním sňatku – generace žen let 1841–1845

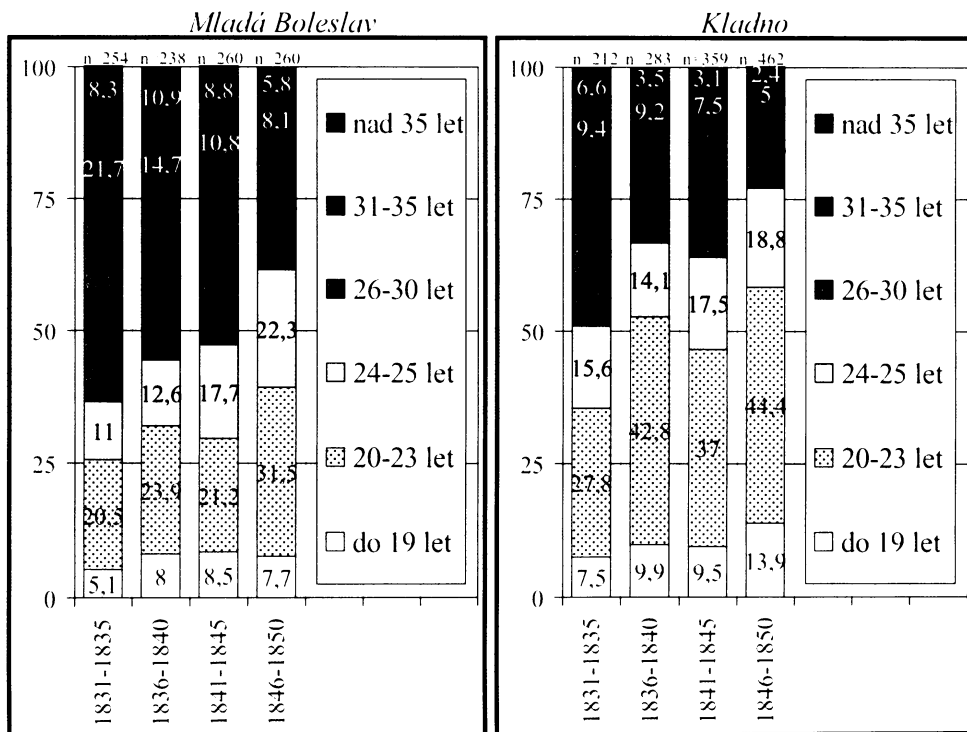
Obr. 5.15 Střední hodnoty: Věk při prvním sňatku – generace žen let 1846–1850

Obr. 5.16 Podíl: **Struktura prvních sňatků dle sňatkového věku – generace žen let 1831–1850, Sv. Havel**

Obr. 5.17 Podíl: **Struktura prvních sňatků dle sňatkového věku – generace žen let 1801–1830, Mladá Boleslav / Kladno**

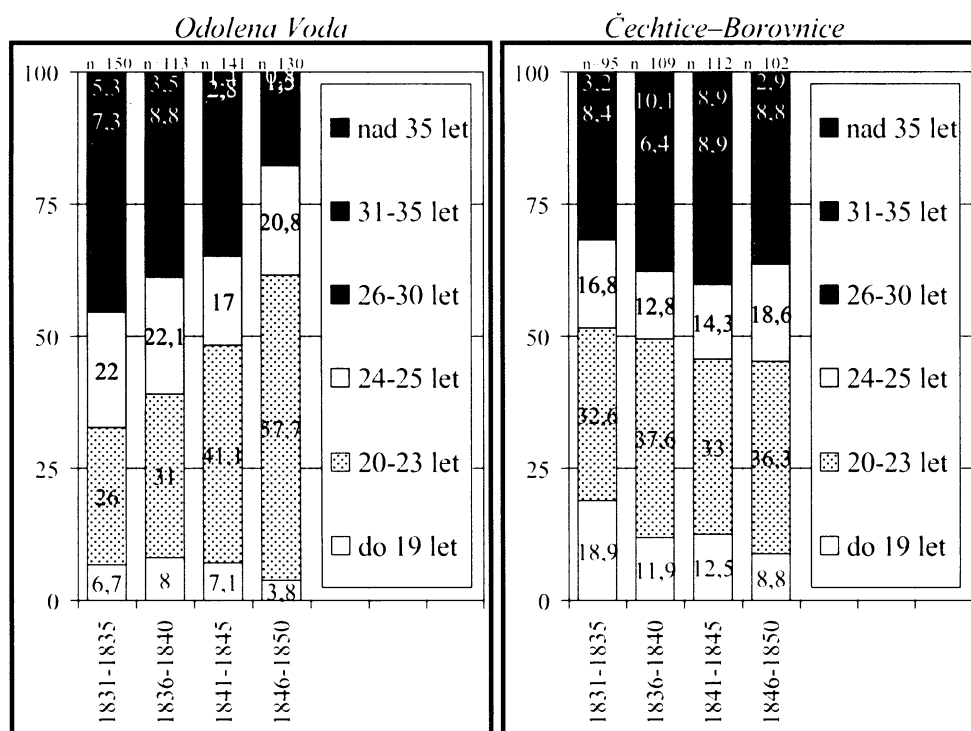

5.4. Vývoj sňatkového věku – ženy

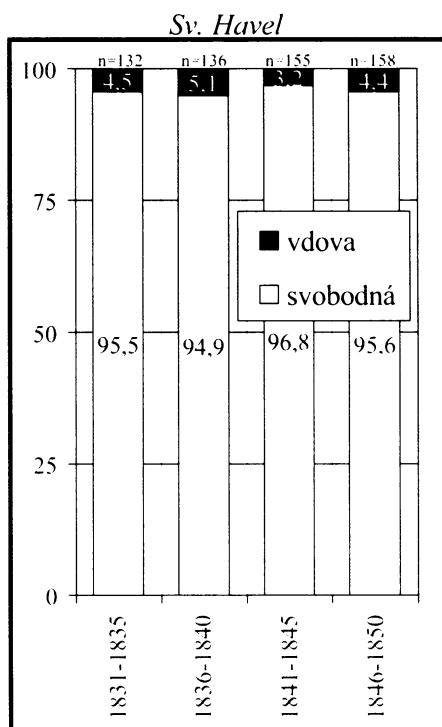
Také v případě prvních sňatků žen lze u generací let 1831–1850 hovořit o odeznívání trendu odkladu sňatků do vyššího věku. Hned u první generační pětiletky tohoto období klesá hodnota věkového mediánu a to nejvýrazněji u sňatků kladenských nevěst, kde v prvních dvou pětiletkách dojde v poklesu zhruba o 2 roky, takže se zde polovina nevěst vdává do věku 23 let. Od této generace se sňatkové chování a věk významně liší od městských oblastí (viz Příloha 14–15). Lze konstatovat, že v závěru období se ve městech ženy z poloviny vdávají bezprostředně po dovršení plnoletosti (do 25 let věku), přičemž ve vesnických oblastech a na Kladensku je to zhruba o 2 roky dříve (viz Obr. 5.12).

Odeznívání doby odkladu sňatků a snižování sňatkového věku sebou v zemědělských oblastech a na Kladensku přináší také změny ve struktuře sňatkového věku. Ačkoliv se sňatkový věk výrazně snižuje a odklad sňatků do věku vyššího než 30 let postihuje již pouze asi každou desátou nevěstu (což je historické minimum), nedochází zde k opětovnému zvýšení podílu sňatků do 20 let věku. Nejvíce narůstá podíl nevěst, které svůj první sňatek uzavírají ještě před dosažením hranice dospělosti – ovšem jako dvacetileté. Podíl této skupiny dosahuje v případě měšťanských nevěst zhruba 1/3, na Kladensku téměř 1/2 a v oblasti Odolena Voda tvoří dokonce většinu.

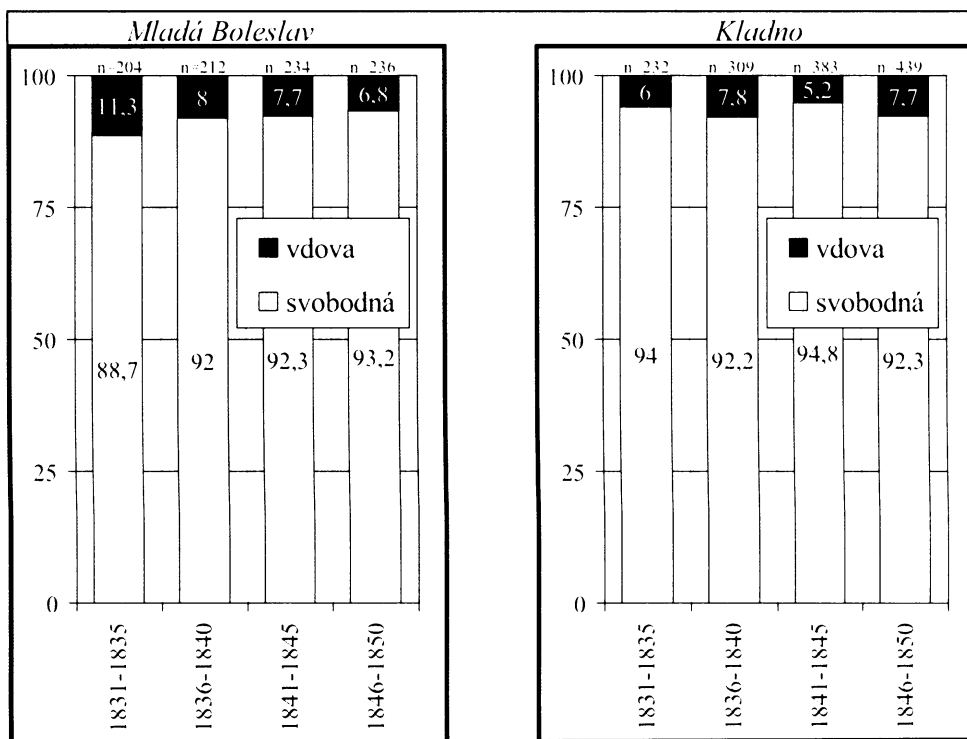
Obr. 5.18 Podíl: Struktura prvních sňatků dle sňatkového věku – generace žen let 1801–1830, Odolena Voda / Čechtice–Borovnice

Obr. 5.19 Podíl: **Struktura prvních sňatků podle rodinného stavu partnera – generace mužů let 1831–1850, Sv. Havel**

Obr. 5.20 Podíl: **Struktura prvních sňatků podle rodinného stavu partnera – generace mužů let 1801–1830, Mladá Boleslav / Kladno**

5.5. Vývoj heterogamních sňatků

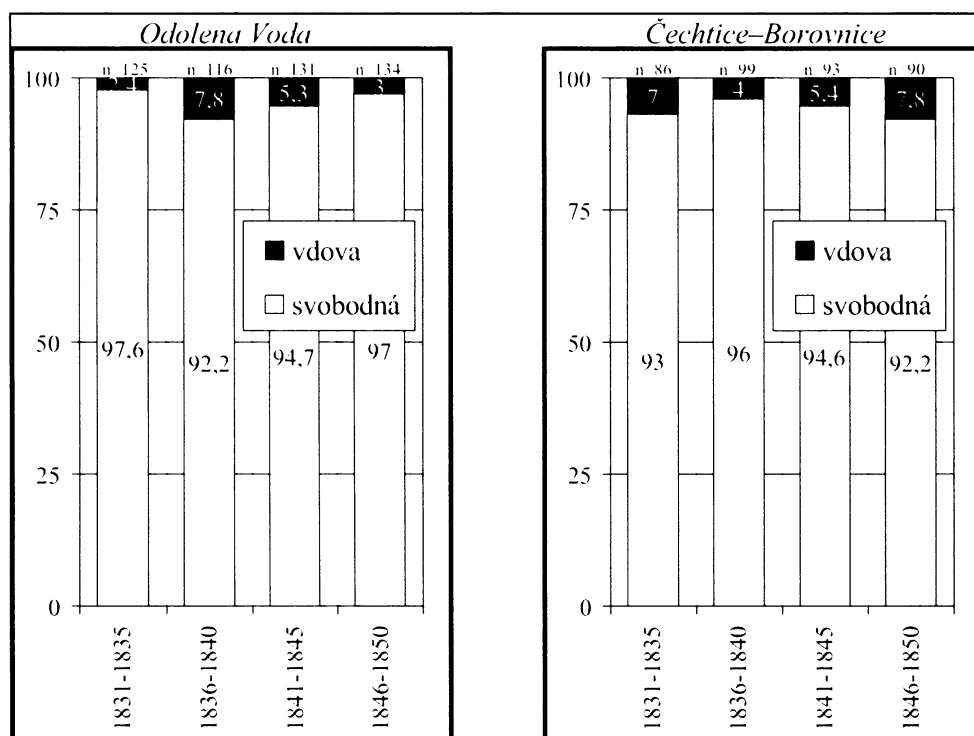
Také v období, kdy dlouhodobě příznivý vývoj životních podmínek byl přerušeno dvěma krátkodobými krizemi – mortalitní v čase prusko-rakouské války a hospodářskou v 70. letech –, zůstávají tyto sňatky s ovdovělou (resp. rozvedenou) partnerkou vítaným východiskem v případě krizových období. Jedinou oblastí, kde vdovy stabilně zaujímají minimální podíl i v době krizi, je pražská farnost Sv. Havla (viz Obr. 5.19).

V ostatních oblastech lze pozorovat krátkodobé zvýšení podílu těchto sňatků nad běžnou úroveň 1/20. V Mladé Boleslavi, kde jsme v předchozím období zaznamenali nárůst těchto typů sňatků až na 1/10, se v tomto období podíl postupně snižuje (viz Obr. 5.20).

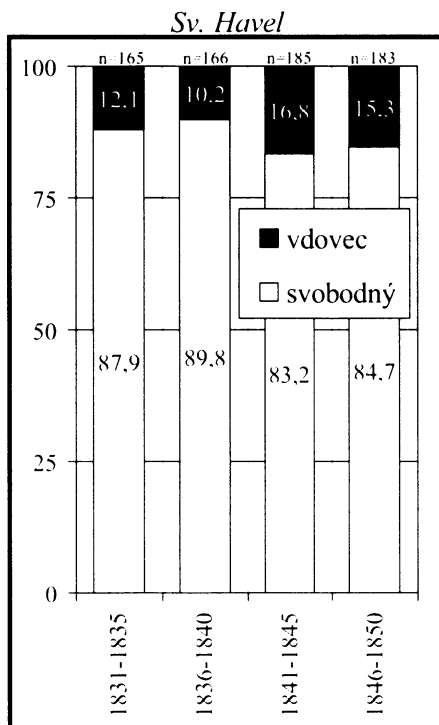
V oblasti Odolena Voda se skokově zvyšuje podíl těchto sňatků u generací mužů, kteří do svého manželství vstupovali v období války r. 1866. Lze se domnívat, že epidemie, které s sebou válka a především válčící vojska přinesly, mohly zasáhnout i tuto oblast – Odolena Voda leží na sever od Prahy ve směru přesunu vojsk do prostoru severovýchodních Čech, ve kterém boje probíhaly a které byly také válkou nejvíce zasaženy (viz Obr. 5.21).

Všechny výše uvedené trendy jsou signifikantní pouze na nižších hladinách významnosti.

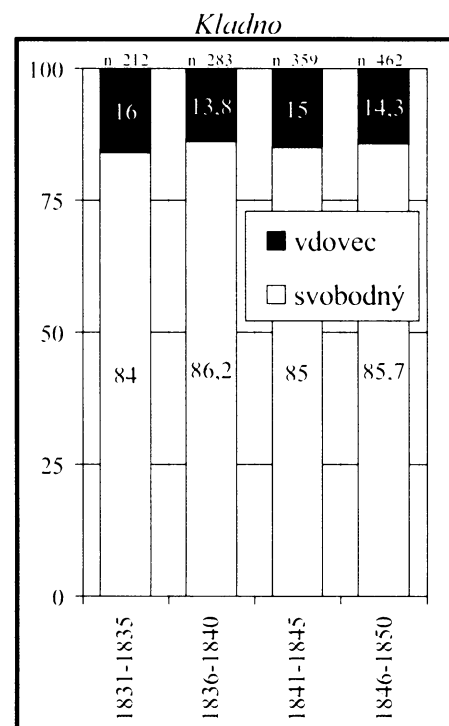
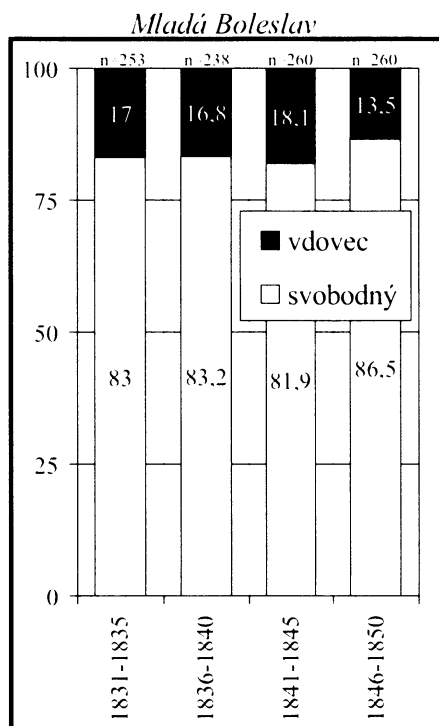
Obr. 5.21 Podíl: Struktura prvních sňatků podle rodinného stavu partnera – generace mužů let 1801–1830, Odolena Voda / Čechtice–Borovnice

Obr. 5.22 Podíl: **Struktura prvních sňatků podle rodinného stavu partnera** – generace žen let 1831–1850, Sv. Havel

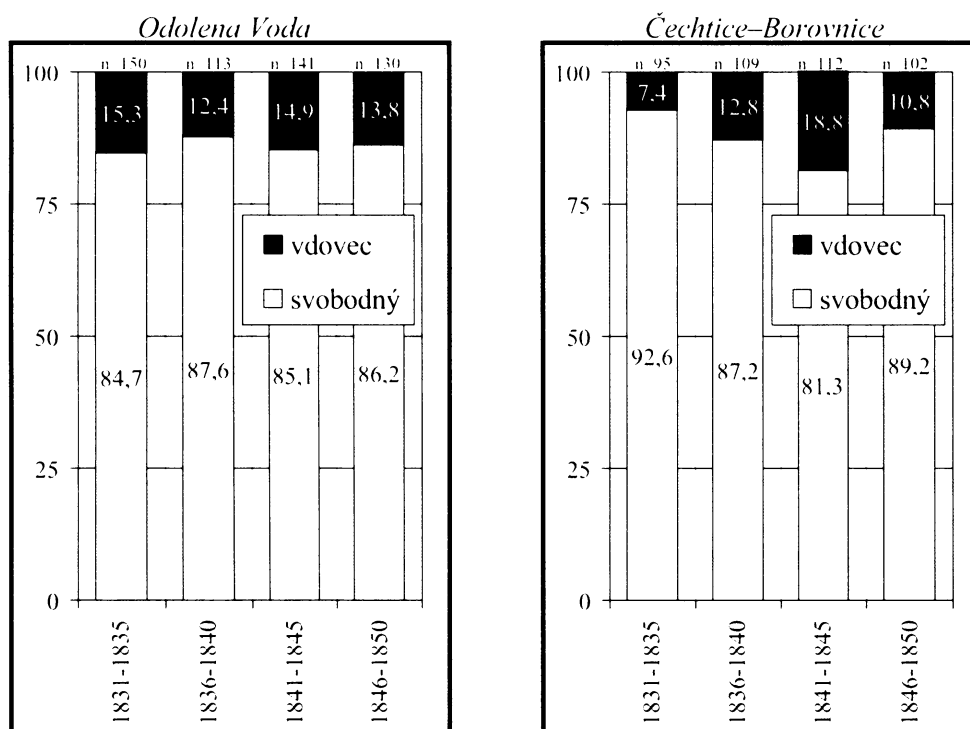
Obr. 5.23 Podíl: **Struktura prvních sňatků podle rodinného stavu partnera** – generace žen let 1801–1830, Mladá Boleslav / Kladno

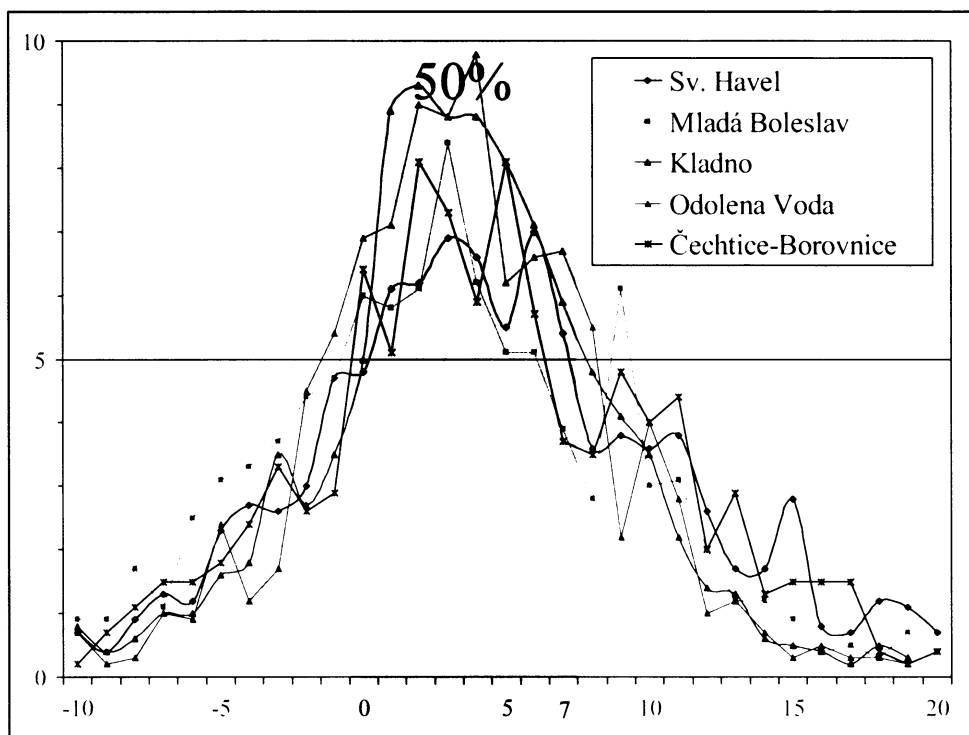
Ačkoliv první sňatky žen s vdovcem (resp. rozvedeným partnerem) i v tomto období zaujímají významnější podíl než sňatky svobodných mužů s vdovou, lze v celém tomto období pozorovat postupný pokles z 1/5 až na podíl 1/10 u generací žen let 1831–1840, které vstupují do manželství v pražské oblasti. Ovšem náhlý vzestup ve druhé polovině období, nás přesvědčuje, že i v Praze, byli vdovci vítanými partnery – obzvláště v době krizí (viz Obr. 5.22).

Podobný nárůst heterogamních sňatků můžeme zaznamenat i v oblasti Čechtice–Borovnice (viz Obr. 5.24). V tomto období je v této oblasti zdokumentován výskyt cholery a navíc se lze domnívat, že velká hospodářská krize ještě více posílila emigrační chování místních obyvatel (především mladých mužů). Nelze se proto divit ženám, které za svého prvního manžela volily vdovce v době, kdy mladých mužů byl v oblasti nedostatek, rodina nevěsty z důvodu špatné hospodářské situace nemohla nevěstě vyplatit věno a navíc v důsledku mortalitních krizí, které venkov provázely de facto až do konce 19. století, byl odvoděných partnerů dostatek.

Obr. 5.24 Podíl: Struktura prvních sňatků podle rodinného stavu partnera – generace žen let 1801–1830, Odolena Voda / Čechtice–Borovnice

Obr. 5.25 Podíl: Věkový rozdíl snoubenců při sňatku – protogamní sňatky generací let 1831–1850

5.6. Shrnutí poznatků

Ačkoliv se v tomto období jeví jako nejprůzračnější oblast pro uzavření sňatku industrializující se Kladno, nelze si nepovšimnout také velmi výrazného zlepšení sňatkových poměrů obou městských oblastí – vždyť u žen v Mladé Boleslavi se během tohoto období čtyř generačních pětiletých snížila hodnota mediánu sňatkového věku o 2 roky – tzn. stejně jako na Kladně – přičemž u mužů dokonce o 4 roky! Rozdíl mezi Kladenskem a městskými oblastmi spočívá v úrovni věku, na kterém se pokles zastavil. Zatímco věkový medián prvních sňatků mužů v městských oblastech v závěru tohoto období klesl na hodnotu 26 let (Mladá Boleslav) resp. 27 let (Sv. Havel), na Kladně klesá na 25 let, přičemž a mezi průměrným sňatkovým věkem v městských oblastech a na Kladensku je rozdíl 2 roky. U žen klesají v tomto období střední hodnoty sňatkového věku o 2 roky, přičemž na Kladensku dosahuje věkový medián hodnoty pod hranici plnoletosti (23let); v městských oblastech se pak do 25 let vdává polovina nevěst. Věkový rozdíl zjištěný u protogamních sňatků nám říká, že v tomto období byla polovina ženichů o 0–7 let starší než nevěsta (viz Obr. 5.25), což v porovnání s předchozími obdobími představuje mírné snížení věkového rozdílu o 1–2 roky.

Můžeme konstatovat, že generace mužů, kteří se narodili na konci feudalismu a kteří již svůj život prožili jako svobodní jedinci a nikoliv jako poddaní, svými sňatky v období hospodářské konjunktury jako první za všech zkoumaných oblastí uplatnili pro uzavření svého prvního sňatku nový přechodový model, který započal období velkých demografických změn konce 19. století. Stalo se tak na území původně lidnaté zemědělské oblasti, jejíž okolí zásobovalo rychle rostoucí průmysl dělníky ze selského prostředí, kteří zde našli práci, domov a brzy po příchodu do oblasti si mohli dovolit uzavřít sňatek a založit rodinu. Porovnáme-li jejich sňatkové chování s úrovní sňatečnosti v ostatních zemědělských oblastech, zjistíme, že takto příznivé podmínky jim selské prostředí, ze kterého z velké části přišli, poskytnout nemohlo.

Také u nevěst dochází ke změně sňatkového chování – i v době příznivé pro uzavření sňatku, se již nezvyšuje podíl nevěst mladších 20 let, ale k nárůstu dochází u sňatků, které ženy uzavírají ve věku 20–23 let – tzn. ještě před hranicí plnoletosti. Tento trend lze u sňatků na Kladensku vysvětlit nejspíše novými možnostmi obživy, které zaměstnání v průmyslu přináší. Muži jsou ekonomicky soběstačnější již záhy po dovršení plnoletosti. K vybudování nové domácnosti a založení rodiny mají všechny potřebné podmínky, jakými jsou především domek nebo byt v dělnické čtvrti a pravidelná mzda. Vzhledem k tomu, že přirozenou partnerkou pro ně je žena stejně stará či spíše mladší, vybírají si nevěstu z věkové kategorie 20–23 let, jejíž podíl na věkové struktuře prvních sňatků žen dále narůstá.

Sňatek s ovdovělou osobou se v průběhu tohoto období transformuje do podoby jakéhosi doplňku, který se na prvních sňatcích nepodílí větší měrou, nicméně v období protogamním sňatkům nepříznivém se tento podíl zvyšuje a to především u prvních sňatků žen, které do svého prvního manželství vstupují s vdovcem. Na konci období neklesá již celkový podíl protogamních sňatků v žádné ze zkoumaných oblastí pod 90% (resp. pod 80% u prvních sňatků žen).

ZÁVĚR

Pokud máme poskytnout jednoznačnou výpověď o vývoji sňatkového chování snoubenců 80 generací narozených mezi lety 1771–1850, musíme především hovořit o regionální diferenciaci tohoto chování, které je po celé zkoumané období je především závislé na oblasti, ve které snoubenci vstupují do svého manželství a která se také většinou po sňatku stává jejich prvním společným domovem.

Generace snoubenců, kteří uzavřeli svůj první sňatek na počátku námi sledovaného období, které z hlediska historického rámce reprezentuje dobu přelomu 18. a 19. století, se při vstupu do manželství chovají v souladu s odvětvovým typem oblasti. Vývoj sňatečnosti je v této době duální – odlišný pro město a venkov. Úroveň sňatkového věku a jeho strukturou se Mladá Boleslav po celé zkoumané období významně neliší od pražské farnosti Sv. Havla. Také vesnické oblasti vč. Kladenska se na počátku zkoumaného období významně neliší v hodnotách sňatkového věku mužů a žen. Dříve uváděný odhad rozpětí průměrného sňatkového věku 23–24 pro ženy a 26–27 let pro muže pro období přelomu 18. a 19. století¹⁰² není pro výsledky této studie vyhovující. Na podkladě středních hodnot sňatkového věku generací snoubenců let 1771–1780, kteří časováním realizace svých prvních sňatků odpovídají výše uváděnému období, zjišťujeme, že uvedené rozpětí postihuje situaci pouze ve venkovských oblastech. Správnější rozpětí průměru sňatkového věku pro přelom 18. a 19. století je pro ženy 23–26 let a u prvních sňatků mužů pak 26–30 let. Porovnáme-li dále hodnoty průměru sňatkového věku s hodnotami zjištěnými v letech 1800–1824 v Anglii a Německu, zjišťujeme, že úroveň sňatkového trhu na venkově se přibližuje spíše anglickému modelu a naopak městský trh odpovídá hodnotám sňatkového věku v Německu.¹⁰³

Brzy po předpokládaném nástupu odkladů sňatků se úroveň sňatečnosti na Kladensku přibližuje stavu v obou městských farnostech, přičemž celý trend odkladů sňatků v první polovině 19. století se šíří z měst (nejprve z Prahy) na venkov a zároveň nabývá určitého zpoždění, kdy generace snoubenců ve spádové oblasti měst – Kladensko a Odolena Voda – zaznamenávají maxima sňatkového věku o 20 až 30 let později; nejvíce se opoždí sňatkový trh v oblasti Čechtickoborovnické, která se nachází od Prahy nejdále. Maxima sňatkového věku žen – věkový medián 28 let – nedosahují ve zkoumaném období dle předpokladu generace pražských nevěst, ale ženy, které svůj první sňatek realizovaly v oblasti Mladá Boleslav, což podporuje předpoklad, že zaměstnávání žen v tradičním průmyslu vedlo k větší míře odkladů sňatků.

¹⁰² **Fialová, Ludmila:** *Příspěvek k možnostem studia sňatečnosti v Českých zemích za demografické revoluce.* HD 9/1985, Ústav československých a světových dějin ČSAV, Praha 1985, s. 92.

¹⁰³ **Kláštorská, Alice:** *Zásahy Výběr partnera a sňatkový věk dědiců venkovských usedlostí na Štáhlavsku a jejich sourozenců v 18. a na počátku 19. století.* HD 22/ 1998. Komise pro historickou a sociální demografii, Praha 1998, s. 151.

Průmyslová expanze Kladenska v 50. letech 19. století změnila takřka během jedné dekády (muži narození v letech 1831–1840 a ženy narozené v letech 1836–1845) sňatkové chování přítomného obyvatelstva. Oblast se již napříště vyvíjí až do konce období autonomně, sňatkové podmínky jsou zde nejlepší na konci období – kdy je zdě již nastolen nový typ sňatečnosti – nejvýhodnější pro uzavření sňatku. U mužů dosahuje medián sňatkového věku 25 let, což představuje nejnižší hodnotu ze všech oblastí; 1/4 mužů se žení ve věku do 24 let, 1/3 bezprostředně o 1–2 roky později, ve věku do 30 let pak necelých 30% ženichů a ve věku nad 30 let již méně než 1/10 ženichů. Také pro realizaci sňatků žen vykazuje tato oblast příznivou úroveň sňatečnosti – na konci zkoumaného období zde medián sňatkového věku dosahuje hodnoty totožné pro příměstskou zemědělskou oblast Odolena Voda – tj. 23 let, přičemž tato hodnota je o 2 roky nižší než na Mladoboleslavsku nebo v Praze.

HETEROGAMNÍ SŇATKY Ačkoliv dosavadní studie vývoje heterogamních prvních sňatků svobodných s ovdovělými partnery předpokládají vyšší zastoupení těchto sňatků na venkově, z výsledků analýz vyplývá, že mezi oblastmi není žádná, která by se po celé období odlišovala konstantním podílem těchto sňatků – ať již na prvních sňatcích mužů či žen. Legislativní změny v dědickém právu ovlivnily podíl heterogamních sňatků ihned na začátku období – v generačních dekadách 1771–1790, kdy se snižuje zastoupení heterogamních sňatků u prvních sňatků mužů i žen. Tento trend není ale v celém zkoumaném období tak výrazný, jak jsme předpokládali. Lze konstatovat, že větší vliv na zastoupení heterogamních sňatků má aktuální situace na lokálním sňatkovém trhu – tzn. jeho poptávka a nabídka –, kterou mj. ovlivňují lokální úmrtnostní poměry a především stěhování do příp. z oblasti. Prakticky jedinou oblastí, kde dědické záležitosti výrazněji ovlivňovaly sňatkové chování, je typicky rurální oblast Odolena Voda – vdovy zde zauímají na prvních sňatcích mužů stabilní podíl nižší než 5%. Jedinou výjimku tvoří období vrcholu hospodářské krize 70. let. Dalším jevem je analogická směna podílu heterogamních sňatků mezi depopulačními–emigračními oblastmi a hospodářsky se rozvíjejícími se oblastmi s vysokou imigrací. V době mortalitní krize válečného roku 1866 a následných krizových let 70. se v Čechtickoborovnické oblasti zvyšuje podíl vdovců na prvních sňatcích nevěst a analogicky v Mladoboleslavské oblasti stoupá podíl vdov na prvních sňatcích mužů, zřejmě z důvodu, že muži, kteří odešli z neúrodných a neperspektivních oblastí, zvýšili v imigračních oblastech poptávku po nevěstách, a tím i šance vdov na další sňatek.

VZRŮST SŇATEČNOSTI V R.1810-11 Příznivý vývoj ve sňatečnosti na konci první dekády 19. století se promítl pouze skokovým vzrůstem sňatků v chudších zemědělských oblastech Čechtickoborovnické a především pak na Kladensku, kde se v generační dekádě snoubenců narozených v letech 1781–1790 prudce zvýšil počet mužů a žen, kteří do svého prvního manželství vstupovali ještě před dovršením 24 let věku – u mužů z 1/5 na více než 1/2; u žen pak z 1/2 na 3/4. Vysvětlujeme si to únikem z vojenské služby v době verbování do rakouských vojsk bojujících v napoleonských válkách.

Studie také přináší obsáhlé zkušenosti z aplikace generační analýzy sňatečnosti a statistických metod při interpretaci výzkumů v historické demografii, které umožňuje digitalizace pramenů a jejich následné zpracování za pomoci výpočetní techniky. Tento přístup se jednoznačně jeví být přínosem

především při ověřování předpokladů a hypotéz vycházejících ze současného historického poznání. V reálných podmínkách malých vzorků reprezentujících málo lidnaté venkovské oblasti je patrné, k jakým omylům může při výkladu trendů ve sňatečnosti (a de facto v celém populačním chování) docházet, v případě že nejsou tyto metody práce používány a modely populačního chování statisticky testovány. Samozřejmě že omezení ve velikostech datových souborů nemůže a ani nesmí historické demografie odradit od dalších výzkumů na bázi mikro-sond a rekonstrukcí malých historických komunit. Odklon od takovýchto výzkumů a omezení historické demografie na výzkumy velkých datových souborů, které se v historické statistice vyskytují až ke konci 19. století, nebo se napříště soustředit pouze na výzkumy početnějších populací měst, by připravilo celou demografii jako vědní disciplínu o cenný zdroj historiografického poznání, do něhož patří valná část výzkumů, které současná historická demografie produkuje. Vždyť právě na příkladu sňatečnosti se ukazuje, že v rozhodovacích procesech jedinců v historických dobách hrají svoji roli také kvalitativní faktory založené nejen na sociální a ekonomické pozici jedince v lokální komunitě, ale také na lokálních tradicích a historickém vývoji. Ačkoliv je zobecňování trendů populačního vývoje v moderní demografii populární, nesmíme zapomínat, že podmínky pro masové předávání vzorců chování s sebou přináší až moderní doba. V dobách před 20. stoletím žily mnohé lokální komunity „vlastním životem“, který se nezřídka vymykal nejen stavu předpokládanému tehdejšími autoritami (ať již institucemi, osobnostmi nebo kronikáři), ale i stavu, který ve svých výzkumech dnes předpokládají velmi často i mnozí historikové a historičtí demografové.

LITERATURA

- **Beneš a kol.:** *Mladoboleslavsko v proměnách času*. Libri, Praha 1997.
- **Beránková, Jana:** *Demografický vývoj města Kouřimi v letech 1650–1850*. HD18/1994, Komise pro historickou a sociální demografii, Praha 1994.
- **Bologne, Jean-Claude:** *Svatby. Dějiny svatebních obřadů na Západě*. Volvox Globator, Praha 1997.
- **Čapka, František:** *Dějiny zemí Koruny české v datech*. LIBRI, Praha 200.
- **Fauve-Chamoux, Antoinette:** *K historii vdov*. HD23/1999, Komise pro historickou a sociální demografii, Praha 1999.
- **Fialová L., Horská P., Kučera M., Maur E., Musil J., Stloukal M. :** *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Mladá fronta, Praha 1998.
- **Fialová, Daniela:** *O Čechticích od nejstarších dob do současnosti*. Obecní úřad, Čechtice 1993
- **Fialová, Ludmila:** *Age Structure of the Balance of Migration in the Czech Lands*. HD 13/1989, Ústav československých a světových dějin ČSAV, Praha 1989.
- **Fialová, Ludmila:** *K vývoji obyvatelstva přirozenou měnou v Českých zemích v 17. a 18. století*. HD18/1994, Komise pro historickou a sociální demografii, Praha 1994.
- **Fialová, Ludmila:** *Sňatkový věk obyvatelstva Starého Města Pražského v 19. století*. DP – Žena v dějinách Prahy, Praha 1996.
- **Fialová, Ludmila:** *Změny ve vývoji plodnosti v Českých zemích za Demografické revoluce*. HD 15/1991, HÚ ČSAV, Praha 1991stav československých a světových dějin ČSAV, Praha 1991.
- **Holubová, Michaela:** *Geografická a sociální mobilita snoubenců farnosti Dobruška od konce 18. století do druhé poloviny 19. století*. HD 28/2004, Komise pro historickou a sociální demografii, Praha 2004.
- **Horská, Pavla:** *Vztah sociální a geografické mobility v dějinách obyvatelstva českých zemí*. HD 12/1987, Ústav československých a světových dějin ČSAV, Praha 1987.
- **Horský J., Seligová M.:** *Rodina našich předků*. Nakladatelství Lidové noviny. Knihovna Dějin a současnosti Praha 1996.
- **Horská, Pavla:** *Žena v Praze na přelomu 19. a 20. století*. Documenta Pragensia 1996.
- **Kačerová, Eva:** *Sňatečnost v 17. a 18. století ve světle matrik pražské farnosti Panny Marie pod řetězem*. HD28/2004, Komise pro historickou a sociální demografii, Praha 2004.
- **Kárníková, Ludmila:** *Vývoj obyvatelstva v Českých zemích 1704-1914*. Nakladatelství Československé Akademie Věd, Praha 1965.

- **Klásterská A.:** *Výběr partnera a sňatkový věk dědiců venkovských usedlostí a jejich sourozenců na Štáhlavsku v 18. a na počátku 19. století.* HD 22/1998, Komise pro historickou a sociální demografii, Praha 1998.
- **Kuča, Karel:** *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.* Libri, Praha 1996–7.
- **Láník, Jaroslav:** *Vybrané demografické charakteristiky některých Českých městve druhé polovině 19. století.* Ústav československých a světových dějin ČSAV, Praha 1987.
- **Maur, Eduard:** *Počátky demografického přechodu v Evropě .* UK, Praha 2005.
- **Maur, Eduard:** *Základy historické demografie.* Universita Karlova, Praha 1983.
- **Mrázková, Jana:** „*Prislibuji sobě věrnost, lásku a upřímnost až do smrti zachovati.*“ *Vliv rodiny a „ přátel“ na volbu životního partnera – panství Třeboň na konci 18. a počátkem 19. století.* HD 29/2005, Komise pro historickou a sociální demografii, Praha 2002.
- **Pavlík Z., Kühnl K.:** *Úvod do kvantitativních metod pro geografý.* UK, Praha 82.
- **Pavlík Z., Rychtaříková J., Šubrtová A.:** *Základy demografie.* Academia, Praha 1986.
- **Petráň J. a kol.:** *Dějiny hmotné kultury II.* Karolinum, Praha 1995.
- **Petráň J. a kol.:** *Počátky českého národního obrození : společnost a kultura v 70. až 90. letech 18. století (1770-1791).* Academia, Praha 1990.
- **Polách, Eduard:** *Pravidla sazby diplomových prací.* Jihočeská univerzita v Českých Budějicích, Pedagogická fakulta, České Budějovice 1998.
- **Prokopec, Jiří:** *Manželství a rozvody v Českých zemích v 19. století.*
- **Průcha V., Faltus J.:** *Všeobecné hospodářské dějiny 19. a 20. století.* VŠE, Praha 1996.
- **Růžička, Ladislav:** *K vývoji úmrtnosti v Českých zemích.*
- **Srb, V. a Kučera, M.:** *Vývoj obyvatelstva v Českých zemích v XIX. století.*
- **Šimůnková, Alena:** *Statut, odpovědnost a láska: vztahy mezi mužem a ženou v české měšťanské společnosti v19.století.* ČČH 95/1997, Historický ústav AV ČR, Praha 1997.
- **Štěrbová, Blanka:** *Vývoj sňatečnosti – Novosedly nad Nežárkou 1686-1910.* HD 11/1987, Ústav československých a světových dějin ČSAV, Praha 1987.
- **Štěrbová, Blanka:** *Vývoj sňatečnosti ve Střelských Hošticích v letech 1891–1999.* HD 23/1999, Komise pro historickou a sociální demografii, Praha 1999.
- **Šubrt, Jiří:** *Civilizační teorie Norberta Eliase.* Karolinum, Praha 1996.
- **Tuček, Pavel:** *Analýza sňatečnosti ve třech vybraných farnostech letech 1784–1899.* Bakalářská práce, PřF UK, Praha 2000.
- **Velková-Klásterská, Alice:** *Zásahy státu do vztahu mezi vrchností a poddanými a jejich dopad na vesnickou rodinu na přelomu 18. 19. století.* ČNM 168/ 1999. Národní Muzeum, Praha 1999, s. 53.

PŘÍLOHA

T-Test pro sňatkový věk generací mužů 1771–1850

Group Statistics								
	farnost	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean			
sňatkový věk - MUŽI	Borovnice	886	29,32	9,038	0,304			
	Čechtice	829	29,86	8,708	0,302			
Independent Samples Test								
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means				
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference
sňatkový věk - MUŽI	Equal variances assumed	0,034	0,854	-1,263	1713	0,207	-0,54	0,429
	Equal variances not assumed			-1,265	1711,52	0,206	-0,54	0,429

T-Test pro sňatkový věk generací žen 1771–1850

Group Statistics								
	farnost	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean			
sňatkový věk - ŽENY	Borovnice	879	25,11	7,625	0,257			
	Čechtice	843	25,69	7,772	0,268			
Independent Samples Test								
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means				
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference
sňatkový věk - ŽENY	Equal variances assumed	2,258	0,133	-1,563	1720	0,118	-0,58	0,371
	Equal variances not assumed			-1,562	1713,622	0,118	-0,58	0,371

Příloha 2 Sřední hodnoty: Věk při prvním sňatku – generace let 1771–1850

oblast	generace	MUŽI				generace	ŽENY			
		průměr	medián	s.o.	n		průměr	medián	s.o.	n
Sv. Havel	1771-1780	29,6	28,0	5,7	216	1771-1780	25,9	24,0	5,9	253
	1781-1790	30,0	28,0	6,1	268	1781-1790	26,5	25,0	6,1	313
	1791-1800	32,2	30,0	6,5	278	1791-1800	27,5	25,0	6,9	278
	1801-1810	32,1	30,0	6,4	273	1801-1810	28,9	27,0	6,5	331
	1811-1820	31,6	30,0	6,1	294	1811-1820	28,5	27,0	6,8	311
	1821-1830	31,7	30,0	5,6	279	1821-1830	27,9	27,0	6,8	310
	1831-1840	30,5	29,0	4,9	268	1831-1840	27,7	26,0	6,4	331
	1841-1850	29,2	27,0	5,7	313	1841-1850	26,7	25,0	5,7	368
Mladá Boleslav	1771-1780	28,9	27,0	6,3	182	1771-1780	25,9	24,0	7,1	201
	1781-1790	30,1	28,0	6,6	201	1781-1790	26,8	25,0	7,2	239
	1791-1800	31,3	28,0	8,3	254	1791-1800	27,8	25,0	8,4	284
	1801-1810	31,6	29,0	7,8	303	1801-1810	29,4	26,0	8,2	359
	1811-1820	31,9	30,0	7,7	389	1811-1820	29,7	28,0	7,8	428
	1821-1830	31,2	30,0	6,1	430	1821-1830	29,1	28,0	7,0	446
	1831-1840	30,1	29,0	5,9	416	1831-1840	28,0	27,0	6,2	492
	1841-1850	28,2	26,0	5,5	470	1841-1850	26,7	25,0	6,0	520
Kladno	1771-1780	27,2	26,0	4,7	41	1771-1780	24,2	23,0	5,0	42
	1781-1790	25,9	23,0	6,4	68	1781-1790	23,1	21,0	6,0	70
	1791-1800	28,3	26,0	8,4	55	1791-1800	25,5	24,0	6,1	66
	1801-1810	29,9	27,0	7,5	73	1801-1810	25,7	24,0	6,3	71
	1811-1820	30,8	29,0	7,0	111	1811-1820	29,3	26,0	8,2	109
	1821-1830	30,0	30,0	5,0	324	1821-1830	28,6	27,0	6,8	263
	1831-1840	28,0	27,0	4,5	541	1831-1840	25,8	24,0	5,3	495
	1841-1850	26,7	25,0	4,0	822	1841-1850	24,5	23,0	4,6	821
Odolena Voda	1771-1780	26,0	24,0	5,2	125	1771-1780	23,5	21,0	6,3	134
	1781-1790	26,0	24,0	6,8	146	1781-1790	23,2	20,0	5,9	178
	1791-1800	27,8	25,0	6,7	146	1791-1800	25,1	24,0	6,0	177
	1801-1810	28,5	27,0	6,6	191	1801-1810	26,5	25,0	6,6	205
	1811-1820	27,9	26,0	4,9	215	1811-1820	26,6	25,0	5,7	240
	1821-1830	29,0	28,0	5,1	216	1821-1830	26,5	25,0	5,5	222
	1831-1840	27,9	27,0	4,4	241	1831-1840	26,0	25,0	5,0	263
	1841-1850	27,0	26,0	3,4	265	1841-1850	24,4	23,0	3,9	271
Čechtice-Borovnice	1771-1780	26,7	25,0	4,9	130	1771-1780	23,5	21,0	5,9	144
	1781-1790	25,7	23,0	6,5	162	1781-1790	23,0	20,0	6,2	189
	1791-1800	27,5	25,0	6,4	165	1791-1800	24,7	22,0	7,1	171
	1801-1810	28,3	26,0	6,3	181	1801-1810	24,9	23,0	6,9	166
	1811-1820	27,6	26,0	6,1	230	1811-1820	24,2	22,5	5,6	246
	1821-1830	29,1	27,0	7,5	190	1821-1830	25,8	24,0	6,5	213
	1831-1840	28,4	27,0	5,9	185	1831-1840	25,5	23,0	6,4	204
	1841-1850	28,2	27,0	4,5	183	1841-1850	25,7	24,0	5,7	214

Příloha 3 Analýza: Rozdíl skupinových průměrů věku při prvním sňatku v generačních obdobích – generace mužů let 1771–1850

MUŽI		Sv. Havel			Mladá Boleslav			Kladno			Odolena Voda			Čechtice-Borovnice			
		(I) generační období	(J) generační období	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	Mean Difference (I-J)	Std. Error
Scheffe	1771-1800	1801-1830	-3.10(*)	0.445	0,000	-1.29(*)	0.336	0,001	-3.10(*)	0.445	0,000	-1.85(*)	0.337	0,000	-1.66(*)	0.381	0,000
		1831-1850	-0.150	0.410	0,934	1.13(*)	0.351	0,006	-0.150	0.410	0,934	-0.830	0.352	0,065	-1.66(*)	0.430	0,001
	1801-1830	1771-1800	3.10(*)	0.445	0,000	1.29(*)	0.336	0,001	3.10(*)	0.445	0,000	1.85(*)	0.337	0,000	1.66(*)	0.381	0,000
		1831-1850	2.94(*)	0.258	0,000	2.42(*)	0.304	0,000	2.94(*)	0.258	0,000	1.03(*)	0.319	0,006	0.010	0.406	1,000
	1831-1850	1771-1800	0.150	0.410	0,934	-1.13(*)	0.351	0,006	0.150	0.410	0,934	0.830	0.352	0,065	1.66(*)	0.430	0,001
		1801-1830	-2.94(*)	0.258	0,000	-2.42(*)	0.304	0,000	-2.94(*)	0.258	0,000	-1.03(*)	0.319	0,006	-0.010	0.406	1,000
Bonferroni	1771-1800	1801-1830	-3.10(*)	0.445	0,000	-1.29(*)	0.336	0,000	-3.10(*)	0.445	0,000	-1.85(*)	0.337	0,000	-1.66(*)	0.381	0,000
		1831-1850	-0.150	0.410	1,000	1.13(*)	0.351	0,004	-0.150	0.410	1,000	-0.830	0.352	0,058	-1.66(*)	0.430	0,000
	1801-1830	1771-1800	3.10(*)	0.445	0,000	1.29(*)	0.336	0,000	3.10(*)	0.445	0,000	1.85(*)	0.337	0,000	1.66(*)	0.381	0,000
		1831-1850	2.94(*)	0.258	0,000	2.42(*)	0.304	0,000	2.94(*)	0.258	0,000	1.03(*)	0.319	0,004	0.010	0.406	1,000
	1831-1850	1771-1800	0.150	0.410	1,000	-1.13(*)	0.351	0,004	0.150	0.410	1,000	0.830	0.352	0,058	1.66(*)	0.430	0,000
		1801-1830	-2.94(*)	0.258	0,000	-2.42(*)	0.304	0,000	-2.94(*)	0.258	0,000	-1.03(*)	0.319	0,004	-0.010	0.406	1,000

* The mean difference is significant at the .01 level.

Příloha 4 Analýza: Rozdíl skupinových průměrů věku při prvním sňatku v generačních obdobích – generace žen let 1771–1850

ŽENY			Sv. Havel			Mladá Boleslav			Kladno			Odolena Voda			Čechtice-Borovnice		
			(I) generační období	(J) generační období	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	Mean Difference (I-J)
	1771-1800	1801-1830	-1,80(*)	0,303	0,000	-2,47(*)	0,335	0,000	-4,09(*)	0,496	0,000	-2,58(*)	0,332	0,000	-1,19(*)	0,376	0,007
		1831-1850	-0,540	0,327	0,260	-0,420	0,348	0,488	-0,760	0,446	0,239	-1,25(*)	0,349	0,002	-1,89(*)	0,415	0,000
Scheffe	1801-1830	1771-1800	1,80(*)	0,303	0,000	2,47(*)	0,335	0,000	4,09(*)	0,496	0,000	2,58(*)	0,332	0,000	1,19(*)	0,376	0,007
		1831-1850	1,26(*)	0,319	0,000	2,05(*)	0,304	0,000	3,33(*)	0,307	0,000	1,33(*)	0,324	0,000	-0,710	0,397	0,206
	1831-1850	1771-1800	0,540	0,327	0,260	0,420	0,348	0,488	0,760	0,446	0,239	1,25(*)	0,349	0,002	1,89(*)	0,415	0,000
		1801-1830	-1,26(*)	0,319	0,000	-2,05(*)	0,304	0,000	-3,33(*)	0,307	0,000	-1,33(*)	0,324	0,000	0,710	0,397	0,206
	1771-1800	1801-1830	-1,80(*)	0,303	0,000	-2,47(*)	0,335	0,000	-4,09(*)	0,496	0,000	-2,58(*)	0,332	0,000	-1,19(*)	0,376	0,005
		1831-1850	-0,540	0,327	0,302	-0,420	0,348	0,693	-0,760	0,446	0,272	-1,25(*)	0,349	0,001	-1,89(*)	0,415	0,000
Bonferroni	1801-1830	1771-1800	1,80(*)	0,303	0,000	2,47(*)	0,335	0,000	4,09(*)	0,496	0,000	2,58(*)	0,332	0,000	1,19(*)	0,376	0,005
		1831-1850	1,26(*)	0,319	0,000	2,05(*)	0,304	0,000	3,33(*)	0,307	0,000	1,33(*)	0,324	0,000	-0,710	0,397	0,226
	1831-1850	1771-1800	0,540	0,327	0,302	0,420	0,348	0,693	0,760	0,446	0,272	1,25(*)	0,349	0,001	1,89(*)	0,415	0,000
	1801-1830	1801-1830	-1,26(*)	0,319	0,000	-2,05(*)	0,304	0,000	-3,33(*)	0,307	0,000	-1,33(*)	0,324	0,000	0,710	0,397	0,226

* The mean difference is significant at the .01 level.

Příloha 5 Střední hodnoty: Věk při prvním sňatku – generace let 1771–1800

VĚK PŘI SŇATKU	MUŽI							ŽENY						
	1771-1780							1771-1780						
	Sv. Havel	Mladá Boleslav	Kladno	Odolena Voda	Čechtice-Borovnice	Sv. Havel	Mladá Boleslav	Kladno	Odolena Voda	Čechtice-Borovnice				
průměr	29,6	28,9	27,2	26,0	26,7	25,9	25,9	24,2	23,5	23,5				
medián	28,0	27,0	26,0	24,0	25,0	24,0	24,0	23,0	21,0	21,0				
s.o.	5,7	6,3	4,7	5,2	4,9	5,9	7,1	5,0	6,3	5,9				
n	216	182	41	125	130	253	201	42	134	144				
generace	1781-1790							1781-1790						
oblast	Sv. Havel	Mladá Boleslav	Kladno	Odolena Voda	Čechtice-Borovnice	Sv. Havel	Mladá Boleslav	Kladno	Odolena Voda	Čechtice-Borovnice				
průměr	30,0	30,1	25,9	26,0	25,7	26,5	26,8	23,1	23,2	23,0				
medián	28,0	28,0	23,0	24,0	23,0	25,0	25,0	21,0	20,0	20,0				
s.o.	6,1	6,6	6,4	6,8	6,5	6,1	7,2	6,0	5,9	6,2				
n	268	201	68	146	162	313	239	70	178	189				
generace	1791-1800							1791-1800						
oblast	Sv. Havel	Mladá Boleslav	Kladno	Odolena Voda	Čechtice-Borovnice	Sv. Havel	Mladá Boleslav	Kladno	Odolena Voda	Čechtice-Borovnice				
průměr	32,2	31,3	28,3	27,8	27,5	27,5	27,8	25,5	25,1	24,7				
medián	30,0	28,0	26,0	25,0	25,0	25,0	25,0	24,0	24,0	22,0				
s.o.	6,5	8,3	8,4	6,7	6,4	6,9	8,4	6,1	6,0	7,1				
n	278	254	55	146	165	278	284	66	177	171				

Příloha 6 Analýza: Rozdíl skupinových průměrů věku při prvním sňatku v oblastech – generace mužů let 1771–1800

MUŽI			1771 - 1780			1781 - 1790			1791 - 1800		
Test	(I) oblast	(J) oblast	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Scheffe	Sv. Havel	Mladá Boleslav	0,680	0,562	0,836	-0,170	0,602	0,999	0,860	0,624	0,751
		Kladno	2,320	0,952	0,204	4,09(*)	0,876	0,000	3,870	1,061	0,010
		Odolena Voda	3,55(*)	0,628	0,000	3,96(*)	0,664	0,000	4,43(*)	0,735	0,000
		Čechtice-Borovnice	2,89(*)	0,620	0,000	4,25(*)	0,642	0,000	4,68(*)	0,706	0,000
	Mladá Boleslav	Sv. Havel	-0,680	0,562	0,836	0,170	0,602	0,999	-0,860	0,624	0,751
		Kladno	1,650	0,966	0,574	4,26(*)	0,905	0,000	3,010	1,069	0,096
		Odolena Voda	2,88(*)	0,649	0,001	-4,13(*)	0,701	0,000	3,57(*)	0,747	0,000
		Čechtice-Borovnice	2,220	0,642	0,018	4,42(*)	0,681	0,000	3,81(*)	0,719	0,000
	Kladno	Sv. Havel	-2,320	0,952	0,204	-4,09(*)	0,876	0,000	-3,870	1,061	0,010
		Mladá Boleslav	-1,650	0,966	0,574	-4,26(*)	0,905	0,000	-3,010	1,069	0,096
		Odolena Voda	1,230	1,006	0,828	-0,130	0,947	1,000	0,560	1,137	0,993
		Čechtice-Borovnice	0,570	1,001	0,988	0,160	0,932	1,000	0,810	1,119	0,972
	Odolena Voda	Sv. Havel	-3,55(*)	0,628	0,000	-3,96(*)	0,664	0,000	-4,43(*)	0,735	0,000
		Mladá Boleslav	-2,88(*)	0,649	0,001	-4,13(*)	0,701	0,000	-3,57(*)	0,747	0,000
		Kladno	-1,230	1,006	0,828	0,130	0,947	1,000	-0,560	1,137	0,993
		Čechtice-Borovnice	-0,660	0,700	0,927	0,290	0,736	0,997	0,250	0,817	0,999
	Čechtice-Borovnice	Sv. Havel	-2,89(*)	0,620	0,000	-4,25(*)	0,642	0,000	-4,68(*)	0,706	0,000
		Mladá Boleslav	-2,220	0,642	0,018	-4,42(*)	0,681	0,000	-3,81(*)	0,719	0,000
		Kladno	-0,570	1,001	0,988	-0,160	0,932	1,000	-0,810	1,119	0,972
		Odolena Voda	0,660	0,700	0,927	-0,290	0,736	0,997	-0,250	0,817	0,999
	Sv. Havel	Mladá Boleslav	0,680	0,562	1,000	-0,170	0,602	1,000	0,860	0,624	1,000
		Kladno	2,320	0,952	0,149	4,09(*)	0,876	0,000	3,87(*)	1,061	0,003
		Odolena Voda	3,55(*)	0,628	0,000	3,96(*)	0,664	0,000	4,43(*)	0,735	0,000
		Čechtice-Borovnice	2,89(*)	0,620	0,000	4,25(*)	0,642	0,000	4,68(*)	0,706	0,000
Mladá Boleslav	Sv. Havel	-0,680	0,562	1,000	0,170	0,602	1,000	-0,860	0,624	1,000	
	Kladno	1,650	0,966	0,886	4,26(*)	0,905	0,000	3,010	1,069	0,050	
	Odolena Voda	2,88(*)	0,649	0,000	4,13(*)	0,701	0,000	3,57(*)	0,747	0,000	
	Čechtice-Borovnice	2,22(*)	0,642	0,006	4,42(*)	0,681	0,000	3,81(*)	0,719	0,000	
Kladno	Sv. Havel	-2,320	0,952	0,149	-4,09(*)	0,876	0,000	-3,87(*)	1,061	0,003	
	Mladá Boleslav	-1,650	0,966	0,886	-4,26(*)	0,905	0,000	-3,010	1,069	0,050	
	Odolena Voda	1,230	1,006	1,000	-0,130	0,947	1,000	0,560	1,137	1,000	
	Čechtice-Borovnice	0,570	1,001	1,000	0,160	0,932	1,000	0,810	1,119	1,000	
Odolena Voda	Sv. Havel	-3,55(*)	0,628	0,000	-3,96(*)	0,664	0,000	-4,43(*)	0,735	0,000	
	Mladá Boleslav	-2,88(*)	0,649	0,000	-4,13(*)	0,701	0,000	-3,57(*)	0,747	0,000	
	Kladno	-1,230	1,006	1,000	0,130	0,947	1,000	-0,560	1,137	1,000	
	Čechtice-Borovnice	-0,660	0,700	1,000	0,290	0,736	1,000	0,250	0,817	1,000	
Čechtice-Borovnice	Sv. Havel	-2,89(*)	0,620	0,000	-4,25(*)	0,642	0,000	-4,68(*)	0,706	0,000	
	Mladá Boleslav	-2,22(*)	0,642	0,006	-4,42(*)	0,681	0,000	-3,81(*)	0,719	0,000	
	Kladno	-0,570	1,001	1,000	-0,160	0,932	1,000	-0,810	1,119	1,000	
	Odolena Voda	0,660	0,700	1,000	-0,290	0,736	1,000	-0,250	0,817	1,000	

* The mean difference is significant at the .01 level.

Příloha 7 Analýza: Rozdíl skupinových průměrů věku při prvním sňatku v oblastech – generace žen let 1771–1800

ŽENY			1771 - 1780			1781 - 1790			1791 - 1800		
Test	(I) oblast	(J) oblast	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Scheffe	Sv. Havel	Mladá Boleslav	-0,020	0,592	1,000	-0,310	0,546	0,988	-0,250	0,607	0,996
		Kladno	1,690	1,044	0,622	3,41(*)	0,840	0,003	2,020	0,985	0,380
		Odolena Voda	2,360	0,670	0,015	3,34(*)	0,597	0,000	2,410	0,692	0,017
		Čechtice-Borovnice	2,360	0,654	0,012	3,52(*)	0,586	0,000	2,83(*)	0,699	0,003
	Mladá Boleslav	Sv. Havel	0,020	0,592	1,000	0,310	0,546	0,988	0,250	0,607	0,996
		Kladno	1,710	1,063	0,629	3,73(*)	0,864	0,001	2,270	0,983	0,255
		Odolena Voda	2,380	0,699	0,021	3,65(*)	0,629	0,000	2,66(*)	0,689	0,005
		Čechtice-Borovnice	2,380	0,684	0,017	3,84(*)	0,619	0,000	3,08(*)	0,696	0,001
	Kladno	Sv. Havel	-1,690	1,044	0,622	-3,41(*)	0,840	0,003	-2,020	0,985	0,380
		Mladá Boleslav	-1,710	1,063	0,629	-3,73(*)	0,864	0,001	-2,270	0,983	0,255
		Odolena Voda	0,670	1,108	0,985	-0,080	0,897	1,000	0,390	1,037	0,998
		Čechtice-Borovnice	0,670	1,099	0,985	0,110	0,889	1,000	0,810	1,042	0,963
	Odolena Voda	Sv. Havel	-2,360	0,670	0,015	-3,34(*)	0,597	0,000	-2,410	0,692	0,017
		Mladá Boleslav	-2,380	0,699	0,021	-3,65(*)	0,629	0,000	-2,66(*)	0,689	0,005
		Kladno	-0,670	1,108	0,985	0,080	0,897	1,000	-0,390	1,037	0,998
		Čechtice-Borovnice	0,000	0,752	1,000	0,190	0,664	0,999	0,420	0,771	0,990
	Čechtice-Borovnice	Sv. Havel	-2,360	0,654	0,012	-3,52(*)	0,586	0,000	-2,83(*)	0,699	0,003
		Mladá Boleslav	-2,380	0,684	0,017	-3,84(*)	0,619	0,000	-3,08(*)	0,696	0,001
		Kladno	-0,670	1,099	0,985	-0,110	0,889	1,000	-0,810	1,042	0,963
		Odolena Voda	0,000	0,752	1,000	-0,190	0,664	0,999	-0,420	0,771	0,990
Bonferroni	Sv. Havel	Mladá Boleslav	-0,020	0,592	1,000	-0,310	0,546	1,000	-0,250	0,607	1,000
		Kladno	1,690	1,044	1,000	3,41(*)	0,840	0,001	2,020	0,985	0,407
		Odolena Voda	2,36(*)	0,670	0,004	3,34(*)	0,597	0,000	2,41(*)	0,692	0,005
		Čechtice-Borovnice	2,36(*)	0,654	0,003	3,52(*)	0,586	0,000	2,83(*)	0,699	0,001
	Mladá Boleslav	Sv. Havel	0,020	0,592	1,000	0,310	0,546	1,000	0,250	0,607	1,000
		Kladno	1,710	1,063	1,000	3,73(*)	0,864	0,000	2,270	0,983	0,210
		Odolena Voda	2,38(*)	0,699	0,007	3,65(*)	0,629	0,000	2,66(*)	0,689	0,001
		Čechtice-Borovnice	2,38(*)	0,684	0,005	3,84(*)	0,619	0,000	3,08(*)	0,696	0,000
	Kladno	Sv. Havel	-1,690	1,044	1,000	-3,41(*)	0,840	0,001	-2,020	0,985	0,407
		Mladá Boleslav	-1,710	1,063	1,000	-3,73(*)	0,864	0,000	-2,270	0,983	0,210
		Odolena Voda	0,670	1,108	1,000	-0,080	0,897	1,000	0,390	1,037	1,000
		Čechtice-Borovnice	0,670	1,099	1,000	0,110	0,889	1,000	0,810	1,042	1,000
	Odolena Voda	Sv. Havel	-2,36(*)	0,670	0,004	-3,34(*)	0,597	0,000	-2,41(*)	0,692	0,005
		Mladá Boleslav	-2,38(*)	0,699	0,007	-3,65(*)	0,629	0,000	-2,66(*)	0,689	0,001
		Kladno	-0,670	1,108	1,000	0,080	0,897	1,000	-0,390	1,037	1,000
		Čechtice-Borovnice	0,000	0,752	1,000	0,190	0,664	1,000	0,420	0,771	1,000
	Čechtice-Borovnice	Sv. Havel	-2,36(*)	0,654	0,003	-3,52(*)	0,586	0,000	-2,83(*)	0,699	0,001
		Mladá Boleslav	-2,38(*)	0,684	0,005	-3,84(*)	0,619	0,000	-3,08(*)	0,696	0,000
		Kladno	-0,670	1,099	1,000	-0,110	0,889	1,000	-0,810	1,042	1,000
		Odolena Voda	0,000	0,752	1,000	-0,190	0,664	1,000	-0,420	0,771	1,000

* The mean difference is significant at the .01 level.

Příloha 8 Střední hodnoty: **Věk při prvním sňatku** – generace let 1801–1830

VĚK PŘI SŇATKU	MUŽI						ŽENY					
	1801-1810						1801-1810					
	Sv. Havel	Mladá Boleslav	Kladno	Odolena Voda	Čechtice- Borovnice		Sv. Havel	Mladá Boleslav	Kladno	Odolena Voda	Čechtice- Borovnice	
oblast												
průměr	32,1	31,6	29,9	28,5	28,3		28,9	29,4	25,7	26,5	24,9	
medián	30,0	29,0	27,0	27,0	26,0		27,0	26,0	24,0	25,0	23,0	
s.o.	6,4	7,8	7,5	6,6	6,3		6,5	8,2	6,3	6,6	6,9	
n	273	303	73	191	181		331	359	71	205	166	
generace	1811-1820						1811-1820					
oblast												
průměr	31,6	31,9	30,8	27,9	27,6		28,5	29,7	29,3	26,6	24,2	
medián	30,0	30,0	29,0	26,0	26,0		27,0	28,0	26,0	25,0	22,5	
s.o.	6,1	7,7	7,0	4,9	6,1		6,8	7,8	8,2	5,7	5,6	
n	294	389	111	215	230		311	428	109	240	246	
generace	1821-1830						1821-1830					
oblast												
průměr	31,7	31,2	30,0	29,0	29,1		27,9	29,1	28,6	26,5	25,8	
medián	30,0	30,0	30,0	28,0	27,0		27,0	28,0	27,0	25,0	24,0	
s.o.	5,6	6,1	5,0	5,1	7,5		6,8	7,0	6,8	5,5	6,5	
n	279	430	324	216	190		310	446	263	222	213	

Příloha 9 Analýza: Rozdíl skupinových průměrů věku při prvním sňatku v oblastech – generace mužů let 1801–1830

MUŽI			1801 - 1810			1811 - 1820			1821 - 1830		
Test	(I) oblast	(J) oblast	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Scheffe	Sv. Havel	Mladá Boleslav	0,480	0,579	0,952	-0,250	0,506	0,993	0,540	0,450	0,837
		Kladno	2,220	0,914	0,208	0,860	0,730	0,848	1,77(*)	0,478	0,008
		Odolena Voda	3,61(*)	0,654	0,000	3,73(*)	0,588	0,000	2,71(*)	0,530	0,000
		Čechtice-Borovnice	3,78(*)	0,665	0,000	4,01(*)	0,577	0,000	2,64(*)	0,550	0,000
	Mladá Boleslav	Sv. Havel	-0,480	0,579	0,952	0,250	0,506	0,993	-0,540	0,450	0,837
		Kladno	1,740	0,904	0,451	1,100	0,705	0,653	1,230	0,430	0,086
		Odolena Voda	3,12(*)	0,641	0,000	3,97(*)	0,557	0,000	2,17(*)	0,488	0,001
		Čechtice-Borovnice	3,30(*)	0,652	0,000	4,25(*)	0,545	0,000	2,10(*)	0,510	0,002
	Kladno	Sv. Havel	-2,220	0,914	0,208	-0,860	0,730	0,848	-1,77(*)	0,478	0,008
		Mladá Boleslav	-1,740	0,904	0,451	-1,100	0,705	0,653	-1,230	0,430	0,086
		Odolena Voda	1,390	0,954	0,715	2,87(*)	0,766	0,007	0,940	0,514	0,507
		Čechtice-Borovnice	1,560	0,962	0,621	3,15(*)	0,757	0,002	0,870	0,535	0,620
	Odolena Voda	Sv. Havel	-3,61(*)	0,654	0,000	-3,73(*)	0,588	0,000	-2,71(*)	0,530	0,000
		Mladá Boleslav	-3,12(*)	0,641	0,000	-3,97(*)	0,557	0,000	-2,17(*)	0,488	0,001
		Kladno	-1,390	0,954	0,715	-2,87(*)	0,766	0,007	-0,940	0,514	0,507
		Čechtice-Borovnice	0,170	0,719	1,000	0,280	0,621	0,995	-0,070	0,582	1,000
	Čechtice-Borovnice	Sv. Havel	-3,78(*)	0,665	0,000	-4,01(*)	0,577	0,000	-2,64(*)	0,550	0,000
		Mladá Boleslav	-3,30(*)	0,652	0,000	-4,25(*)	0,545	0,000	-2,10(*)	0,510	0,002
		Kladno	-1,560	0,962	0,621	-3,15(*)	0,757	0,002	-0,870	0,535	0,620
		Odolena Voda	-0,170	0,719	1,000	-0,280	0,621	0,995	0,070	0,582	1,000
	Sv. Havel	Mladá Boleslav	0,480	0,579	1,000	-0,250	0,506	1,000	0,540	0,450	1,000
		Kladno	2,220	0,914	0,154	0,860	0,730	1,000	1,77(*)	0,478	0,002
		Odolena Voda	3,61(*)	0,654	0,000	3,73(*)	0,588	0,000	2,71(*)	0,530	0,000
		Čechtice-Borovnice	3,78(*)	0,665	0,000	4,01(*)	0,577	0,000	2,64(*)	0,550	0,000
Mladá Boleslav	Sv. Havel	-0,480	0,579	1,000	0,250	0,506	1,000	-0,540	0,450	1,000	
	Kladno	1,740	0,904	0,551	1,100	0,705	1,000	1,230	0,430	0,043	
	Odolena Voda	3,12(*)	0,641	0,000	3,97(*)	0,557	0,000	2,17(*)	0,488	0,000	
	Čechtice-Borovnice	3,30(*)	0,652	0,000	4,25(*)	0,545	0,000	2,10(*)	0,510	0,000	
Bonferroni	Kladno	Sv. Havel	-2,220	0,914	0,154	-0,860	0,730	1,000	-1,77(*)	0,478	0,002
		Mladá Boleslav	-1,740	0,904	0,551	-1,100	0,705	1,000	-1,230	0,430	0,043
		Odolena Voda	1,390	0,954	1,000	2,87(*)	0,766	0,002	0,940	0,514	0,690
		Čechtice-Borovnice	1,560	0,962	1,000	3,15(*)	0,757	0,000	0,870	0,535	1,000
	Odolena Voda	Sv. Havel	-3,61(*)	0,654	0,000	-3,73(*)	0,588	0,000	-2,71(*)	0,530	0,000
		Mladá Boleslav	-3,12(*)	0,641	0,000	-3,97(*)	0,557	0,000	-2,17(*)	0,488	0,000
		Kladno	-1,390	0,954	1,000	-2,87(*)	0,766	0,002	-0,940	0,514	0,690
		Čechtice-Borovnice	0,170	0,719	1,000	0,280	0,621	1,000	-0,070	0,582	1,000
	Čechtice-Borovnice	Sv. Havel	-3,78(*)	0,665	0,000	-4,01(*)	0,577	0,000	-2,64(*)	0,550	0,000
		Mladá Boleslav	-3,30(*)	0,652	0,000	-4,25(*)	0,545	0,000	-2,10(*)	0,510	0,000
		Kladno	-1,560	0,962	1,000	-3,15(*)	0,757	0,000	-0,870	0,535	1,000
		Odolena Voda	-0,170	0,719	1,000	-0,280	0,621	1,000	0,070	0,582	1,000

* The mean difference is significant at the .01 level.

Příloha 10 Analýza: Rozdíl skupinových průměrů věku při prvním sňatku v oblastech – generace žen let 1801–1830

ŽENY			1801 - 1810			1811 - 1820			1821 - 1830		
Test	(I) oblast	(J) oblast	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Scheffe	Sv. Havel	Mladá Boleslav	-0,460	0,541	0,950	-1,190	0,512	0,245	-1,260	0,492	0,164
		Kladno	3,220	0,929	0,017	-0,760	0,765	0,913	-0,770	0,557	0,753
		Odolena Voda	2,36(*)	0,631	0,007	1,960	0,591	0,026	1,360	0,584	0,246
		Čechtice-Borovnice	4,02(*)	0,676	0,000	4,37(*)	0,586	0,000	2,100	0,592	0,014
	Mladá Boleslav	Sv. Havel	0,460	0,541	0,950	1,190	0,512	0,245	1,260	0,492	0,164
		Kladno	3,68(*)	0,923	0,003	0,440	0,737	0,986	0,490	0,517	0,927
		Odolena Voda	2,82(*)	0,622	0,000	3,16(*)	0,554	0,000	2,62(*)	0,546	0,000
		Čechtice-Borovnice	4,48(*)	0,667	0,000	5,57(*)	0,550	0,000	3,36(*)	0,554	0,000
	Kladno	Sv. Havel	-3,220	0,929	0,017	0,760	0,765	0,913	0,770	0,557	0,753
		Mladá Boleslav	-3,68(*)	0,923	0,003	-0,440	0,737	0,986	-0,490	0,517	0,927
		Odolena Voda	-0,860	0,978	0,942	2,720	0,794	0,020	2,130	0,606	0,015
		Čechtice-Borovnice	0,800	1,007	0,960	5,13(*)	0,791	0,000	2,87(*)	0,613	0,000
	Odolena Voda	Sv. Havel	-2,36(*)	0,631	0,007	-1,960	0,591	0,026	-1,360	0,584	0,246
		Mladá Boleslav	-2,82(*)	0,622	0,000	-3,16(*)	0,554	0,000	-2,62(*)	0,546	0,000
		Kladno	0,860	0,978	0,942	-2,720	0,794	0,020	-2,130	0,606	0,015
		Čechtice-Borovnice	1,660	0,742	0,288	2,41(*)	0,624	0,005	0,740	0,638	0,855
	Čechtice-Borovnice	Sv. Havel	-4,02(*)	0,676	0,000	-4,37(*)	0,586	0,000	-2,100	0,592	0,014
		Mladá Boleslav	-4,48(*)	0,667	0,000	-5,57(*)	0,550	0,000	-3,36(*)	0,554	0,000
		Kladno	-0,800	1,007	0,960	-5,13(*)	0,791	0,000	-2,87(*)	0,613	0,000
		Odolena Voda	-1,660	0,742	0,288	-2,41(*)	0,624	0,005	-0,740	0,638	0,855
Bonferroni	Sv. Havel	Mladá Boleslav	-0,460	0,541	1,000	-1,190	0,512	0,198	-1,260	0,492	0,107
		Kladno	3,22(*)	0,929	0,005	-0,760	0,765	1,000	-0,770	0,557	1,000
		Odolena Voda	2,36(*)	0,631	0,002	1,96(*)	0,591	0,009	1,360	0,584	0,198
		Čechtice-Borovnice	4,02(*)	0,676	0,000	4,37(*)	0,586	0,000	2,10(*)	0,592	0,004
	Mladá Boleslav	Sv. Havel	0,460	0,541	1,000	1,190	0,512	0,198	1,260	0,492	0,107
		Kladno	3,68(*)	0,923	0,001	0,440	0,737	1,000	0,490	0,517	1,000
		Odolena Voda	2,82(*)	0,622	0,000	3,16(*)	0,554	0,000	2,62(*)	0,546	0,000
		Čechtice-Borovnice	4,48(*)	0,667	0,000	5,57(*)	0,550	0,000	3,36(*)	0,554	0,000
	Kladno	Sv. Havel	-3,22(*)	0,929	0,005	0,760	0,765	1,000	0,770	0,557	1,000
		Mladá Boleslav	-3,68(*)	0,923	0,001	-0,440	0,737	1,000	-0,490	0,517	1,000
		Odolena Voda	-0,860	0,978	1,000	2,72(*)	0,794	0,006	2,13(*)	0,606	0,004
		Čechtice-Borovnice	0,800	1,007	1,000	5,13(*)	0,791	0,000	2,87(*)	0,613	0,000
	Odolena Voda	Sv. Havel	-2,36(*)	0,631	0,002	-1,96(*)	0,591	0,009	-1,360	0,584	0,198
		Mladá Boleslav	-2,82(*)	0,622	0,000	-3,16(*)	0,554	0,000	-2,62(*)	0,546	0,000
		Kladno	0,860	0,978	1,000	-2,72(*)	0,794	0,006	-2,13(*)	0,606	0,004
		Čechtice-Borovnice	1,660	0,742	0,255	2,41(*)	0,624	0,001	0,740	0,638	1,000
	Čechtice-Borovnice	Sv. Havel	-4,02(*)	0,676	0,000	-4,37(*)	0,586	0,000	-2,10(*)	0,592	0,004
		Mladá Boleslav	-4,48(*)	0,667	0,000	-5,57(*)	0,550	0,000	-3,36(*)	0,554	0,000
		Kladno	-0,800	1,007	1,000	-5,13(*)	0,791	0,000	-2,87(*)	0,613	0,000
		Odolena Voda	-1,660	0,742	0,255	-2,41(*)	0,624	0,001	-0,740	0,638	1,000

* The mean difference is significant at the .01 level.

Příloha 11 Střední hodnoty: **Věk při prvním sňatku** – generace let 1831–1850

VĚK PŘI SŇATKU	MUŽI					ŽENY				
generace	1831-1835					1831-1835				
oblast	Sv. Havel	Mladá Boleslav	Kladno	Odolena Voda	Čechtice-Borovnice	Sv. Havel	Mladá Boleslav	Kladno	Odolena Voda	Čechtice-Borovnice
průměr	30,9	30,7	28,5	27,6	29,0	28,3	28,2	26,7	26,3	24,8
medián	30,0	30,0	27,0	27,0	27,5	27,0	27,0	25,0	25,0	23,0
s.o.	4,8	5,7	4,6	4,6	6,7	6,4	5,5	5,6	5,4	5,7
n	132	204	232	125	86	165	254	212	150	95
generace	1836-1840					1836-1840				
oblast	Sv. Havel	Mladá Boleslav	Kladno	Odolena Voda	Čechtice-Borovnice	Sv. Havel	Mladá Boleslav	Kladno	Odolena Voda	Čechtice-Borovnice
průměr	30,2	29,6	27,6	28,3	27,8	27,1	27,8	25,1	25,6	26,1
medián	29,0	28,0	26,0	26,5	27,0	26,0	26,5	23,0	25,0	24,0
s.o.	5,1	6,1	4,3	4,2	5,1	6,4	6,8	4,9	4,4	6,9
n	136	212	309	116	99	166	238	283	113	109
generace	1841-1845					1841-1845				
oblast	Sv. Havel	Mladá Boleslav	Kladno	Odolena Voda	Čechtice-Borovnice	Sv. Havel	Mladá Boleslav	Kladno	Odolena Voda	Čechtice-Borovnice
průměr	29,5	28,4	27,2	27,2	28,6	26,8	27,3	25,1	25,0	26,2
medián	28,0	27,0	26,0	26,0	28,0	25,0	26,0	24,0	24,0	24,0
s.o.	5,4	5,3	4,1	3,7	4,8	5,9	6,5	4,8	4,3	6,5
n	155	234	383	131	93	185	260	359	141	112
generace	1846-1850					1846-1850				
oblast	Sv. Havel	Mladá Boleslav	Kladno	Odolena Voda	Čechtice-Borovnice	Sv. Havel	Mladá Boleslav	Kladno	Odolena Voda	Čechtice-Borovnice
průměr	28,9	28,1	26,2	26,8	27,8	26,6	26,1	24,0	23,9	25,3
medián	27,0	26,0	25,0	26,0	27,0	25,0	25,0	23,0	23,0	24,0
s.o.	5,9	5,7	3,9	3,1	4,2	5,5	5,5	4,3	3,2	4,8
n	158	236	439	134	90	183	260	462	130	102

Příloha 12 Analýza: Rozdíl skupinových průměrů věku při prvním sňatku v oblastech – generace mužů let 1831–1850, č.1

Test		MUŽI		1831-1835			1836-1840			1841-1845			1846-1850		
		(I) oblast	(J) oblast	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Scheffe	Sv. Havel	Mladá Boleslav		0.210	0.581	0.998	0.550	0.549	0.908	1.070	0.481	0.298	0.860	0.476	0.508
		Kladno		2.39(*)	0.567	0,001	2.54(*)	0.514	0,000	2.28(*)	0.442	0,000	2.72(*)	0.429	0,000
		Odolena Voda		3.26(*)	0.649	0,000	1.900	0.632	0.061	2.24(*)	0.552	0,003	2.13(*)	0.543	0,004
		Čechtice-Borovnice		1.890	0.720	0.143	2.370	0.660	0.012	0.870	0.610	0.730	1.070	0.611	0.550
	Mladá Boleslav	Sv. Havel		-0.210	0.581	0.998	-0.550	0.549	0.908	-1.070	0.481	0.298	-0.860	0.476	0.508
		Kladno		2.18(*)	0.499	0,001	1.99(*)	0.446	0,001	1.220	0.386	0.042	1.86(*)	0.373	0,000
		Odolena Voda		3.05(*)	0.591	0,000	1.350	0.577	0.245	1.170	0.507	0.255	1.260	0.500	0.174
		Čechtice-Borovnice		1.680	0.668	0.177	1.820	0.609	0.064	-0.200	0.570	0.998	0.200	0.573	0.998
	Kladno	Sv. Havel		-2.39(*)	0.567	0,001	-2.54(*)	0.514	0,000	-2.28(*)	0.442	0,000	-2.72(*)	0.429	0,000
		Mladá Boleslav		-2.18(*)	0.499	0,001	-1.99(*)	0.446	0,001	-1.220	0.386	0.042	-1.86(*)	0.373	0,000
		Odolena Voda		0.870	0.577	0.686	-0.650	0.544	0.843	-0.050	0.470	1.000	-0.590	0.457	0.793
		Čechtice-Borovnice		-0.500	0.656	0.965	-0.170	0.577	0.999	-1.420	0.537	0.140	-1.650	0.535	0.049
Odolena Voda	Sv. Havel		-3.26(*)	0.649	0,000	-1.900	0.632	0.061	-2.24(*)	0.552	0,003	-2.13(*)	0.543	0,004	
	Mladá Boleslav		-3.05(*)	0.591	0,000	-1.350	0.577	0.245	-1.170	0.507	0.255	-1.260	0.500	0.174	
	Kladno		-0.870	0.577	0.686	0.650	0.544	0.843	0.050	0.470	1.000	0.590	0.457	0.793	
	Čechtice-Borovnice		-1.370	0.728	0.473	0.470	0.684	0.976	-1.370	0.630	0.318	-1.060	0.631	0.587	
Čechtice-Borovnice	Sv. Havel		-1.890	0.720	0.143	-2.370	0.660	0.012	-0.870	0.610	0.730	-1.070	0.611	0.550	
	Mladá Boleslav		-1.680	0.668	0.177	-1.820	0.609	0.064	0.200	0.570	0.998	-0.200	0.573	0.998	
	Kladno		0.500	0.656	0.965	0.170	0.577	0.999	1.420	0.537	0.140	1.650	0.535	0.049	
	Odolena Voda		1.370	0.728	0.473	-0.470	0.684	0.976	1.370	0.630	0.318	1.060	0.631	0.587	

* The mean difference is significant at the .01 level.

Příloha 13 Analýza: Analýza: Rozdíl skupinových průměrů věku při prvním sňatku v oblastech – generace mužů let 1831–1850, č.2

MUŽI		1831-1835			1836-1840			1841-1845			1846-1850			
		Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	
Test	(I) oblast	(J) oblast												
Bonferroni	Sv. Havel	Mladá Boleslav	0,210	0,581	1,000	0,550	0,549	1,000	1,070	0,481	0,270	0,860	0,476	0,693
		Kladno	2,39(*)	0,567	0,000	2,54(*)	0,514	0,000	2,28(*)	0,442	0,000	2,72(*)	0,429	0,000
		Odolena Voda	3,26(*)	0,649	0,000	1,900	0,632	0,027	2,24(*)	0,552	0,001	2,13(*)	0,543	0,001
		Čečtice-Borovnice	1,890	0,720	0,088	2,37(*)	0,660	0,004	0,870	0,610	1,000	1,070	0,611	0,811
	Mladá Boleslav	Sv. Havel	-0,210	0,581	1,000	-0,550	0,549	1,000	-1,070	0,481	0,270	-0,860	0,476	0,693
		Kladno	2,18(*)	0,499	0,000	1,99(*)	0,446	0,000	1,220	0,386	0,016	1,86(*)	0,373	0,000
		Odolena Voda	3,05(*)	0,591	0,000	1,350	0,577	0,198	1,170	0,507	0,211	1,260	0,500	0,118
		Čečtice-Borovnice	1,680	0,668	0,121	1,820	0,609	0,029	-0,200	0,570	1,000	0,200	0,573	1,000
	Kladno	Sv. Havel	-2,39(*)	0,567	0,000	-2,54(*)	0,514	0,000	-2,28(*)	0,442	0,000	-2,72(*)	0,429	0,000
		Mladá Boleslav	-2,18(*)	0,499	0,000	-1,99(*)	0,446	0,000	-1,220	0,386	0,016	-1,86(*)	0,373	0,000
		Odolena Voda	0,870	0,577	1,000	-0,650	0,544	1,000	-0,050	0,470	1,000	-0,590	0,457	1,000
		Čečtice-Borovnice	-0,500	0,656	1,000	-0,170	0,577	1,000	-1,420	0,537	0,086	-1,650	0,535	0,021
Odolena Voda	Sv. Havel	-3,26(*)	0,649	0,000	-1,900	0,632	0,027	-2,24(*)	0,552	0,001	-2,13(*)	0,543	0,001	
	Mladá Boleslav	-3,05(*)	0,591	0,000	-1,350	0,577	0,198	-1,170	0,507	0,211	-1,260	0,500	0,118	
	Kladno	-0,870	0,577	1,000	0,650	0,544	1,000	0,050	0,470	1,000	0,590	0,457	1,000	
	Čečtice-Borovnice	-1,370	0,728	0,605	0,470	0,684	1,000	-1,370	0,630	0,301	-1,060	0,631	0,928	
Čečtice-Borovnice	Sv. Havel	-1,890	0,720	0,088	-2,37(*)	0,660	0,004	-0,870	0,610	1,000	-1,070	0,611	0,811	
	Mladá Boleslav	-1,680	0,668	0,121	-1,820	0,609	0,029	0,200	0,570	1,000	-0,200	0,573	1,000	
	Kladno	0,500	0,656	1,000	0,170	0,577	1,000	1,420	0,537	0,086	1,650	0,535	0,021	
	Odolena Voda	1,370	0,728	0,605	-0,470	0,684	1,000	1,370	0,630	0,301	1,060	0,631	0,928	

* The mean difference is significant at the .01 level.

Příloha 14 Analýza: Rozdíl skupinových průměrů věku při prvním sňatku v oblastech – generace žen let 1831–1850, č.1

ŽENY		1831-1835			1836-1840			1841-1845			1846-1850				
		(I) oblast	(J) oblast	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.			
Scheffe	Sv. Havel	Mladá Boleslav		0,140	0,571	1,000	-0,730	0,600	0,830	-0,530	0,537	0,913	0,500	0,459	0,880
		Kladno		1,640	0,593	0,105	1,990	0,580	0,020	1,660	0,505	0,029	2,59(*)	0,415	0,000
	Mladá Boleslav	Odolena Voda		1,980	0,645	0,052	1,500	0,724	0,369	1,840	0,624	0,071	2,77(*)	0,545	0,000
		Čechtice-Borovnice		3,53(*)	0,736	0,000	1,040	0,732	0,735	0,640	0,669	0,922	1,360	0,587	0,255
	Kladno	Sv. Havel		-0,140	0,571	1,000	0,730	0,600	0,830	0,530	0,537	0,913	-0,500	0,459	0,880
		Odolena Voda		1,500	0,531	0,094	2,72(*)	0,522	0,000	2,19(*)	0,455	0,000	2,09(*)	0,369	0,000
	Odolena Voda	Čechtice-Borovnice		1,840	0,588	0,046	2,230	0,678	0,029	2,37(*)	0,584	0,003	2,27(*)	0,511	0,001
		Sv. Havel		3,39(*)	0,687	0,000	1,770	0,686	0,158	1,170	0,631	0,487	0,860	0,555	0,667
	Mladá Boleslav	Kladno		-1,640	0,593	0,105	-1,990	0,580	0,020	-1,660	0,505	0,029	-2,59(*)	0,415	0,000
		Odolena Voda		-1,500	0,531	0,094	-2,72(*)	0,522	0,000	-2,19(*)	0,455	0,000	-2,09(*)	0,369	0,000
Čechtice-Borovnice	Sv. Havel		0,340	0,610	0,989	-0,490	0,660	0,968	0,180	0,555	0,999	0,180	0,472	0,997	
	Odolena Voda		1,890	0,705	0,129	-0,950	0,669	0,731	-1,020	0,604	0,582	-1,230	0,520	0,230	
Sv. Havel	Mladá Boleslav		-1,980	0,645	0,052	-1,500	0,724	0,369	-1,840	0,624	0,071	-2,77(*)	0,545	0,000	
	Kladno		-1,840	0,588	0,046	-2,230	0,678	0,029	-2,37(*)	0,584	0,003	-2,27(*)	0,511	0,001	
Odolena Voda	Čechtice-Borovnice		-0,340	0,610	0,989	0,490	0,660	0,968	-0,180	0,555	0,999	-0,180	0,472	0,997	
	Sv. Havel		1,550	0,749	0,370	-0,460	0,797	0,987	-1,200	0,707	0,580	-1,410	0,629	0,283	
Čechtice-Borovnice	Mladá Boleslav		-3,53(*)	0,736	0,000	-1,040	0,732	0,735	-0,640	0,669	0,922	-1,360	0,587	0,255	
	Kladno		-3,39(*)	0,687	0,000	-1,770	0,686	0,158	-1,170	0,631	0,487	-0,860	0,555	0,667	
Odolena Voda		-1,890	0,705	0,129	0,950	0,669	0,731	1,020	0,604	0,582	1,230	0,520	0,230		
				-1,550	0,749	0,370	0,460	0,797	0,987	0,580	1,410	0,629	0,283		

* The mean difference is significant at the .01 level.

Příloha 15 Analýza: Rozdíl skupinových průměrů věku při prvním sňatku v oblastech – generace žen let 1831–1850, č.2

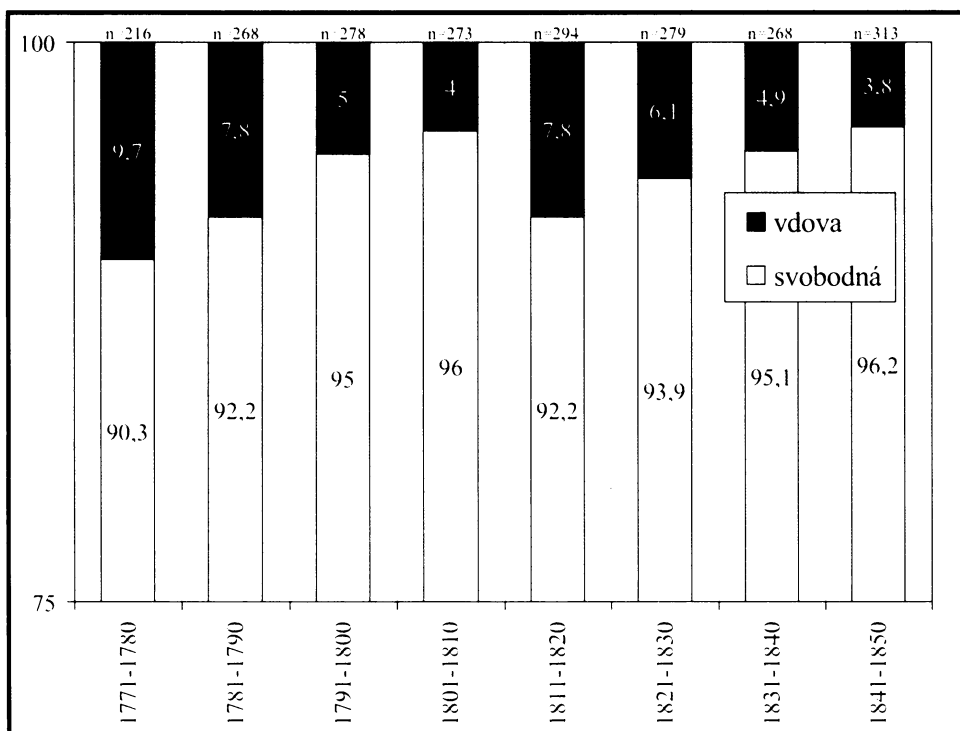
ŽENY		1831-1835			1836-1840			1841-1845			1846-1850			
		Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	
Test	(I) oblast	(J) oblast												
Bonferroni	Sv. Havel	Mladá Boleslav	0,140	0,571	1,000	-0,730	0,600	1,000	-0,530	0,537	1,000	0,500	0,459	1,000
		Kladno	1,640	0,593	0,057	1,99(*)	0,580	0,006	1,660	0,505	0,010	2,59(*)	0,415	0,000
		Odolena Voda	1,980	0,645	0,022	1,500	0,724	0,386	1,840	0,624	0,033	2,77(*)	0,545	0,000
		Čechtice-Borovnice	3,53(*)	0,736	0,000	1,040	0,732	1,000	0,640	0,669	1,000	1,360	0,587	0,211
		Sv. Havel	-0,140	0,571	1,000	0,730	0,600	1,000	0,530	0,537	1,000	-0,500	0,459	1,000
		Kladno	1,500	0,531	0,049	2,72(*)	0,522	0,000	2,19(*)	0,455	0,000	2,09(*)	0,369	0,000
	Mladá Boleslav	Odolena Voda	1,840	0,588	0,019	2,230	0,678	0,010	2,37(*)	0,584	0,001	2,27(*)	0,511	0,000
		Čechtice-Borovnice	3,39(*)	0,687	0,000	1,770	0,686	0,102	1,170	0,631	0,638	0,860	0,555	1,000
		Sv. Havel	-1,640	0,593	0,057	-1,99(*)	0,580	0,006	-1,660	0,505	0,010	-2,59(*)	0,415	0,000
		Mladá Boleslav	-1,500	0,531	0,049	-2,72(*)	0,522	0,000	-2,19(*)	0,455	0,000	-2,09(*)	0,369	0,000
		Odolena Voda	0,340	0,610	1,000	-0,490	0,660	1,000	0,180	0,555	1,000	0,180	0,472	1,000
		Čechtice-Borovnice	1,890	0,705	0,076	-0,950	0,669	1,000	-1,020	0,604	0,911	-1,230	0,520	0,179
Odolena Voda	Sv. Havel	-1,980	0,645	0,022	-1,500	0,724	0,386	-1,840	0,624	0,033	-2,77(*)	0,545	0,000	
	Mladá Boleslav	-1,840	0,588	0,019	-2,230	0,678	0,010	-2,37(*)	0,584	0,001	-2,27(*)	0,511	0,000	
	Kladno	-0,340	0,610	1,000	0,490	0,660	1,000	-0,180	0,555	1,000	-0,180	0,472	1,000	
	Čechtice-Borovnice	1,550	0,749	0,388	-0,460	0,797	1,000	-1,200	0,707	0,905	-1,410	0,629	0,248	
	Sv. Havel	-3,53(*)	0,736	0,000	-1,040	0,732	1,000	-0,640	0,669	1,000	-1,360	0,587	0,211	
	Mladá Boleslav	-3,39(*)	0,687	0,000	-1,770	0,686	0,102	-1,170	0,631	0,638	-0,860	0,555	1,000	
Čechtice-Borovnice	Kladno	-1,890	0,705	0,076	0,950	0,669	1,000	1,020	0,604	0,911	1,230	0,520	0,179	
	Odolena Voda	-1,550	0,749	0,388	0,460	0,797	1,000	1,200	0,707	0,905	1,410	0,629	0,248	

* The mean difference is significant at the .01 level.

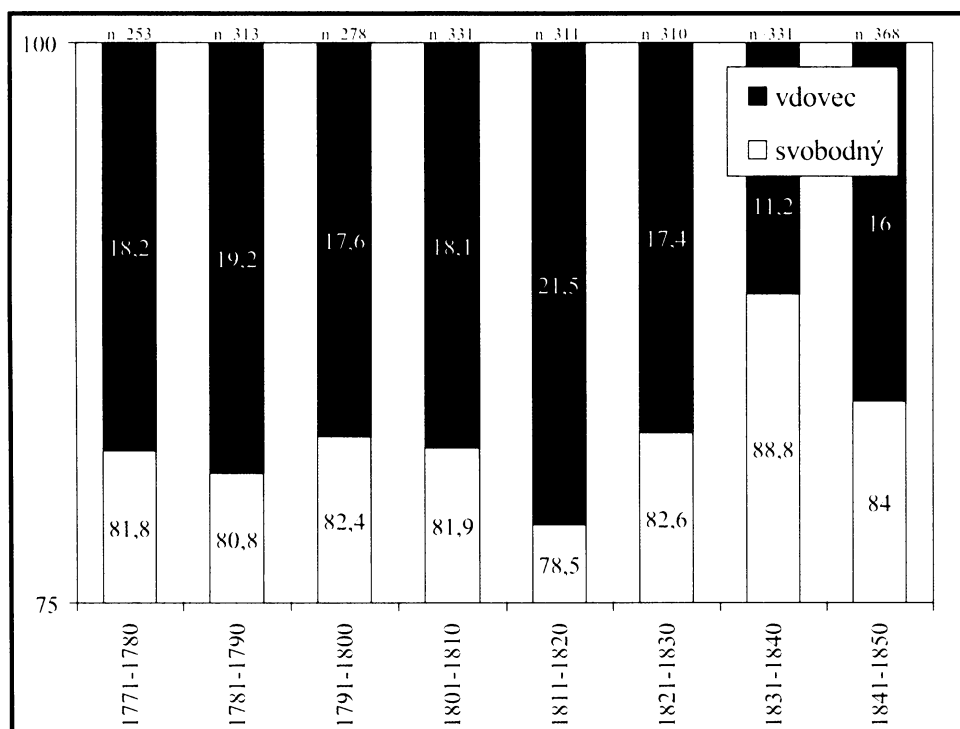
Příloha 16 Střední hodnoty: Věk při prvním sňatku – generace let 1831–1850

VĚK PŘI SŇATKU	MUŽI					ŽENY				
	1831-1840					1831-1840				
	Sv. Havel	Mladá Boleslav	Kladno	Odolena Voda	Čechtice-Borovnice	Sv. Havel	Mladá Boleslav	Kladno	Odolena Voda	Čechtice-Borovnice
průměr	30,5	30,1	28,0	27,9	28,4	27,7	28,0	25,8	26,0	25,5
medián	29,0	29,0	27,0	27,0	27,0	26,0	27,0	24,0	25,0	23,0
s.o.	4,9	5,9	4,5	4,4	5,9	6,4	6,2	5,3	5,0	6,4
n	268	416	541	241	185	331	492	495	263	204
generace	1841-1850					1841-1850				
oblast	Sv. Havel	Mladá Boleslav	Kladno	Odolena Voda	Čechtice-Borovnice	Sv. Havel	Mladá Boleslav	Kladno	Odolena Voda	Čechtice-Borovnice
průměr	29,2	28,2	26,7	27,0	28,2	26,7	26,7	24,5	24,4	25,7
medián	27,0	26,0	25,0	26,0	27,0	25,0	25,0	23,0	23,0	24,0
s.o.	5,7	5,5	4,0	3,4	4,5	5,7	6,0	4,6	3,9	5,7
n	313	470	822	265	183	368	520	821	271	214

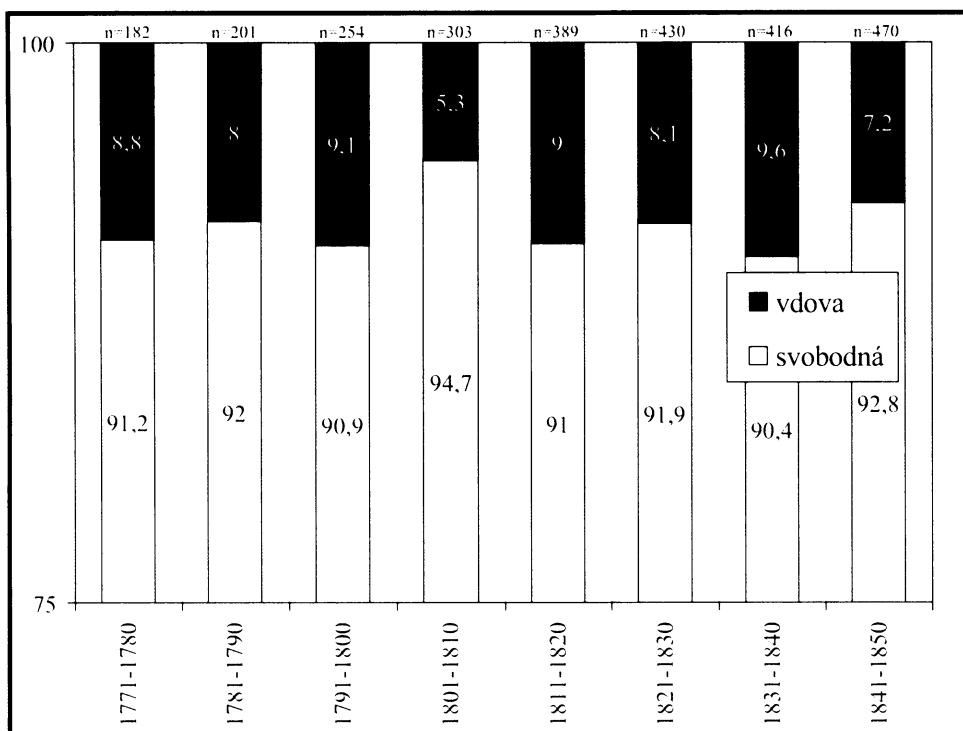
Příloha 17 Podíl: Struktura prvních sňatků podle rodinného stavu partnera – generace mužů let 1771–1850, Sv. Havel

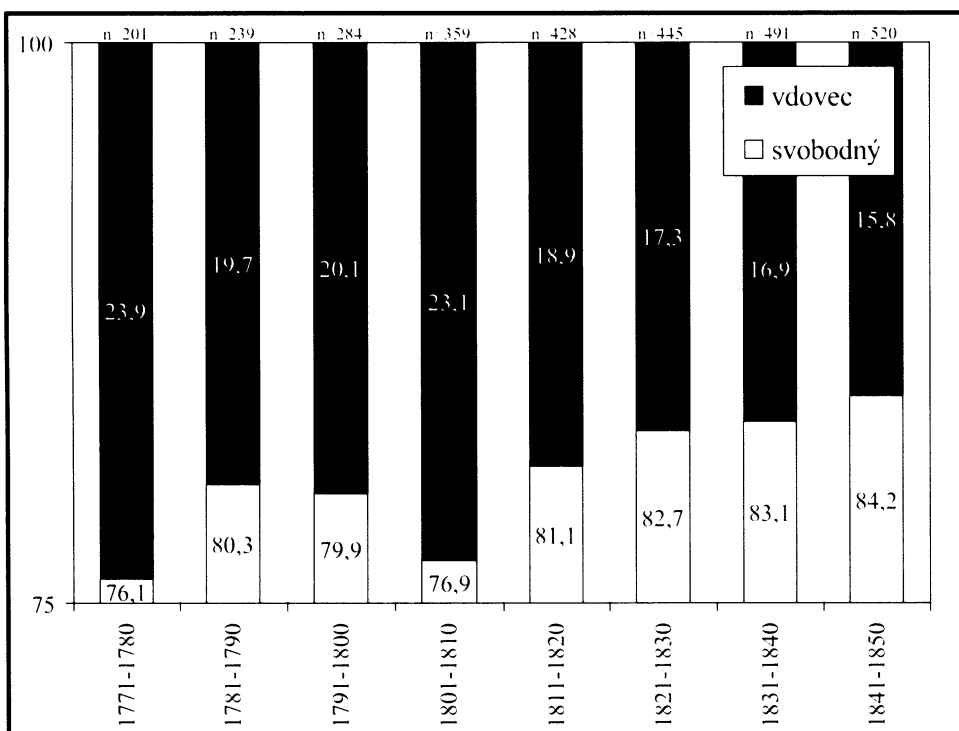
Příloha 18 Podíl: Struktura prvních sňatků podle rodinného stavu partnera – generace žen let 1771–1850, Sv. Havel

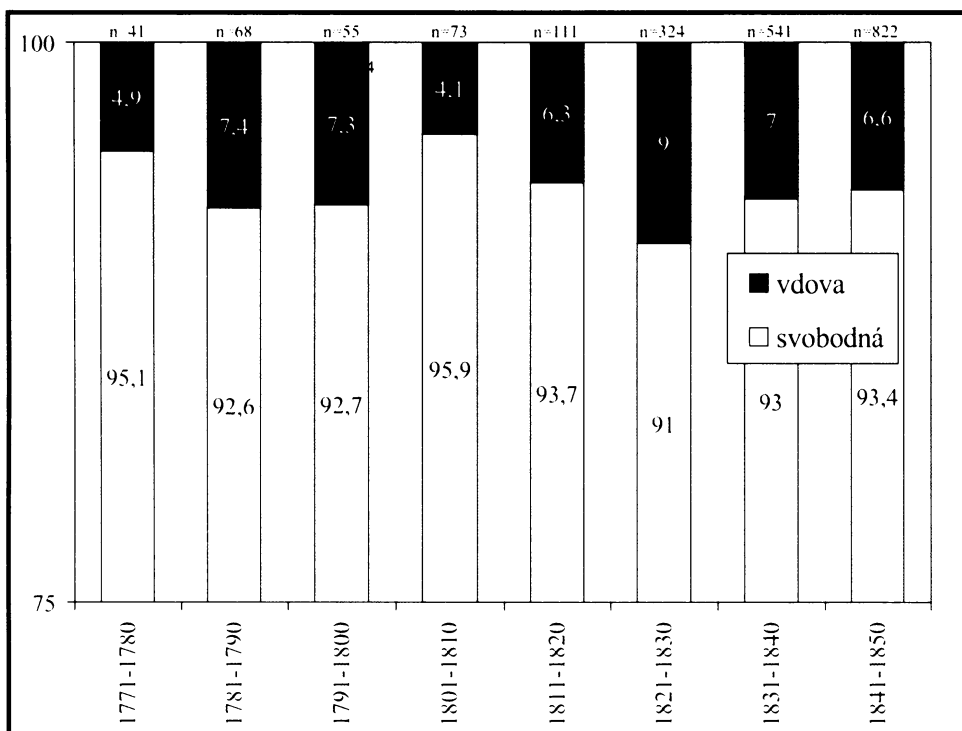
Příloha 19 Podíl: Struktura prvních sňatků podle rodinného stavu partnera – generace mužů let 1771–1850, Mladá Boleslav

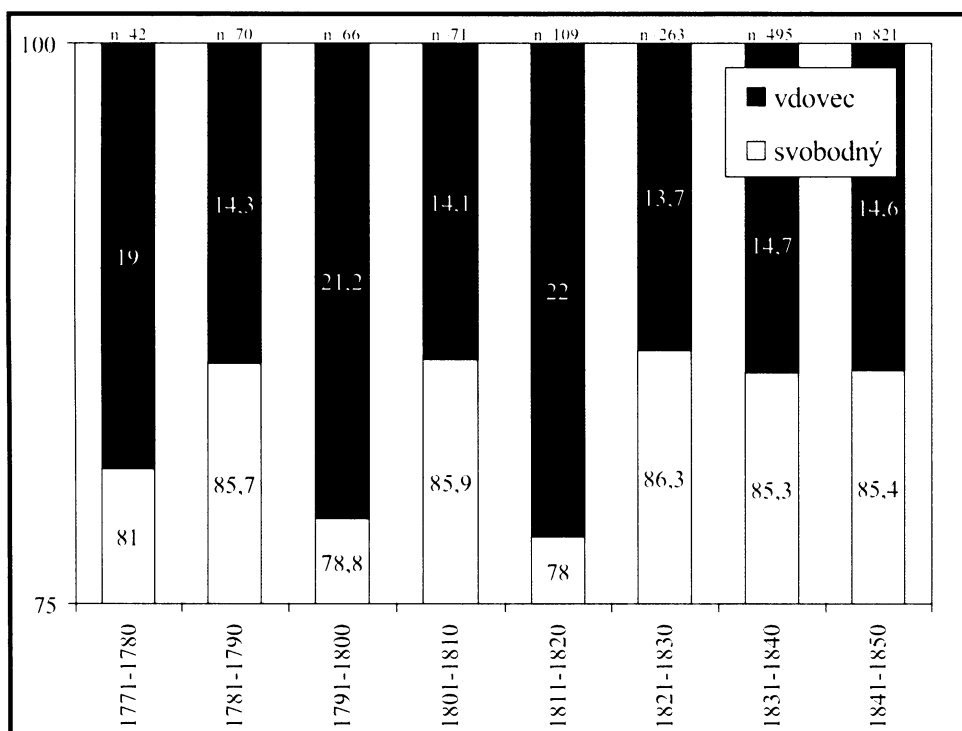
Příloha 20 Podíl: Struktura prvních sňatků podle rodinného stavu partnera – generace žen let 1771–1850, Mladá Boleslav

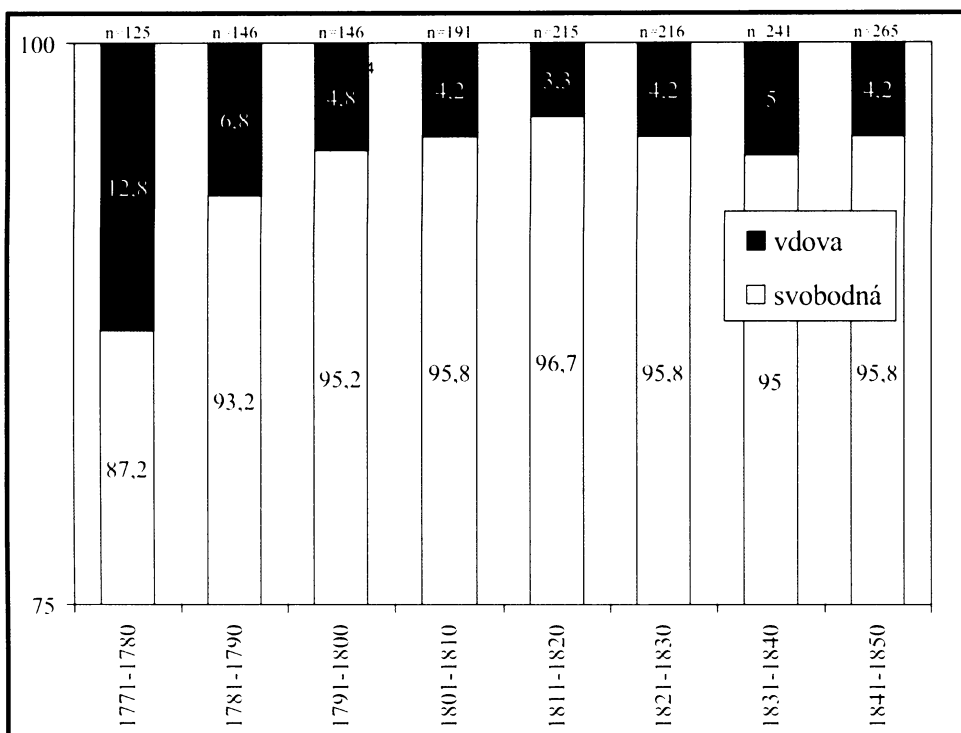
Příloha 21 Podíl: Struktura prvních sňatků podle rodinného stavu partnera – generace mužů let 1771–1850, Kladno

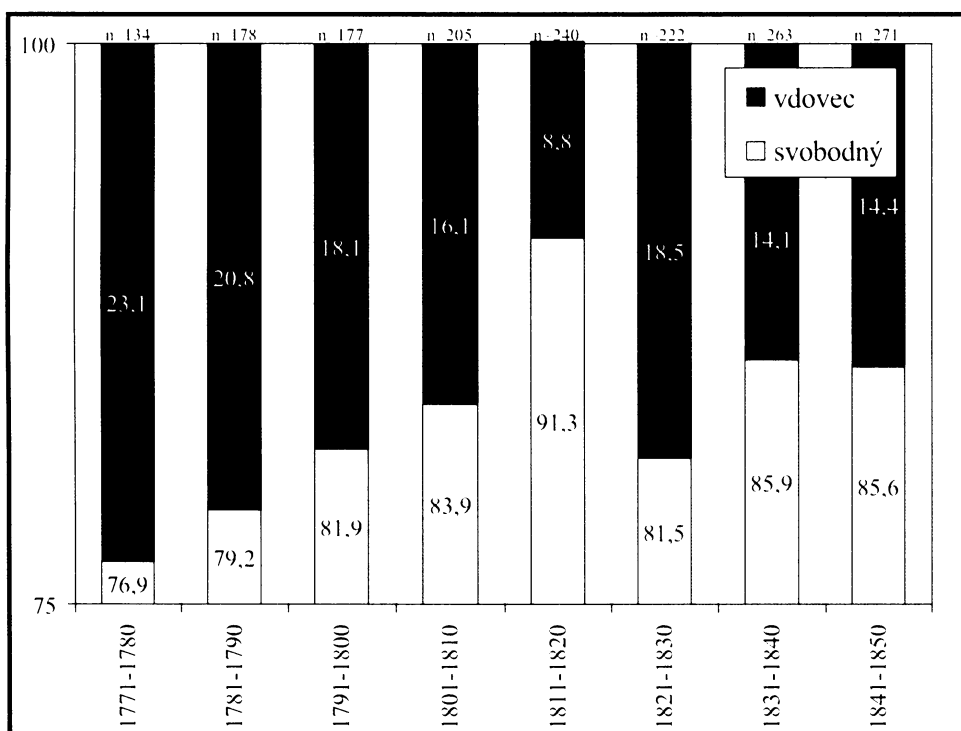
Příloha 22 Podíl: Struktura prvních sňatků podle rodinného stavu partnera – generace žen let 1771–1850, Kladno

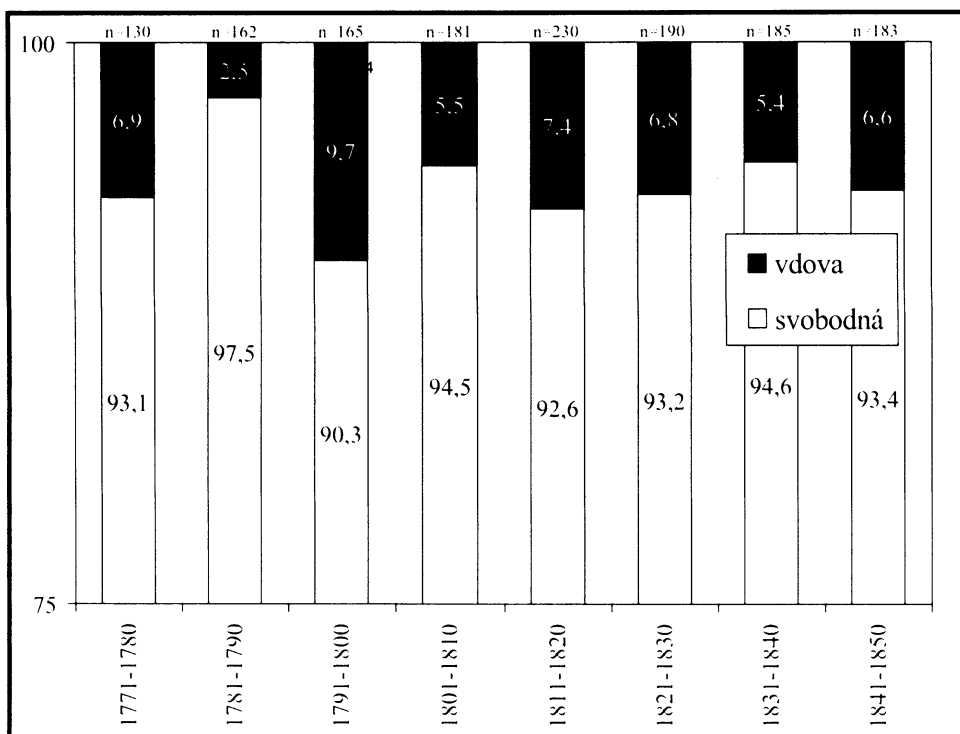
Příloha 23 Podíl: Struktura prvních sňatků podle rodinného stavu partnera – generace mužů let 1771–1850, Odolena Voda

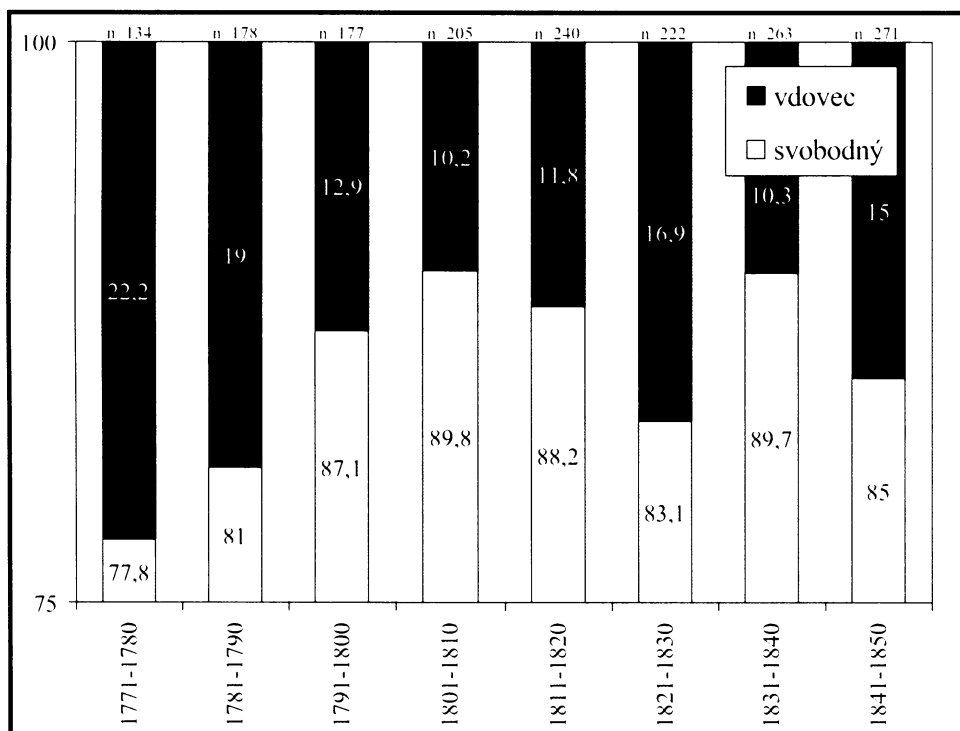
Příloha 24 Podíl: Struktura prvních sňatků podle rodinného stavu partnera – generace žen let 1771–1850, Odolena Voda

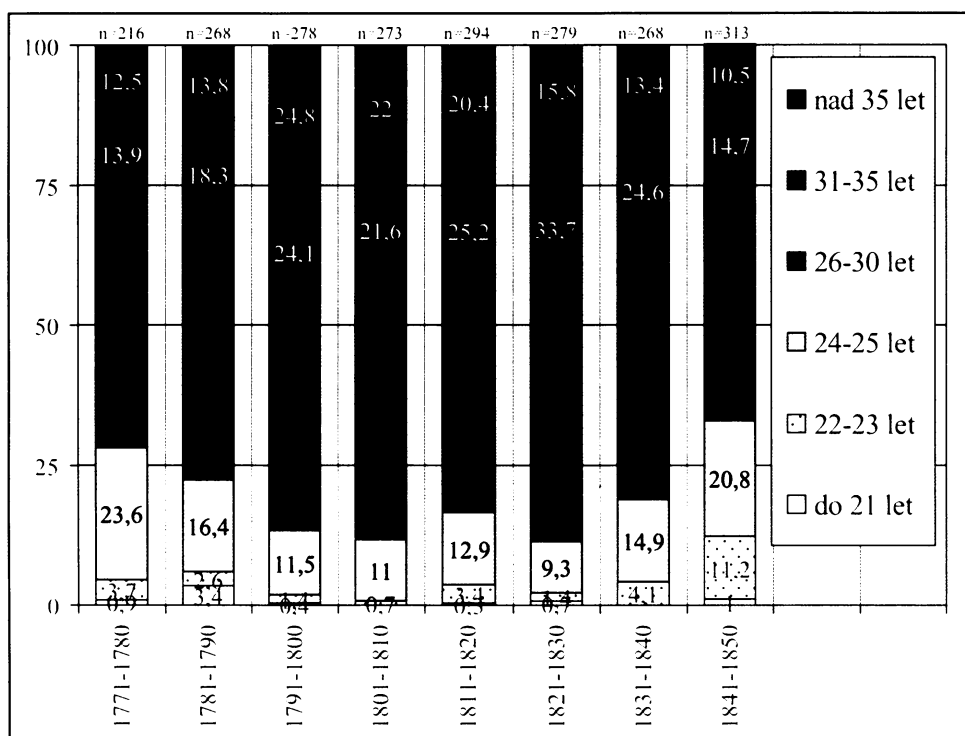
Příloha 25 Podíl: Struktura prvních sňatků podle rodinného stavu partnera – generace mužů let 1771–1850, Čechtice–Borovnice

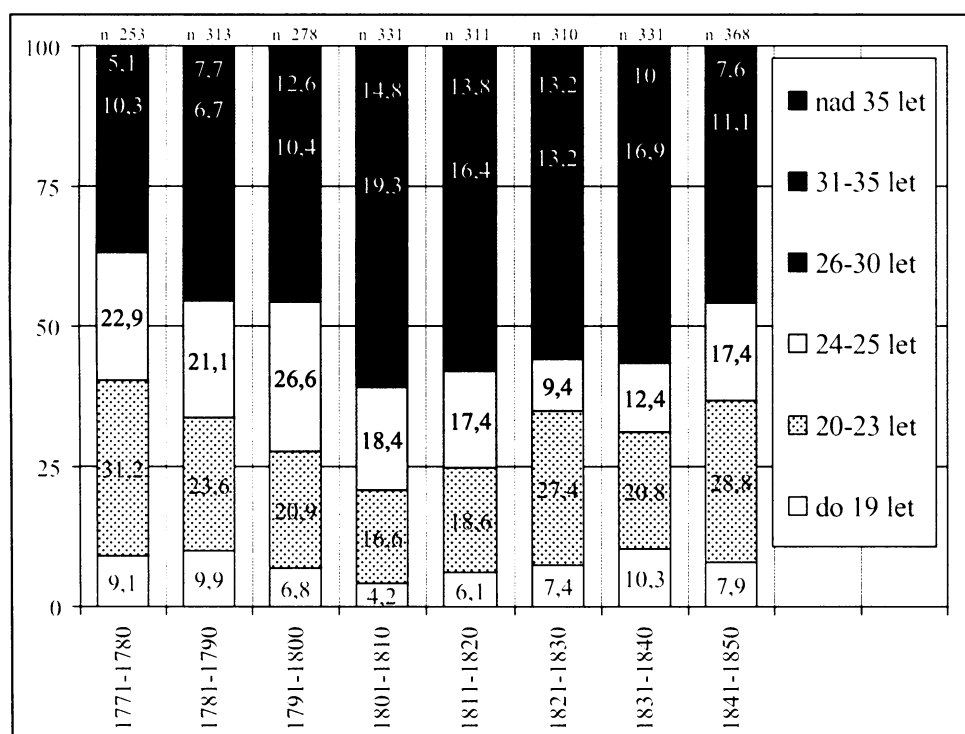
Příloha 26 Podíl: Struktura prvních sňatků podle rodinného stavu partnera – generace žen let 1771–1850, Čechtice–Borovnice

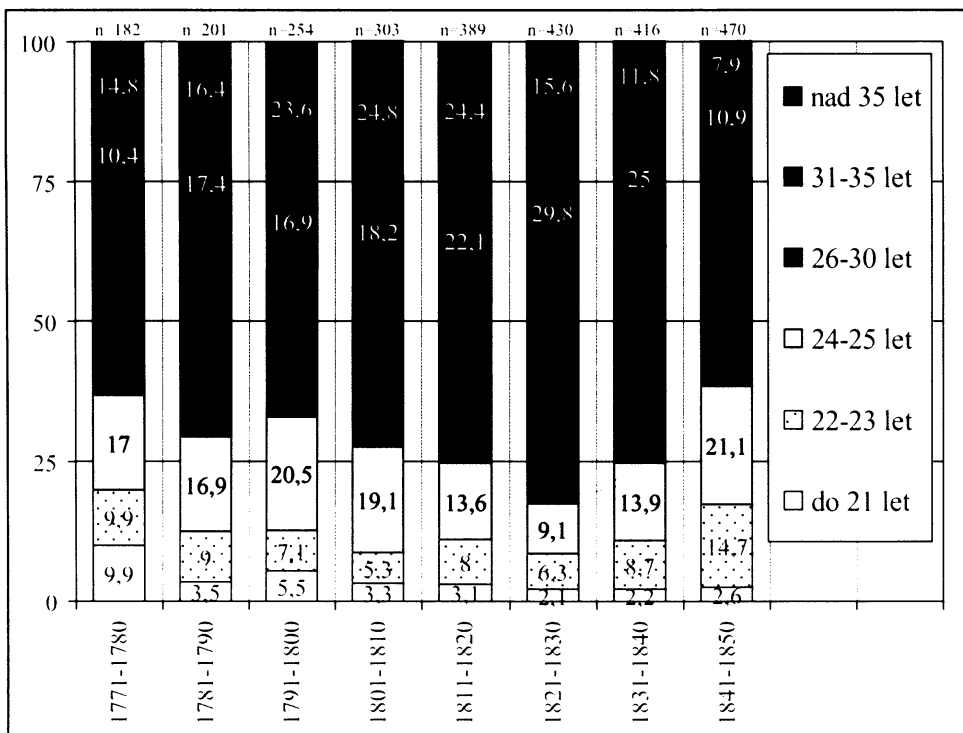
Příloha 27 Podíl: Struktura prvních sňatků dle sňatkového věku – generace mužů let 1771–1850, Sv. Havel

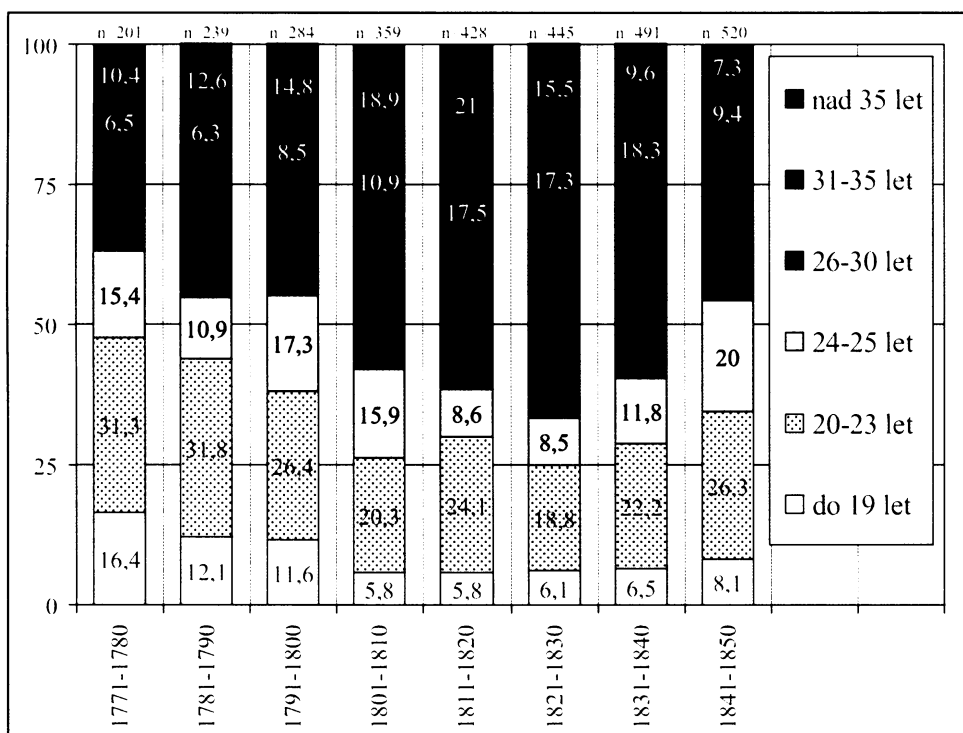
Příloha 28 Podíl: Struktura prvních sňatků dle sňatkového věku – generace žen let 1771–1850, Sv. Havel

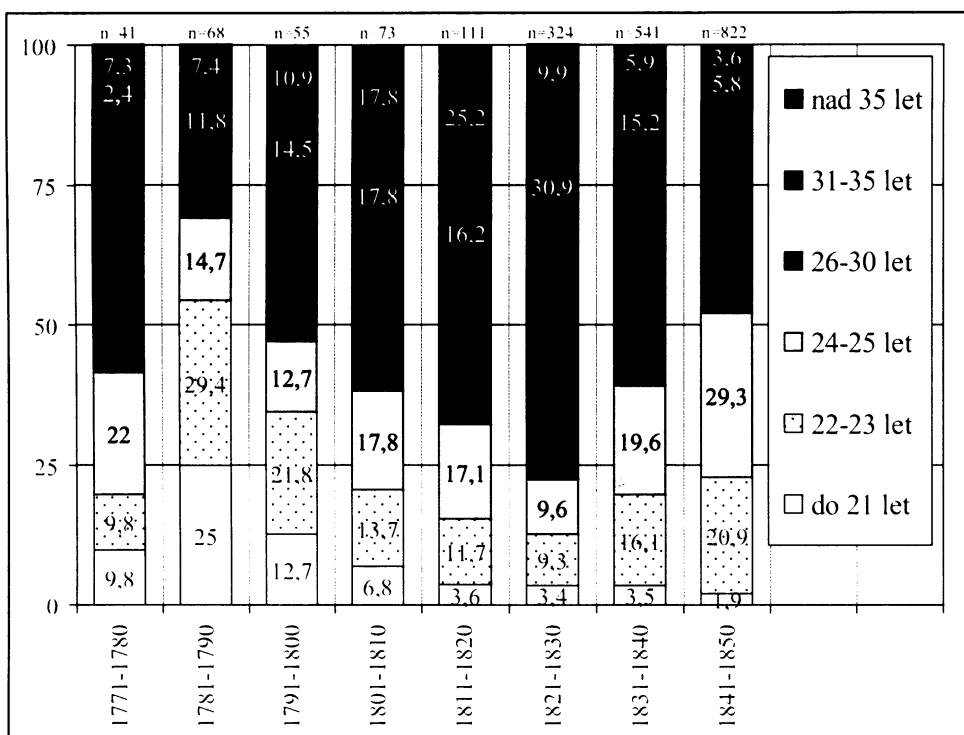
Příloha 29 Podíl: Struktura prvních sňatků dle sňatkového věku – generace mužů let 1771–1850, Mladá Boleslav

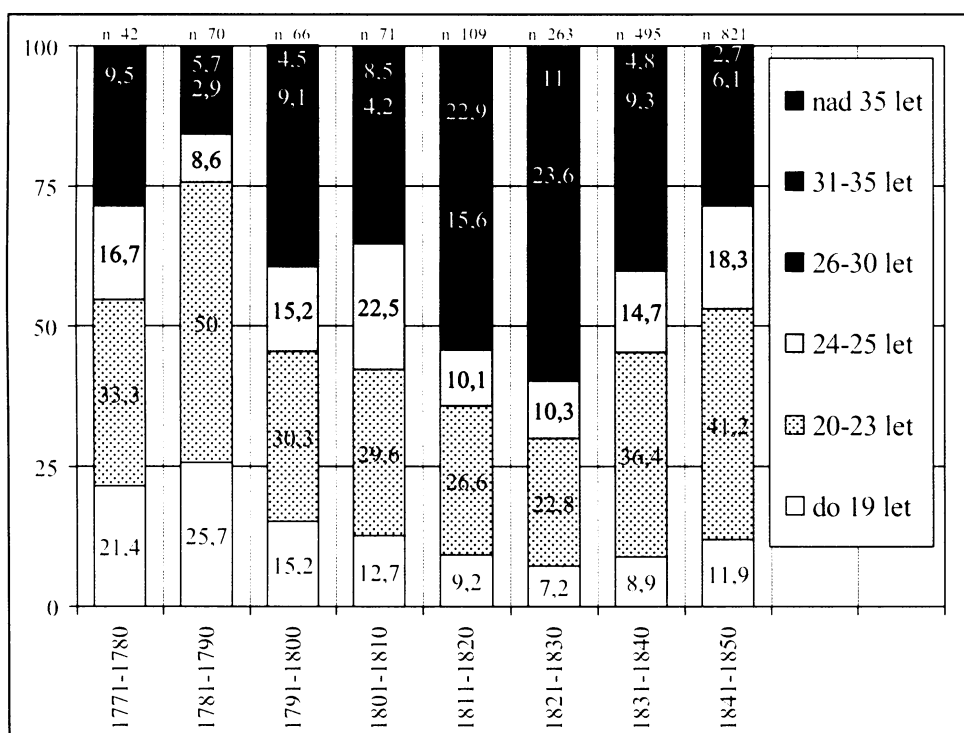
Příloha 30 Podíl: Struktura prvních sňatků dle sňatkového věku – generace žen let 1771–1850, Mladá Boleslav

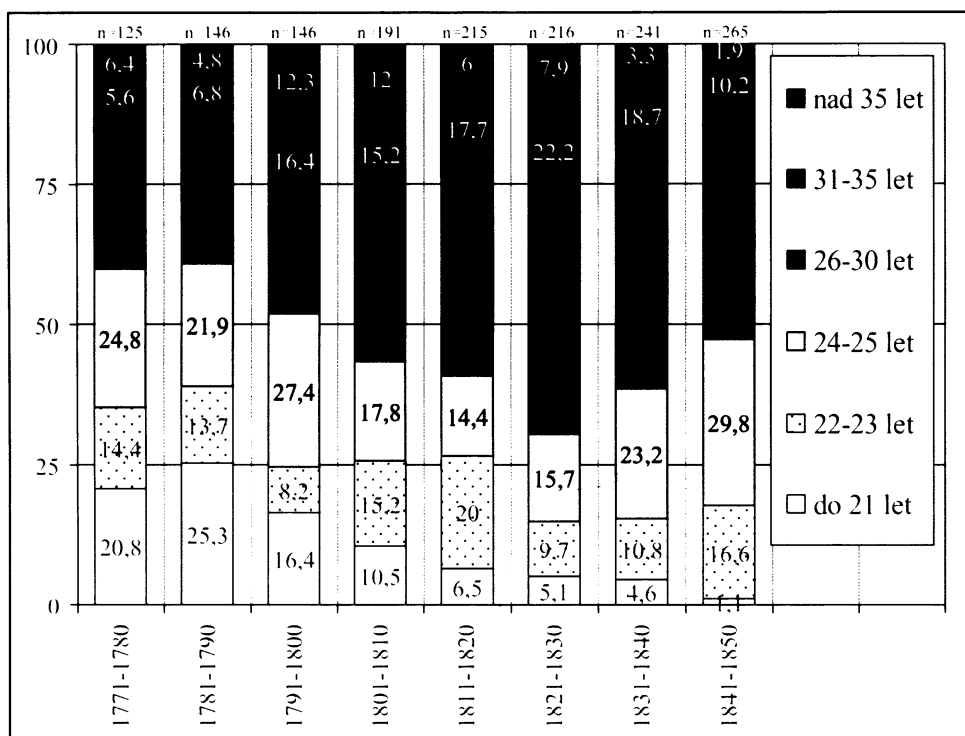
Příloha 31 Podíl: Struktura prvních sňatků dle sňatkového věku – generace mužů let 1771–1850, Kladno

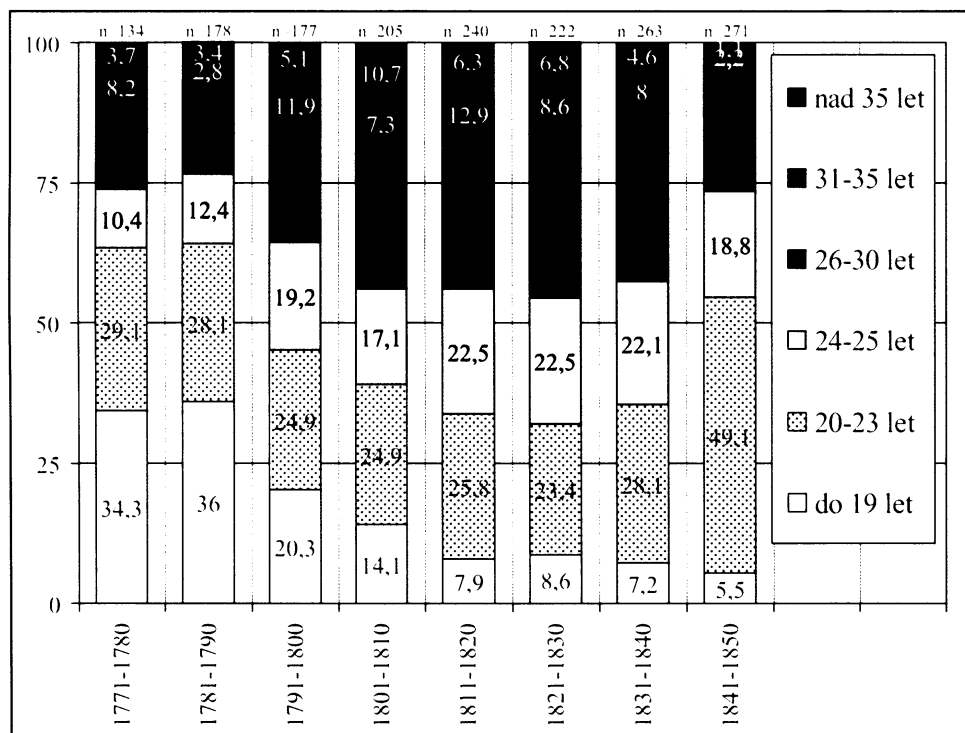
Příloha 32 Podíl: Struktura prvních sňatků dle sňatkového věku – generace žen let 1771–1850, Kladno

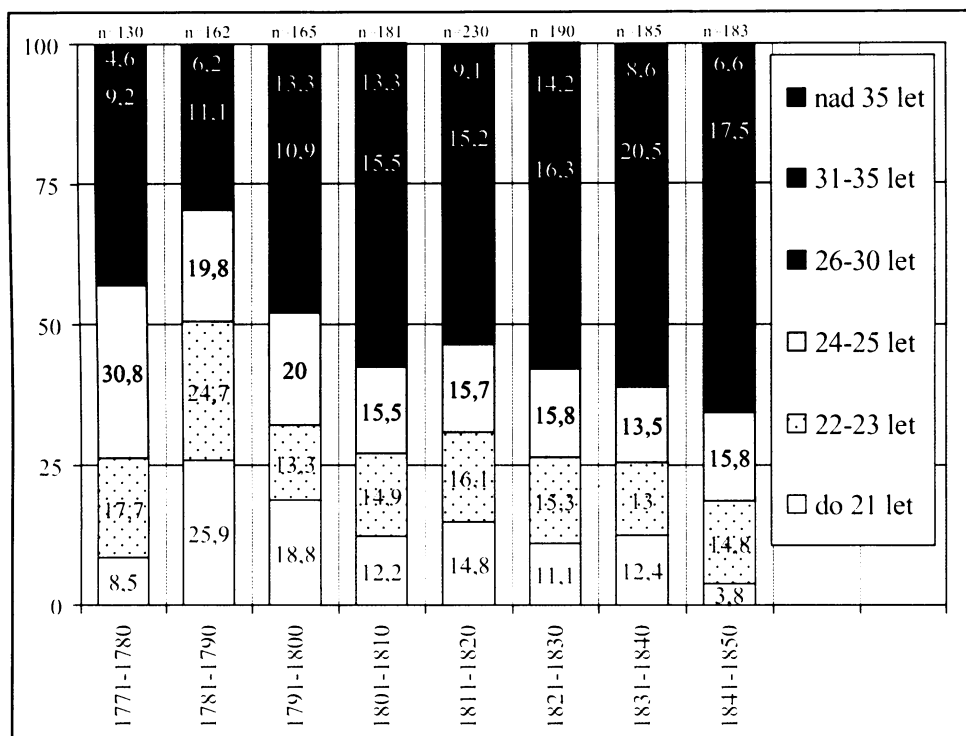
Příloha 33 Podíl: Struktura prvních sňatků dle sňatkového věku – generace mužů let 1771–1850, Odolena Voda

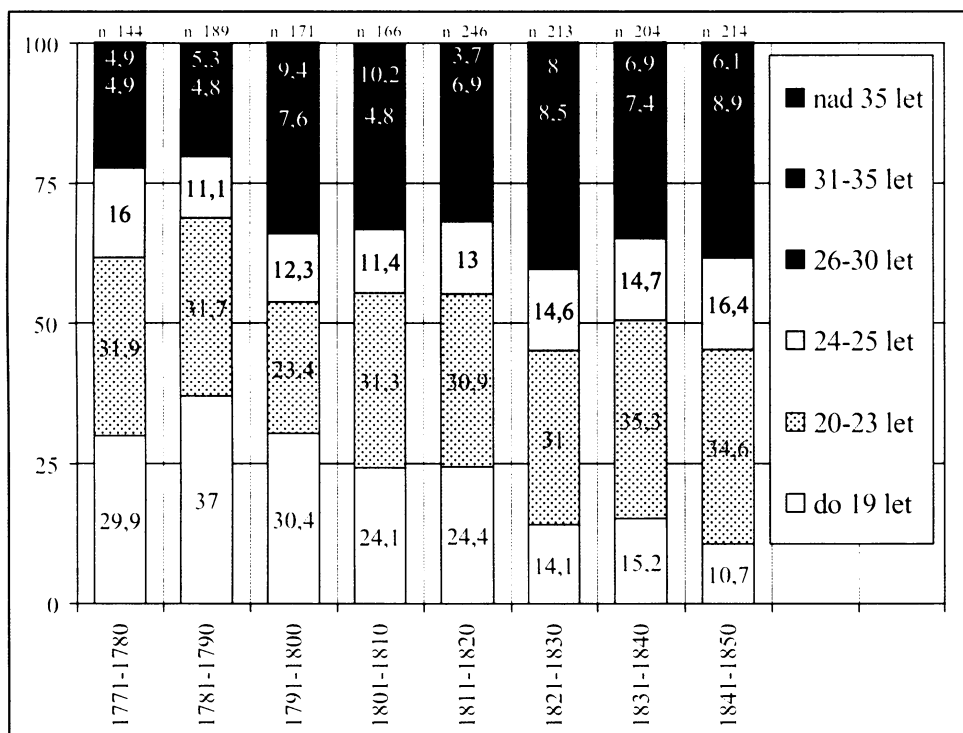
Příloha 34 Podíl: Struktura prvních sňatků dle sňatkového věku – generace žen let 1771–1850, Odolena Voda

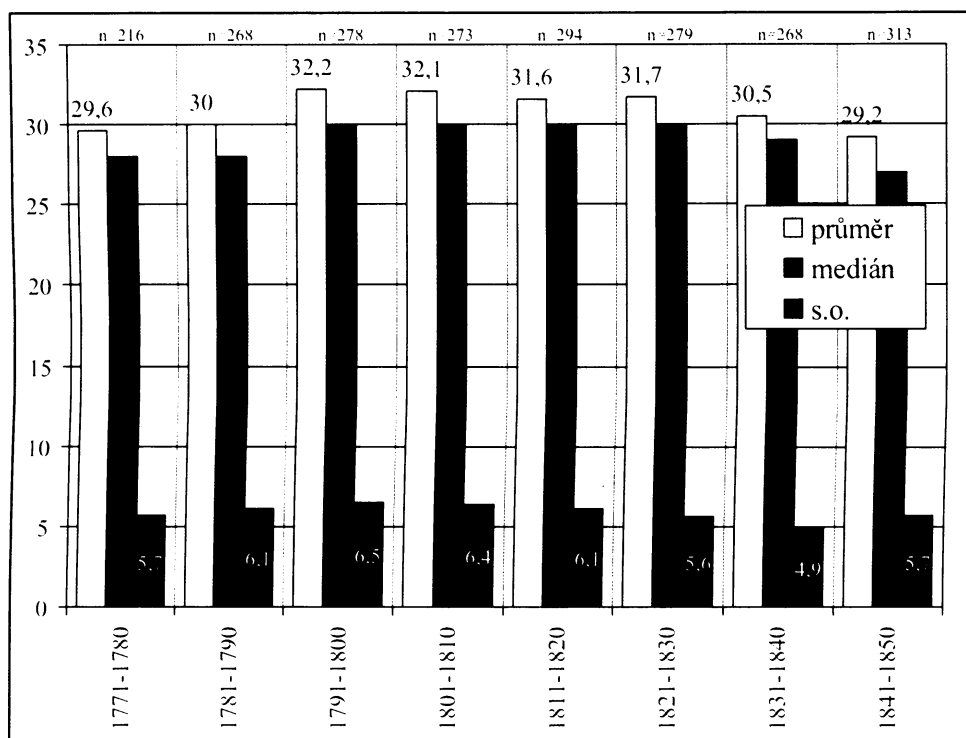
Příloha 35 Podíl: Struktura prvních sňatků dle sňatkového věku – generace mužů let 1771–1850, Čechtice–Borovnice

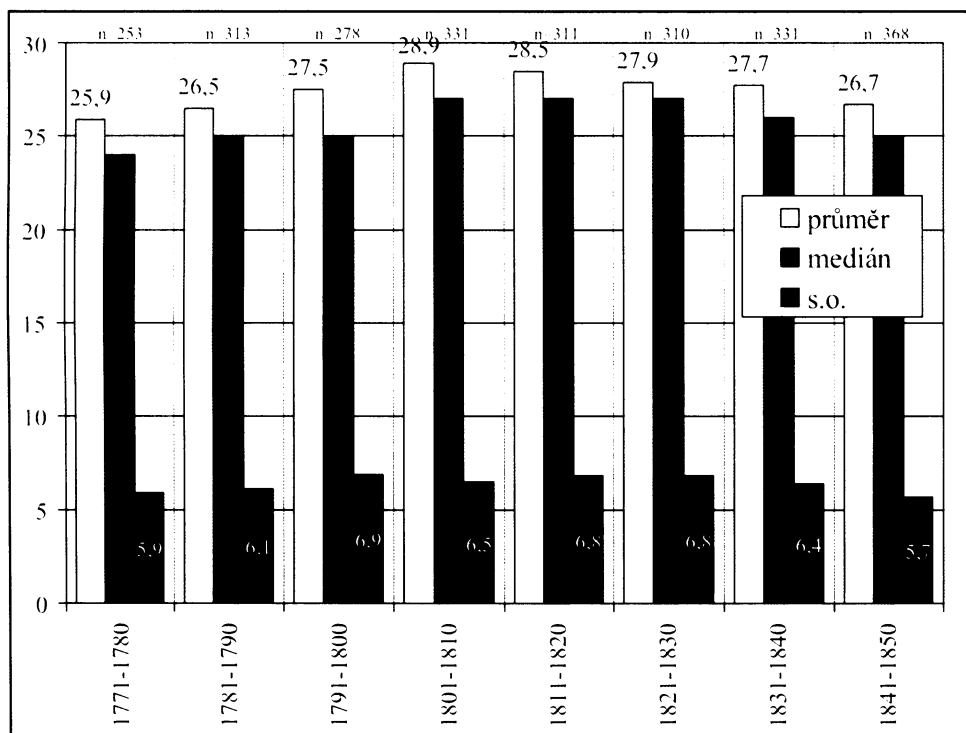
Příloha 36 Podíl: Struktura prvních sňatků dle sňatkového věku – generace žen let 1771–1850, Čechtice–Borovnice

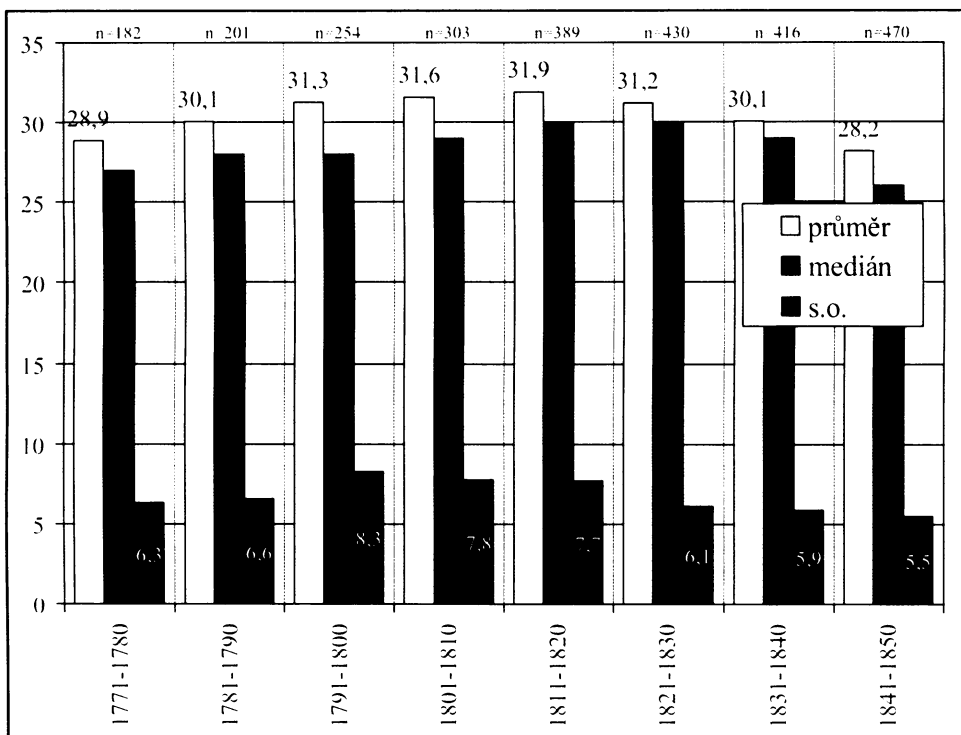
Příloha 37 Střední hodnoty: **Věk při prvním sňatku** – generace mužů let 1771–1850, Sv. Havel

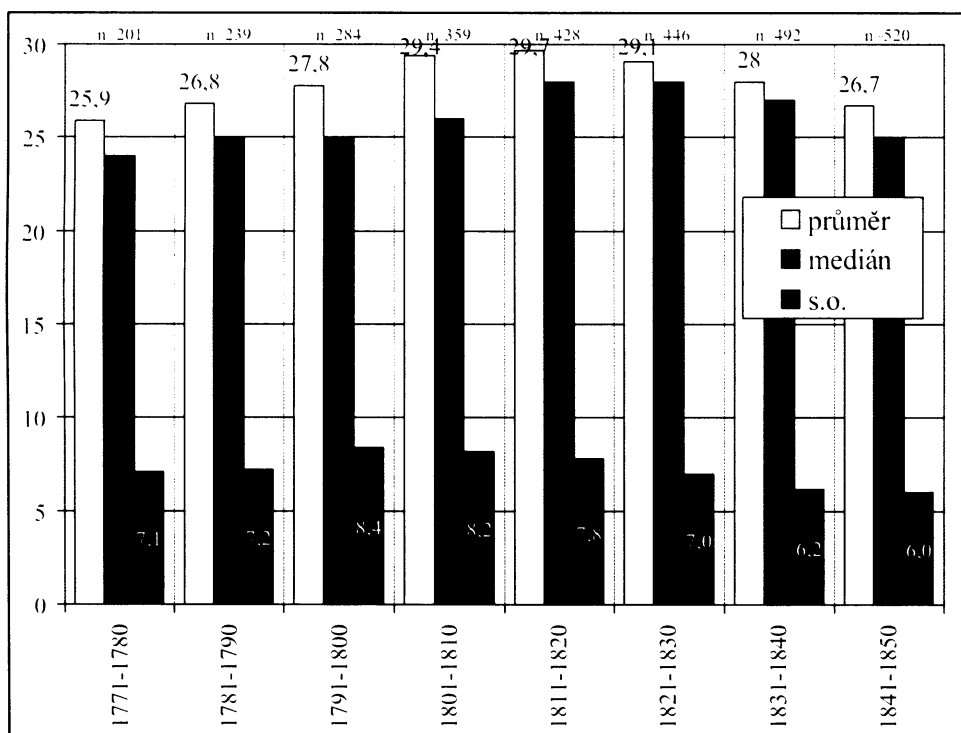
Příloha 38 Střední hodnoty: **Věk při prvním sňatku** – generace žen let 1771–1850, Sv. Havel

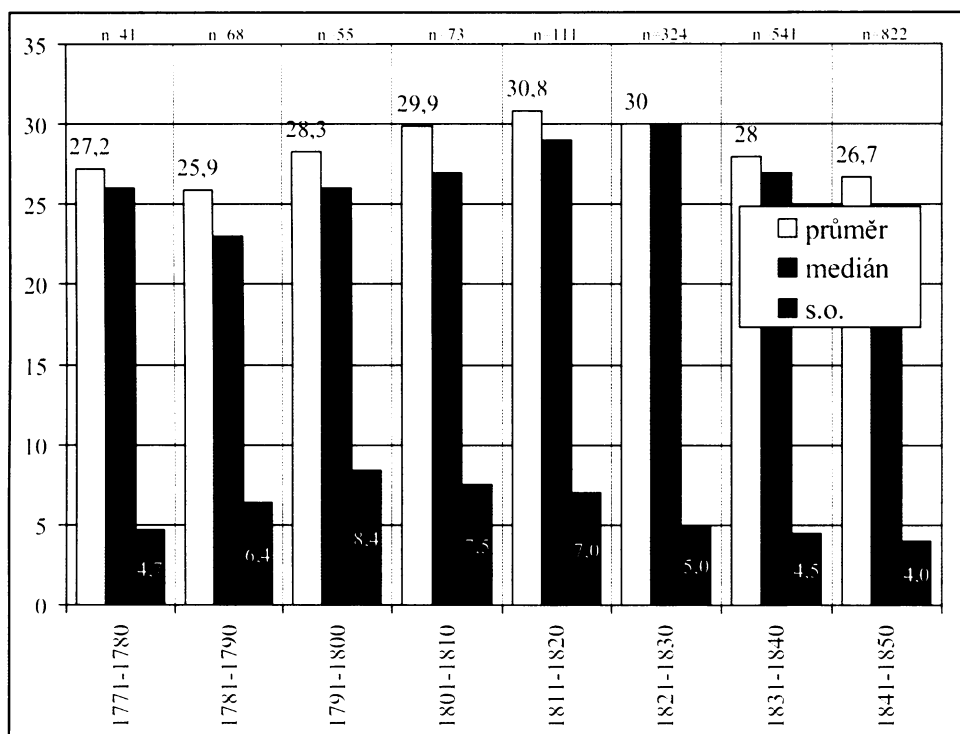
Příloha 39 Střední hodnoty: **Věk při prvním sňatku** – generace mužů let 1771–1850, Mladá Boleslav

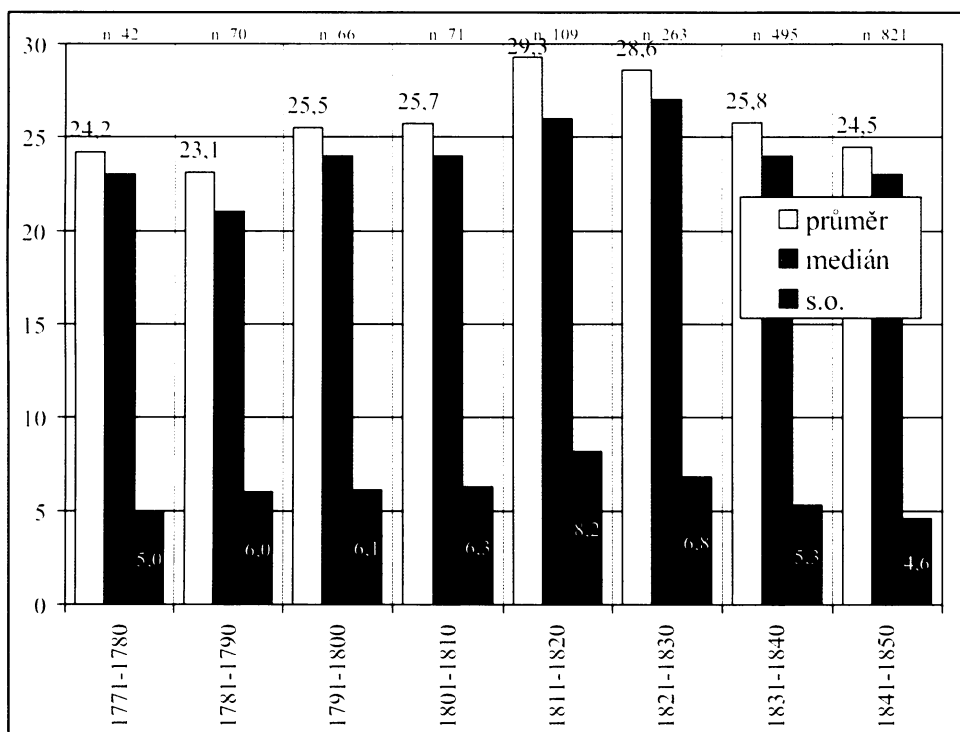
Příloha 40 Střední hodnoty: **Věk při prvním sňatku** – generace žen let 1771–1850, Mladá Boleslav

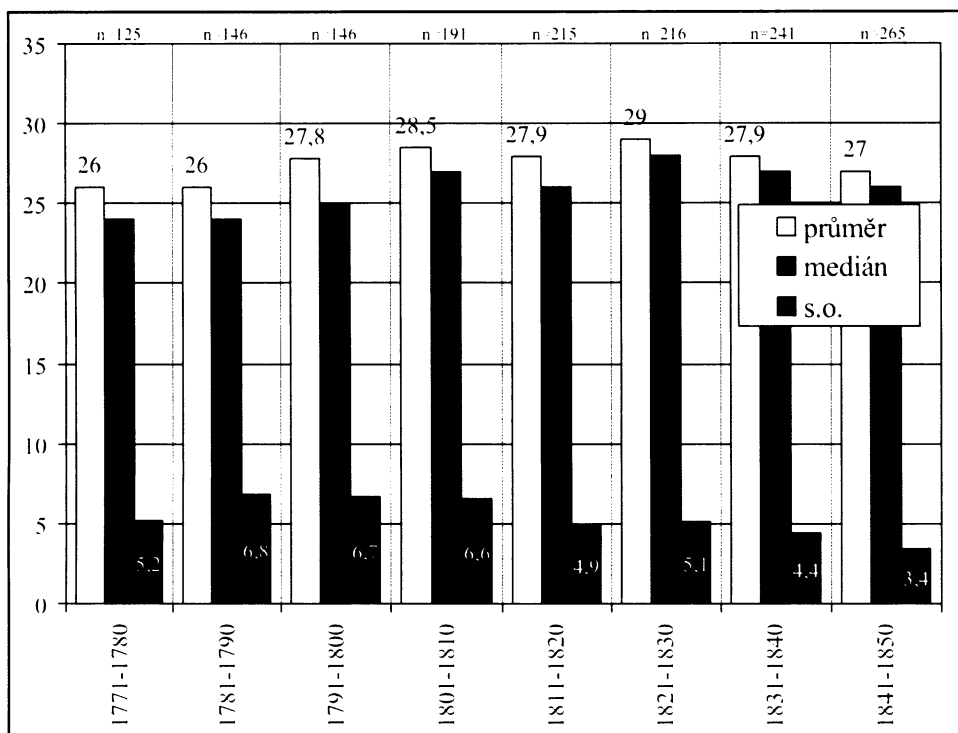
Příloha 41 Střední hodnoty: **Věk při prvním sňatku** – generace mužů let 1771–1850, Kladno

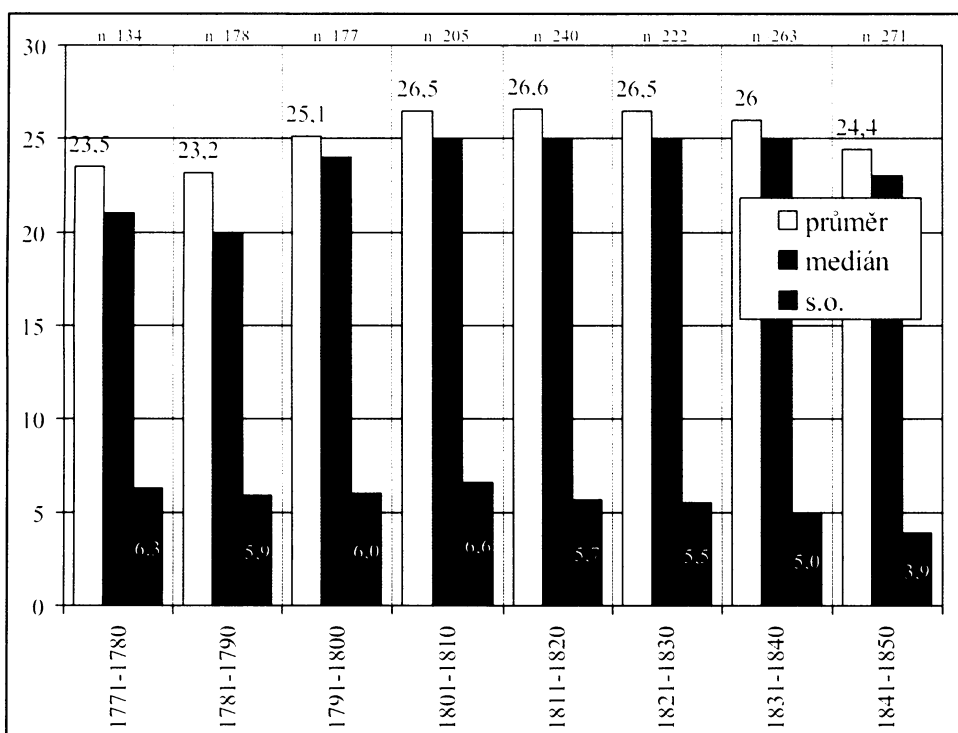
Příloha 42 Střední hodnoty: **Věk při prvním sňatku** – generace žen let 1771–1850, Kladno

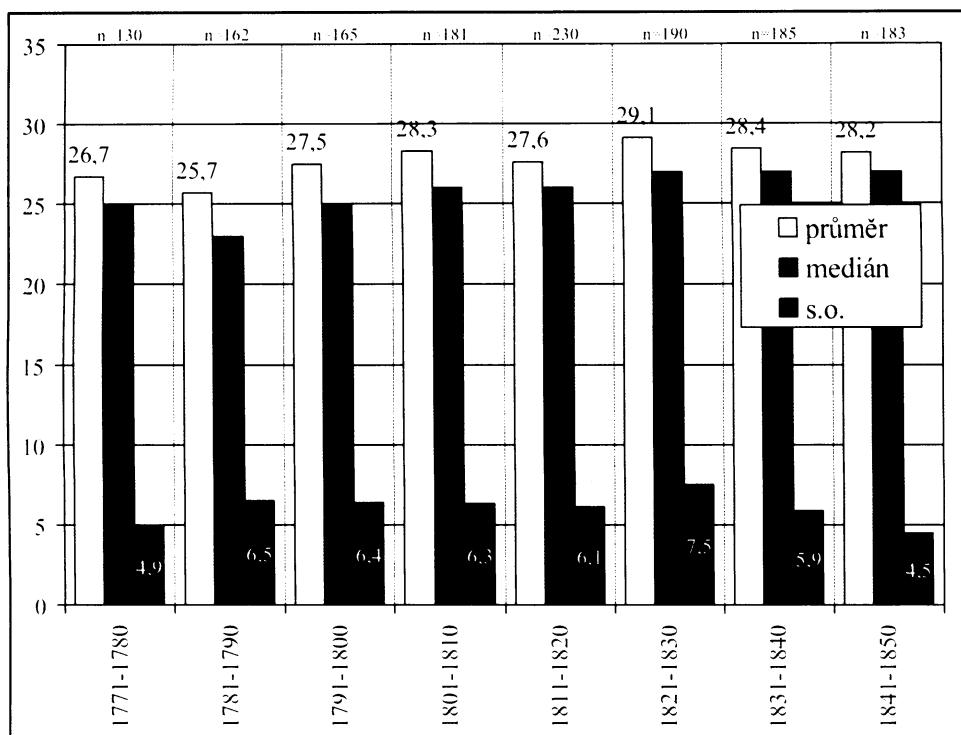
Příloha 43 Střední hodnoty: **Věk při prvním sňatku** – generace mužů let 1771–1850, Odolena Voda

Příloha 44 Střední hodnoty: **Věk při prvním sňatku** – generace žen let 1771–1850, Odolena Voda

Příloha 45 Střední hodnoty: **Věk při prvním sňatku** – generace mužů let 1771–1850, Čechtice-Borovnice

Příloha 46 Střední hodnoty: **Věk při prvním sňatku** – generace žen let 1771–1850, Čechtice-Borovnice

